

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANAYASA ÖNERİSİ

II. BASIM

2001

**342.03
T929
2001
k. 1**

000503

TBB Yayın No: 14

ISBN: 975-6689-10-2

ŞEN MATBAA: 0.312. 229 64 54

SUNUŞ

Türkiye Barolar Birliği kuruluşundan bugüne hukuk devletinin gelişmesi ve olgunlaşması için çalışmıştır. Bu anlayışla “hukukun üstünlüğü” ilkesinin Türk Hukuk uygulamasında düşünce ve dilin çevrimine yerleşmesinde öncülük etmiştir.

Hukuk devleti ve insan hakları alanındaki her oluşumu büyük bir duyarlıkla izleyen Birliğimiz, Anayasamızın demokratik devletin bütün gelişmelerine açık bir çağdaş anlayışla benimsenmesi için izleme ve katkı yapma görevini sürdürmüştür.

1982 Anayasası'nın yapılması sürecinde Birlik görüşünü belirtmek üzere toplanan Olağanüstü Genel Kurulca bu Anayasa Tasarısına getirdiği kurum ve düzenlemelerle halk oyuna inanmayan ve genel olarak seçimi önemsemeyen, çoğulcu demokrasiye ve çağımızın tüm sosyal ve hukuksal değerlerine ters düşen, Türk toplumunu çok gerilere ve çeşitli bunalımlara sürükleyebilecek nitelikte bulmuş, bu haliyle Tasarının düzeltilemeyecek bir önerisi olduğunu ve yeni baştan kaleme alınması gerektiği görüş ve inancında olduğu belirtilmiştir.

Geçen zaman ve uygulamalar Türkiye Barolar Birliği Genel Kurulu'nun bu saptamasının doğruluğunu ortaya koydu. Hazırlanışında ve halkoylamasına sunuluşunda bu Anayasayı destekleyen kişi ve kuruluşlar da bugün Anayasanın baskıcı ve tümelci karakterinden yakınmakta ve değiştirilmesi zorunluluğundan söz etmektedir.

1982 Anayasası beş kez değişiklik geçirdi. 1995 yılında Başlangıç ile on dört maddesinin değişikliğini kapsayan 4121 Sayılı Yasa dışındaki değişiklikler noktasal niteliktedir. Bütün bu değişiklikler yukarıda belirlenen ve bütünsel bir değişiklik zorunluluğunu karşılamamaktadır.

Türkiye Barolar Birliği yirmi yıla yaklaşan bir süre yürürlükte kaldıktan sonra Anayasamızın, yeni bir yüzyıl başında evrensel oluşumlar ve toplumumuzun eriştiiği gelişme sürecine yanıt verecek düzeyde bir Anayasanın hazırlanması için yapılması gerekenleri saptamak amacıyla 9-13 Ocak 2001 günlerinde Uluslararası nitelikte bir Anayasa Kurultayı düzenlemiştii. Bu Kurultay çalışmalarının ortaya koyduğu bir gelişme de yeni bir Anayasa için hazırlık yapılması oldu.

Katılımcı demokrasimizin saygın kuruluşları olan demokratik kitle örgütleri de aynı gereksinimle çalışmalar yapmaktadır.

Bir hukuk kuruluşu olarak Birliğimiz kendini bu alanda birincil görevli saymaktadır. Bu nedenle Anayasa Kurultayı çalışmalarımızın bir devamı olarak oluşturulan ve Anayasa alanında ülkemizin en seçkin akademisyenleri ile hukuk uygulamacılarından kurulan komisyonumuz büyük bir özveriyle ve yoğun bir çabayla çağdaş demokratik gelişmelere ve evrensel hukukun verilerine uygun tam bir Anayasa Taslağı hazırlamıştır. Kuşkusuz bu bir öneridir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütüncül olmasa da oldukça geniş kapsamlı bir değişiklikle çalışmasını gündeme getirdiği bu süreçte Birliğimizce hazırlattırılan öneriyi Yasama Meclisimizin ve kamuoyunun değerlendirmesine sunuyoruz.

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ
ANAYASA ÖNERİSİ HAZIRLAMA KOMİSYONU ÜYELERİ

- 1- **Prof. Dr. Yılmaz ALİFENDİOĞLU**
(Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi)
- 2- **Prof. Dr. Rona AYBAY**
(Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi)
- 3- **Prof. Dr. Ülkü AZRAK**
(Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi)
- 4- **Prof. Dr. İbrahim KABOĞLU**
(Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi)
- 5- **Prof. Dr. İl Han ÖZAY**
(İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi)
- 6- **Av. Yekta Güngör ÖZDEN**
(Anayasa Mahkemesi Eski Başkanı –
Türk Hukuk Kurumu Başkanı)
- 7- **Prof. Dr. Yavuz SABUNCU**
(Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi)
- 8- **Prof. Dr. Fazıl SAĞLAM**
(Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi)
- 9- **Av. Atilla SAV**
(Türkiye Barolar Birliği Eski Başkanı)
- 10- **Prof. Dr. Zafer ÜSKÜL**
(Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi)
- 11- **Prof. Dr. Necmi YÜZBAŞIOĞLU**
(Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi)

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ BAŞKANININ 12 EYLÜL 2001 GÜNÜ BASIN TOPLANTISINDA YAPTIĞI KONUŞMA

Türkiye Barolar Birliği, uzlaşmayı, barışı, huzuru, güveni sağlayacak ve toplumsal beklentilere yanıt verecek yeni bir anayasa çalışmalarını geçen yıl başlatmış ve “Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı” düzenlemiştir. Yine bilim adamları ve uygulamacılardan oluşan bir kurul, 1,5 yıllık çalışma sonrası yeni bir anayasa metni hazırlamıştır.

İnsan haklarındaki gelişmeler, yüzyıllara yayılan bir süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Kavramın kendisi ise, doğal olarak, Fransız Devrimine ve 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesine kadar uzanmaktadır. Önceleri medeni ve siyasi haklar olarak belirlenen, haklar “birinci kuşak haklar” olarak tanımlanmıştır. Ancak XIX. yüzyılın sonunda endüstri çağının başlamasıyla, insanın yalnızca medeni ve siyasi haklara sahip olduğu sürece, tam anlamıyla gelişmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Böylece, ekonomik ve sosyal haklar, diğer adıyla “ikinci kuşak haklar” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Sözleşme tarafı ülkeler, yurttaşlarının bu haklardan yararlanması için gerekli önlemleri almakta ve alt yapıyı oluşturmaktadır. Değişen ve gelişen dünya düzeni, yeni olanaklar yanı sıra, insan yaşamını tehdit eden tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelere koşut olarak, insan hakları kavramında da yeni anlayışlar yeni kavramlar doğmuştur. Böylece kimilerine göre klasik insan hakları yanında “dayanışma hakları” olarak adlandırılan, barış hakkı sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, gelişme hakkı gibi “üçüncü kuşak” haklar ortaya çıkmıştır. Ülkemiz bu gelişmeler bakımından oldukça geri kalmıştır.

1982 Anayasası olarak nitelenen yürürlükteki Anayasamız 20 yıla yaklaşan uygulama sürecinde siyasal rejimin işleyişi ile ilgili tüm tartışmaların ve eleştirilerin odağı olmuş ve kaynağı olarak gösterilmiştir.

Türkiye Barolar Birliği bu Anayasa ile ilgili görüş ve eleştirilerini daha hazırlık döneminde açıklamaktan kaçınmamıştır. Ağustos 1982 yılında yapılan Olağanüstü Genel Kurul’da hazırlanan raporla bu Anayasanın çoğulcu demokrasinin ve hukuk devletinin işlemesini

engelleyeceğini belirten görüşlerini Milli Güvenlik Konseyinde de savunmuştu.

Türkiye 2000'li yıllara girerken toplumun çeşitli kesimlerinde yer alan, özellikle kimi demokratik kitle örgütleri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında beliren yeni Anayasa arayışları yasama organımızca da benimsenmiş bulunmaktadır.

Bugün 12 Eylül 2001; 1982 Anayasası ile sonuçlanan bir yönetim sürecinin başlangıcının yıldönümü. Öte yandan bugün yasama meclisinin bir Anayasa değişikliği için olağanüstü toplantıya çağrılışının da arifesindeyiz. Bu nedenle Birliğimizce konunun uzmanı kişilere hazırlattırılan taslak önerisinin bugün kamuoyuna sunulması için uygun bir tarih olarak gözükyor.

İnsan haklarına dayalı, hak ve adalet kavramlarını yaşama geçirmiş, yasa devletinin dar kalıplarından arınmış, kuvvetler ayrılığı kavramında anlamını bulan, çoğulcu demokrasinin gerçekleştiği, hukuk devletinin tüm kurum ve kurallarıyla uygulandığı bir anayasal düzenin kurulması için hazırladığımız Anayasa Taslağını sizlerle paylaşmak istiyorum.

Saygılarımla.

Türkiye Barolar Birliği
Başkanı
Avukat Özdemir ÖZOK

İÇİNDEKİLER

BAŞLANGIÇ	1
GENEL GEREKÇE.....	2
ÖNERİLEN YENİLİKLERİN ÖZETİ.....	7

BİRİNCİ KISIM GENEL ESASLAR

	<u>Madde</u>	<u>Sayfa</u>
I. Türkiye Cumhuriyeti	1	14
II. Cumhuriyetin Nitelikleri	2	14
III. Devletin Bütünlüğü	3	14
IV. Egemenlik	4	14
V. Egemenliğin Kullanılması	5	15
VI. Yasama Yetkisi	6	15
VII. Yürütme Görev ve Yetkisi	7	15
VIII. Yargı Yetkisi	8	15
IX. Anayasanın Üstünlüğü ve Bağlayıcılığı	9	15

İKİNCİ KISIM TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Birinci Bölüm

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN GENEL DÜZENİ

I. Temel İlkeler

A. İnsan Onurunun Dokunulmazlığı	10	16
B. Eşitlik	11	16
C. Hak ve Özgürlüklerin Niteliği	12	16
D. Hak ve Özgürlüklerin Bölünmezliği	13	17

II. Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması

A. Sınırlama Ölçütleri	14	17
B. Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılmaması	15	19
C. Olağanüstü Yönetimlerde Hak ve Özgürlükler	16	19

III. Temel Hak ve Özgürlüklerin Güvenceleri

A. Doğal Yargıç Önünde Hak Arama Özgürlüğü ve Savunma	17	20
---	----	----

	<u>Madde</u>	<u>Sayfa</u>
B. Ceza Hukuku Güvenceleri	18	21
C. Kanıtlama Hakkı	19	22
D. Hak ve Özgürlüklerin Korunması	20	22
IV. Yabancıların Durumu	21	23

İkinci Bölüm

KİŞİ ÖZGÜRLÜKLERİ VE SİYASAL HAKLAR

I. Bireyin Özgürlükleri

A. Özgürlük ve Güvenlik		
1. Yaşam Hakkı	22	23
2. İnsan Varlığının Bütünlüğü	23	23
3. İşkence ve Eziyet Yasağı	24	23
4. Zorla Çalıştırma Yasağı	25	24
5. Özgürlük ve Güvenlik Hakkı	26	24
B. Düşünce, İnanç ve Din Özgürlüğü		
1. Düşünce ve Anlatım Özgürlüğü	27	25
2. Vicdan ve Din Özgürlüğü	28	26
C. Özel Yaşam Alanı		
1. Özel Yaşamın Gizliliği	29	27
2. Konut Dokunulmazlığı	30	27
3. Haberleşme Özgürlüğü	31	28
4. Kişisel Bilgilerin Korunması	32	28
5. Dolaşım Özgürlüğü	33	29

II. Toplu Özgürlükler

A. Toplantı ve Gösteri Özgürlüğü	34	29
B. Dernek Özgürlüğü	35	30
C. Demokratik Yurttaş Girişimleri	36	31

III. Siyasal Haklar ve Ödevler

A. Yurttaşlık	37	31
B. Katılım ve Siyasal Örgütlenme Hakları		
1- Bilgilenme ve Katılım Hakkı	38	31
2- Dilekçe Hakkı	39	32
3- Oy Hakkı ve Seçimler	40	32
4-Siyasal Partiler		
a- Siyasal Parti Özgürlüğü	41	33

b- Siyasal Partilerin Uyacakları Esaslar	42	33
c- Siyasal Partilere İlişkin Yasaklar ve Yaptırımlar	43	34
C. Kamu Hizmetine İlişkin Hak ve Ödevler		
1. Hizmete Girme	44	37
2. Mal Bildirimi	45	37
3. Yurt Hizmeti	46	37
4. Vergi Ödevi	47	37

Üçüncü Bölüm

İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER

I. İktisadi Hak ve Özgürlükler

A. Mülkiyet Hakkı	48	38
B. Kamulaştırma	49	38
C. Devletleştirme ve Özelleştirme	50	39
D. Çalışma ve Sözleşme Özgürlüğü	51	39

II. Sosyal Haklar ve Özgürlükler

A. Ailenin Korunması	52	39
B. Çalışma İle İlgili Hükümler		
1. Çalışma Hakkı ve Ödevi	53	40
2. Çalışma Koşulları ve Dinlenme Hakkı	54	40
3. Ücrette Adalet Sağlanması	55	41
C. Sendika, Toplu İş Sözleşmesi ve Grev		
1. Sendika Özgürlüğü	56	41
2. Toplu İş Sözleşmesi Hakkı	57	42
3. Grev Hakkı	58	43
D. Sosyal Güvenlik		
1. Sosyal Güvenlik Hakkı	59	44
2. Özel Olarak Korunması Gerekenler	60	44
3. Yabancı Ülkelerde Çalışan Yurtdaşlar	61	44
E. Sağlık Hakkı	62	44

III. Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevleri

63 45

IV. Kültürel Haklar ve Özgürlükler

A. Eğitim ve Öğrenim Hakkı	64	45
B. Bilim ve Sanat Özgürlüğü	65	46
C. Toplumsal İletişim Özgürlükleri		
1. Basın ve Yayın Özgürlüğü	66	46
2. Basın ve Yayın Özgürlüğünün Sınırlanması	67	47

	<u>Madde</u>	<u>Sayfa</u>
3. Görsel ve İşitsel İletişim Özgürlüğü	68	48
4. Düzeltme ve Yanıt Hakkı	69	49

Dördüncü Bölüm **ÇEVRE, BARIŞ VE GELİŞME HAKLARI**

I. Ortak Temel	70	50
II. Çevreye İlişkin Haklar		
A. Çevre Hakkı	71	50
B. Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi	72	51
C. Toprak Mülkiyeti	73	51
D. Tarım Toprakları	74	51
E. Doğal Kaynak ve Varlıklar	75	52
F. Kıyılar	76	52
G. İnsanlığın Ortak Mirasına Saygı	77	53
H. Yerleşme ve Konut		
1. Yerleşme Özgürlüğü	78	53
2. Konut Hakkı	79	53
III. Barış Hakkı	80	54
IV. Gelişme Hakkı	81	54
V. Planlama	82	55

ÜÇÜNCÜ KISIM **CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI**

Birinci Bölüm **YASAMA**

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi		
A. Kuruluşu	83	56
B. Milletvekili Seçilme Yeterliliği	84	56
C. Seçim Dönemi	85	57
D. Seçimlerin Geriye Bırakılması ve Ara Seçimleri	86	57
E. Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi	87	58
F. Üyelikle İlgili Hükümler		
1. Ulusun Temsili	88	58
2-And İçme	89	58

Madde Sayfa

3-Üyelikle Bağdaşmayan İşler	90	59
4.Yasama Sorumsuzluğu	91	59
5.Yasama Dokunulmazlığı	92	59
6.Milletvekilliğinin Düşmesi	93	60
7.İptal İstemi	94	61
8.Ödenek ve Yolluklar	95	61

II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görev ve Yetkileri

A. Genel Olarak	96	61
B. Yasaların Önerilmesi ve Görüşülmesi	97	62
C. Yasaların Cumhurbaşkanınca Yayımlanması	98	62
D. Uluslararası Andlaşmaları Uygun Bulma	99	62
E. Kanun Hükmünde Kararname Çıkarma Yetkisi Verme	100	63
F. Savaş İlanı ve Silahlı Kuvvet Kullanılması	101	64

III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin İşleyişi

A. Toplanma ve Tatil	102	65
B. Başkanlık Divanı	103	65
C. İçtüzük, Siyasal Parti Grupları ve Kolluk İşleri	104	66
D. Toplantı ve Karar Yeter Sayısı	105	66
E. Görüşmelerin Açıklığı ve Yayımlanması	106	66

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bilgi Edinme ve Denetim Yolları

A. Genel Olarak	107	67
B. Gensoru	108	67
C. Meclis Soruşturması	109	68

**İkinci Bölüm
YÜRÜTME ERKİ****I-Cumhurbaşkanı**

A. Nitelikleri ve Tarafsızlığı	110	69
B. Seçimi	111	69
C. Andiçmesi	112	70
D. Görev ve Yetkileri	113	70
E. Sorumsuzluğu	114	70
F. Sorumluluğu	115	71
G. Cumhurbaşkanına Vekillik Etme	116	71

II. Bakanlar Kurulu

A. Kuruluş	117	72
B. Göreve Başlama ve Güvenoyu	118	72
C. Görev Sırasında Güvenoyu	119	72
D. Görev ve Siyasal Sorumluluk	120	73
E. Bakanlıkların Kurulması ve Bakanlar	121	73
F. Tüzükler	122	73
G. Seçimlerde Geçici Bakanlar Kurulu	123	74
H. Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimlerinin Cumhurbaşkanınca Yenilenmesi	124	74
I. Ulusal Güvenlik ve Savunma		
1. Başkomutanlık ve Genelkurmay	125	75
2. Ulusal Güvenlik Kurulu	126	75

III- Kamu Yönetimi

A. Yönetimin Temel İlkeleri		
1. Yönetimin Bütünlüğü ve Kamu Tüzelkişiliği	127	76
2. Yönetmelikler	128	76
3. Yönetimin Saydamlığı	129	76
4. Kamu Hizmeti Görevlileri	130	77
5. Sorumluluk ve Yaptırımlar	131	77
6. Yasa Dışı Emir	132	78
7. Yargı Denetimi	133	78
B- Kamu Yönetiminin Kuruluşu		
1. Merkezden Yönetim	134	79
2. Yerel Yönetimler	135	79
C- Uzman ve Özerk Kuruluşlar		
1- Kamu Denetçileri Kurulu	136	80
2- Yükseköğretim ve Üst Kuruluşları		
a- Yükseköğrenim Kurumları	137	81
b- Yükseköğretim Kurulu	138	82
3- Görsel ve İşitsel İletişim Yüksek Kurulu	139	83
4- Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları	140	84
5-Devlet Planlama Örgütü	141	84
6- Kültür ve Sanat Yüksek Kurumu	142	85
7-Diyanet İşleri Başkanlığı	142	85
8- Diğer Uzman ve Özerk Kuruluşlar	144	86
D. Olağanüstü Yönetim Usulleri		
1- Olağanüstü Durumlar	145	86
2- Sıkıyönetim, Seferberlik ve Savaş Durumu	146	87
3-Olağanüstü Yönetimlerle İlgili Düzenleme	147	87

Üçüncü Bölüm

YARGI

Madde   **Sayfa**

I-Yargıyla İlgili Genel Esaslar

A. Yargı Bağımsızlığı	148	88
B. Yargıçlık ve Savcılık Mesleği	149	88
C. Yargıçlık ve Savcılık Güvencesi	150	89
D. Duruşmaların Açık ve Kararların Gerekeçeli Olması	151	89
E. Mahkemelerin Kuruluşu	152	90
F- Askeri Yargı	153	90
G- Askeri Yargıtay	154	91
H- Savunma Mesleği ve Barolar	155	92

II. Yüksek Mahkemeler

A- Anayasa Mahkemesi		
1. Kuruluşu	156	92
2. Daire ve Kurullar	157	93
3. Üyelik	158	95
4. Üyeliğin Sona Ermesi	159	95
5. Görev ve Yetkileri	160	96
6. Çalışma ve Yargılama Usulü	161	96
7. Öndenetim	162	97
8. İptal Davası	163	97
9. İtiraz Yolu	164	98
10. Bireylerin Doğrudan Başvurusu	165	99
11. İhmal Yoluyla Anayasaya Aykırılık	166	99
12. Anayasa Mahkemesi Kararları	167	100
B. Yargıtay	168	101
C. Danıştay	169	101

III. Yüksek Kurullar

A. Yüksek Seçim Kurulu	170	102
B. Uyuşmazlık Yüksek Kurulu	171	103
C. Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu	172	103

DÖRDÜNCÜ KISIM
MALİ VE EKONOMİK HÜKÜMLER

	<u>Madde</u>	<u>Sayfa</u>
I. Bütçe		
A.Bütçenin Hazırlanması ve Uygulanması	173	104
B.Bütçenin Görüşülmesi	174	104
C. Bütçelerde Değişiklik	175	105
II. Kesin Hesap	176	105
III.Sayıştay	177	106
IV-Denetim		
A.Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve Fonların Denetimi	178	106
B.Piyasaların Denetimi	179	106
V-Devletin Ödevleri		
A.Tüketicilerin Korunması	180	106
B.Esnaf ve Sanatkarların Korunması	181	107
C.Kooperatifçiliğin Geliştirilmesi	182	107

BEŞİNCİ KISIM
ANAYASANIN DEĞİŞTİRİLMESİ VE KORUNMASI

I. Anayasanın Değiştirilmesi	183	107
II. Değiştirilemez Hükümler	184	107
III. Devrim Yasalarının Korunması	185	107
IV. Başlangıç ve Kenar Başlıklar	186	108

ALTINCI KISIM GEÇİCİ HÜKÜMLER ve YÜRÜRLÜK	108-110
--	---------

BAŞLANGIÇ

Uluslararası toplumun onurlu ve saygın bir üyesi olarak varlığını sonsuza değin esenlikle sürdürmeye kararlı ulusumuz, her alanda bağımsızlığı, özgürlüğü, ulusal egemenliği ve çağdaşlığı amaçlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ereğine yaraşan bir anlayışla kurduğu Cumhuriyeti korumak ve insan haklarının dokunulmaz niteliklerine en uygun yönetim biçimi demokrasiyi içtenlikle benimseyerek geliştirmek için bu Anayasayı ulusal yaşam andı bilerek yürürlüğe koymuştur.

Bireylerin her yönden eşitliğine, ortak yazgıda birleşme istencine, hukukun üstünlüğüyle ahlakın erdemine dayanan kendini yönetme ve denetleme olgusu, devlete her durumda adaletli davranarak yurttaşların hak ve özgürlüklerini güvenceye bağlamakla yükümlü kılmaktadır. Nitelikleri Anayasa'da öngörülen devlet, barış, karşılıklı sevgi, saygı ve güven duygularıyla ulusal, siyasal, hukuksal birliği, ülkeyi sınırları ve kaynaklarıyla koruyacak, yaşamsal gerekleri en yüksek düzeyde karşılamak görevini özenle yerine getirecektir. Hak ve ödev dengesi sorumluluk bilinciyle sağlanarak yurttaşlar arasında hiçbir nedenle ayırım gözetilmeden olanaklar sunulacaktır.

Atatürk ilkelerine dayanan demokratik Cumhuriyet, bilim ve kültür devleti olarak eğitimden ekonomiye, sanattan spora, askerlikten siyasete her konuda aydınlanmanın kurumsal öncülüğünü yapacaktır.

Düşünce ve inanç özgürlüklerini en kapsamlı biçimde tanıyıp yaşatmaktan kıvanç duyan Cumhuriyet, korku ve yoksulluğun, baskı ve zorbalığın karşısında sosyal hukuk devletine güveni artıracak çabaları hızlandıracaktır. Uluslararası hukuk ilkelerine, başka devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösteren, savunma dışında savaşı ve başka ulusların özgürlüğüne karşı güç kullanmayı uygun bulmayan Türkiye Cumhuriyeti, dostluk ilişkilerini insanlığın ve uygarlığın en doğal kazanımı sayarak dünya barışına katkıda bulunacaktır.

Hukuk Devleti olmanın erdemiyle, insana, ulusa ve insanlığa hizmet, devletin başlıca duyarlılığıdır.

İlkeleriyle uygulamaya ışık tutacak ve öze bağlı yorumlarla güncelleşip güçlenecek Anayasa'ya bağlılık; tüm kurum, kuruluş ve kişilerin yurttaşlık görevidir.

GENEL GEREKÇE

2001, Türkiye için anayasal gelişmeler bakımından büyük metinlerin yıldönümlerini biraraya getiriyor: İlk Anayasa olan Kanun-u Esasi'nin 125 nci, Devletin ve Cumhuriyetin kurucu belgesi 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 80 nci, demokratik ve sosyal hukuk devletini kurmayı amaçlayan 1961 Anayasasının 40 ncı yıldönümü. Anayasa hukukumuzun temel taşlarını oluşturan bu belgeler, diğer önemli anayasal ve siyasal tarihlerle zenginleştirildi: Cumhuriyetin ilk ve en uzun süreyle uygulanmış olanı 1924 Anayasası, 1946 da çok partili siyasal yaşama geçiş ve 1950 seçimleriyle iktidarın el değiştirmesi. Biraz daha geniş açıdan şöyle de ifade edilebilir: kesintilerle de olsa, yarım yüzyılı aşkın bir demokrasi deneyimi; 125 yıllık yazılı anayasa dönemi; "kanunilik" yoluyla büyük kurumsal ve kuralsal reformları hedef alan 1839 Tazminat Fermanı'nın anayasal monarşiye giden dönemi başlattığı varsayılırsa, 160 yılı aşkın bir hukukileşme süreci yaşanmıştır.

Bu süreçte Devletin; insan hakları, demokrasi ve hukuk bağlamında kurumsallaşmasında ilerlemeci bir özellik gözlenmektedir. Başka bir anlatımla, Batıda XVIII.yüzyıl sonunda ortaya çıkan yazılı anayasaları yüz yıllık bir gecikmeyle izlemiş olsak da, anayasa ve siyasal bakımdan atılan her yeni adımda çağdaşlığı yakalama çabası kayda değer bir olgudur. 1982 Anayasası ise sözkonusu gelişim sürecinde bir duraklama dönemi, hatta halkalar zincirinde kopma noktasını ifade etmektedir. Olağanüstü ortam ve koşullarda, ülke hep kriz halinde yaşayacakmış zihniyetiyle hazırlanan 1982 Anayasası, yaklaşık 20 yıllık yürürlük döneminde sadece insan hakları açısından değil, siyasal rejimin işleyişi üzerinde yapılan tartışmaların da odağında yer almıştır.

Gerçekten, Kanun-u Esasi Osmanlı Devletinde Parlementoyu kuran, 1909 değişiklikleri parlamenter rejimin temellerini atan, 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu milli egemenlik ilkesini yeni devletin dayanağı yapan Anayasalardır. 1924 Anayasası, iktidarın kaynağı bakımından 1921'in temelini korurken, erkler ayrılığı çerçevesinde meclis hükümeti sistemini parlamenter rejime yönlendirmiş; klasik hak ve özgürlüklerin doğal hukuk temelinde en derli toplu demetini sunmuştur. 1961 Anayasası ise, yeni özgürlük anlayışını güvenceleyen ve parlamenter rejimin işleyişini sağlayan çağdaş kuralları ve kurumlarıyla 2.Dünya savaşı sonrası anayasacılık kuşağını yansıtan özelliklere sahip olmuştur.

Anayasal gelişmeler haritasında 1982'nin getirdiği ya da yeniliği nedir? 1982 Anayasası, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı birtakım temel ilkeleri korumuş olsa da, bir temel normun üzerine inşa edildiği dengeleri bozmuştur. Kısaca bu, özgürlük ve otorite dengesi olarak ifade edilebilir. 1961 Anayasasının uygulamasında ortaya çıkan, yapısal olmaktan çok teknik aksaklıkları giderme “gerekçesi” ile 1982’de yapılan düzenlemeler öngörülen doğrultuda sorunlara çözüm oluşturmak bir yana, tam tersine adeta krizler dizisine yol açmıştır. Zira, hak ve özgürlüklerin aşırı derecede sınırlanmasına karşın çarpık bir biçimde güçlendirilen otorite, kısa dönemde belki düzeni sağlamıştır; ama uzun vadede krizler halkası süreğen hale gelmiştir. Aslında, daha az demokrasi/ daha çok otorite, daha az hukuk/ daha çok devlet gibi bir bakıma, “azlar ve çoklar” kısır döngüsüne dayanan 1982 Anayasası, Türkiye gibi birikimli ve girift yapıları bir toplum ve ülkeye “dar” gelmiştir.

Yasallık ilkesinden hukuk devletinin temellendirilmesine doğru 150 yıllık anayasal ve siyasal tarih, 1982'nin, bireyleri, örgütleri ve toplumu “zapt-u rapt” altına almayı hedefleyen kurum ve organları ile, dondurulmuştur. Türkiye'nin çevresinde ve dünyada son çeyrek yüzyılın anayasal gelişmeleri de gözönüne alınırsa, 1982 Anayasasının getirdiğinden çok götürdüğü, yeniliğinden çok çağdışılığı öne çıkmaktadır.

Demokratik bir devletin belli dönemde hazırlayıp yürürlüğe koyduğu Anayasayı çağdaş gereksinimler doğrultusunda zaman içerisinde değişikliğe tabi tutması ya da yenilemesi doğaldır. Bu süreç Türkiye için bir zorunluluk haline gelmiştir. Gerçekten 1982 Anayasasını aşma gereği, hem halk (genel irade), hem de onun temsilcisi (TBMM) tarafından ortaya konmaya devam ediyor.

Anayasada 1987’de, 1993’te ve 1995’te yapılan değişiklikler, “azlar kategorisi”ndeki yasaklar örgüsünü seyreletmeye yönelikti. 1999’da gerçekleştirilen iki değişiklik yanında, 2001’de farklı bağlamda yeni bir revizyon eşiğine gelmiş olması; 1983’ten beri seçilen hemen hemen bütün parlamentoların kendileri için kuruluş çerçevesi oluşturan Anayasayı, “türev kurucu iktidar” sıfatıyla kısmen de olsa demokratikleştirme iradelerini doğrulamaktadır.

Ne var ki, 1982 Anayasasını aşma çalışması, genel iradenin gerisinde kalmış, hatta siyasal faktörlerin iradesini bile yansıtamamıştır. Değinen beş değişiklik içerisinde, 1995’te gerçekleştirilen en

kapsamlısı olduğu gözönüne alınarak şu hatırlatma yapılabilir. 1991 yasama seçimlerine katılan ve parlamentoda temsil edilen siyasal partilerin hemen hepsi kampanya sırasında kendi anayasa taslaklarını ortaya koymuşlardı. Buna karşılık siyasal partilerin üzerinde uzlaşmaya vardıkları 21 madde ile sınırlı Anayasa değişiklik önerisi, ancak 13 Ocak 1995'te TBMM Başkanlığına sunulabilmişti. 450 üyeli TBMM'nin 301 milletvekilinin imzasını taşıyan "ortak öneri" siyasal partilerin de yeni anayasa isteklerinin "ortak paydası"nı oluşturmaktaydı. Fakat sonuç daha olumsuz oldu: Anayasa Komisyonundaki hukuken tartışmalı değişikliklerle, Temmuz 1995'te Mecliste 15 madde ile sınırlı ve içerik olarak, "ortak öneri"ye göre hayli daraltılmış bir metin olarak kabul edildi.

Türkiye 2000'li yıllara girdiğinde; parlamentonun gündeminde yer alan Anayasa değişiklik çalışmasına paralel olarak toplumun çeşitli kesimlerinde, özellikle kimi sivil toplum örgütlerinde ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında yeni anayasal arayışlar ve çalışmalar da ivme kazandı. Hatta Anayasa hukukunun temel konularını oluşturan yasa taslakları bile ortaya kondu. Bunlar, siyasal partiler ve seçim yasaları gibi doğrudan siyasal yaşama ilişkin olanlar veya dernekler yasası toplantı, gösteri ve yürüyüşler yasası gibi toplu özgürlükler konusuna ilişkindirler. Demokrasi ve özgürlükleri ilerletme beklentisini yansıtan ve gönüllülük temelinde gerçekleştirilen bu denli somut çalışmalara bir başka ülkede rastlamak zordur.

Yakın geçmişe ilişkin ve günümüzde ortaya çıkan tablo, anayasal sorunun iki noktada düğümlendiğini göstermektedir. Genel iradenin temsili organa yansıtılması ve orada bir uzlaşmanın ortaya çıkması sorunu. Türkiye toplumunda anayasal arayış, böyle bir eşiğe ilk kez gelmiş bulunuyor.

İşte bu taslak çalışma, anayasal arayışın yeni bir Anayasa metnine dönüşmesine katkıda bulunmak amacıyla kendisi de uzlaşma ürünü bir belge olarak hazırlanmış; 2001 Türkiye'sinin gereksinimlerine, anayasal dinamikler ekseninde yanıt bulma ereği ile ortaya çıkmıştır.

Anayasal dinamikleri yerli yerine oturtmak için, 1921 ve 1961 metinlerine yeniden yollama yapmakta yarar var. 1921 Anayasası, uygulama dönemi ve metin olarak en kısa, ama seçimle belirlenen meclisin özgür iradesiyle hazırlanan özgül bir ulusal kurucu belgedir. 1961 Anayasası ise, hazırlanma sürecinden çok içerik olarak en özgürlükçü ve demokratik olanı, ulusal özellikleri yanında evrensel

açılımı da baskın olan bir temel normdur. Her ikisinin ortak özelliği (farklı biçimlerde de olsa) “en demokratik” olmaları ve itici güçleri tamamen ulusal nitelik taşıyan Anayasalar olmalarıydı.

Yeni bir Anayasa arayışında değinilen tarihi iç dinamikler esin kaynağı oluşturabilir. Bunlara 2001’de önemli bir öge daha eklenmiş bulunuyor: toplumsal dinamik.

Yeni Anayasanın eksenlerini belirlerken sorun, ulusal özelliklerle evrensel ölçütlerin uyumlu bir sentezi ile Türkiye’nin yararı doğrultusunda dış etkenleri içselleştirme noktasında düğümlenmiştir.

XXI. Yüzyıl Türkiye’sinin Anayasası, “ülke, insan ve devlet” ekseninde; nitelikli ve korunmuş bir ülkede insanların onurlu bir yaşam sürebilmesi, devletin sorumlu yurttaşlar yaratması ve onlara hizmet vermesi, devletin kendisinin de uluslararası toplum önünde onurlu, eşit ve saygın bir konum edinebilmesi ereğine yönelmelidir. Bu hedefler, anayasalarımızın geleneksel ve klasik hale gelmiş ortak özelliklerini gözardı etme sonucunu doğurmaz. Gerçekten yeni Anayasanın dayanacağı eksenler, bu süreklilik çizgisinde yine üç ana kısımda öngörülebilir.

Cumhuriyetin nitelikleri, devletin bütünlüğü, egemenlik ve erkler ayrılığı (yasama, yürütme ve yargı) hakkındaki hükümleri kapsamına alan Anayasanın “genel esasları” kısmı, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarının ortak paydalarını oluşturmaktadır. Bunlar geçerliliklerini korumaktadır. Yeni Anayasa için öneri çalışmasında sadece çağdaş gereksinimler doğrultusunda kimi açılımlar ve biçimsel düzenlemeler sözkonusudur.

II. kısımda düzenlenen hak ve özgürlükler bakımından; 1924 Anayasasına yansıyan doğal hukuk anlayışı, 1961 Anayasası ile sosyal haklarla tamamlanmış ve temel haklar konusunda genel düzenleme yerine, yeni bir sınırlama ve güvence yanında, hak ve özgürlüklerin sistematik bir ayrımı benimsenmiştir. 1982 Anayasası, 1961’in öngördüğü sınırlama ve güvence rejimini değiştirdiği halde, hak ve özgürlüklere ilişkin sınıflandırmaya dokunmamıştır. “kişinin hakları ve ödevleri”, “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler”, “siyasi haklar ve ödevler”.

Bu taslakta, son çeyrek yüzyılda, hatta son kırk yılda hak ve özgürlükler konusunda tanık olunan gelişmeler ışığında, güvence ve sınırlandırma sistemi yeniden düzenlenmiş; sistematik açıdan yine üçlü

ama tamamen yeni bir bölümlenme önerilmiştir: “Kişi özgürlükleri ve siyasal haklar”, “İktisadi, sosyal ve kültürel haklar ve özgürlükler”, “Çevre, barış ve gelişme hakları”.

“Cumhuriyetin Temel Organları” (üçüncü kısım) konusunda “Yasama, Yürütme ve yargı” bölümleri olarak 1961 ve 1982 sistematığı korunmuştur. Bununla birlikte, 1982 Anayasası uygulamasında ortaya çıkan sorunlar gözönüne alınarak kurumlararası dengeyi sağlamak amacıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Her erkin içinde yapılan düzenlemeler yanında, erkler arası ilişkilerde de yenilikler öngörülmüştür. Belirgin anayasal statüye kavuşturulan özerk ve yansız kuruluşlar; birey/devlet ilişkisinin ve dengesinin yeni bir aracı olarak da düşünülebilir.

Gerçekten Anayasa tekniği açısından; örneğin “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”nün korunması 1982 Anayasasınca sık sık yinelenen bir yasaklar manzumesi ile sağlanacağı varsayılmıştır. Bu taslakta ise aynı ilkeyi, “ülke, insan ve siyasal iktidar” olarak Devletin kurucu öğelerinin dengeli bir yapılanmasıyla güvenceleme tekniği öne çıkmıştır. Yine öneri metninin dokusunu oluşturan katılım, saydamlık ve kurul halinde yönetim ilkeleri; paylaşımcı bireylerden oluşan toplumda sorumluluk bilincine sahip yurttaş yaratma, yönetenleri ayrıcalıklı statüden çıkarma ve hukuku etkili kılma işlevlerine de katkıda bulunacaktır.

Not : Altı kısımdan ve 188 maddeden oluşan bu Anayasa metninde dil bakımından, olabildiğince yabancı sözcüklerden arınmış günümüz Türkçesinin kullanılmasına özen gösterilmiş; ancak yerleşik hukuk deyimlerine dokunulmayarak dilde zorlamadan kaçınılmıştır.

ÖNERİLEN YENİLİKLERİN ÖZETİ

Genel gerekçe çerçevesinde, 1982 Anayasasına göre getirilen ve gerekçeleri ilgili maddelerde ayrıca verilmiş olan başlıca yenilikler şöyle özetlenebilir.

1. Başlangıç ve Genel Esaslar (Birinci Kısım)

Başlangıç tümüyle yeniden yazılmış, genel esaslar başlıklı, Anayasanın ilk kısmının çerçevesi korunmuştur.

- a) Başlangıç Bölümü, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı temel değerler ve Cumhuriyetin ulaşmayı amaçladığı hedefler ekseninde yeniden yazılmıştır.
- b) Cumhuriyetin niteliklerini sayan 2.madde hükmü, Anayasanın çerçeve ve amacı doğrultusunda özlü biçimde yeniden yazılmıştır.
- c) Anayasanın değiştirilemez hükümlerine ilişkin madde, “Anayasanın değiştirilmesi ve korunması” başlıklı 5.kısma alınmıştır.
- ç) Egemenlik, iki ayrı maddede düzenlenmiş, Türkiye’nin ulusalüstü kuruluşlarla geliştireceği ilişkiler gözönüne alınarak “egemenliğin kullanılması”na ilişkin maddeye bir fıkra eklenmiştir.
- d) “Devletin Temel Amaç ve Görevleri” başlıklı 5.madde, ilgili kısımlarda yeniden düzenlenmiştir.
- e) Eşitlik ilkesi, “Temel Haklar ve Özgürlük”ler kısmına alınmıştır.

2. Temel Haklar ve Özgürlükler (İkinci Kısım)

1961 ve 1982 Anayasalarında; biri “Genel Hükümler”, diğer üçü, “Kişinin hakları ve Ödevleri”, “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler”, “Siyasi Haklar ve Ödevler”ine ilişkin olan bu kısım, Anayasa önerisinde de dört bölüm olarak, ancak yeni bir yaklaşım ve tasnifle formüle edilmiştir.

“Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Düzeni”, “Genel Hükümler” bölümüne denk düşmektedir. Hak ve özgürlükler, insan haklarının tarihsel evrimi sürecinde somutlaşan kategorilere göre, üç kuşak altında toplanarak yeni bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur: “Kişi Özgürlükleri ve Siyasal Haklar”, “İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar ve Özgürlükler”, “Çevre, Barış ve Gelişme Hakları”.

a) Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Düzeni

(Birinci Bölüm)

Bu bölüm; Temel ilkeler, Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması, Hak ve Özgürlüklerin Güvenceleri olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır.

İnsan onurunun dokunulmazlığı, eşitlik, hak ve özgürlüklerin niteliği ve bölünmezliği “Temel İlkeler” (I) olarak formüle edilerek, Anayasanın insan hakları felsefesi ortaya konmuştur.

Hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında (II), yalnızca ilgili maddelerde belirtilen nedenler kullanılabilir, ölçülülük ilkesi geçerli olacak ve ancak geçici olarak sınırlandırılabilir. Sınırlamanın sınırı olarak demokratik toplum düzeninin gerekleri ve öze dokunmama ilkesi, birlikte öngörülmüştür. Sınırlamaya ilişkin yorum konusunda ulusalüstü organlara da yollama yapılmaktadır.

Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılma yasağı ve olağanüstü yönetimlerde sınırlanması, insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler ve hukuk devleti ilkeleri ışığında yeniden yazılmıştır.

Hak ve özgürlüklerin güvenceleri (III) başlığı; hem güvence ölçütlerini, hem de koruma kurumlarını öngörmektedir. Kurumlar ve kurallar çoğu zaman usuli güvencelerde birleşmektedir. Doğal yargıç önünde hak arama özgürlüğü ve savunma, Ceza hukuku güvenceleri, temel hak ve özgürlüklerin korunması..., Yürürlükteki Anayasada yer alan güvence hükümleri yanında “Adil yargılanma” gibi ulusalüstü insan hakları ilkeleri; “Kamu Denetçileri Kurulu” gibi karşılaştırmalı özgürlükler hukuku kurumları kabul etmiştir.

b) Kişi Özgürlükleri ve Siyasal Haklar

(İkinci Bölüm)

Birinci kuşak hak ve özgürlükler, tarihsel gelişim süreci gözönüne alınarak günümüzdeki önemi ve işlevi doğrultusunda birlikte düzenlenmiştir. “bireyin özgürlükleri”, “toplu özgürlükler”, “siyasal haklar ve ödevler”, bölümün üç ana başlığını oluşturmaktadır.

“Bireyin özgürlükleri” (I), yaşama hakkı ekseninde kişinin maddi ve manevi alanını kapsamına almaktadır. Sırasıyla, özgürlük ve güvenlik

(kişinin bedensel dokunulmazlığı); düşünce, inanç ve din özgürlüğü; özel yaşam alanına ilişkin özgürlükler düzenlenmiştir. Son başlık altında “kişisel bilgilerin korunması”na ilişkin yeni bir hak ve güvence hükmü öngörülmüştür.

“Toplu özgürlükler” başlığı (II), özellikle geçici gruplaşmalar olarak toplantı ve gösteri özgürlüğünü yeniden düzenleme konusu yapmakta, örgüt olarak dernek özgürlüğünü güvenceli bir düzenlemeye tabi tutmaktadır. Burada asıl yenilik, demokratik yurttaş girişimlerine ilişkin bir maddenin öngörülmesidir. Bunda başlıca amaç, dernek ve vakıflar şeklinde örgütlenmemiş olan sivil toplum hareketlerinin koruma altına alınmasıdır.

“Siyasal haklar”, “Ödevler”le birlikte düzenlenmiştir (III). Bu başlık altında klasik hak ve ödevler yanında, bilgilenme ve katılım hakkı tanınmış; yurttaşlık, Türkiye Cumhuriyeti kavramıyla bağlantılı olarak yeniden tanımlanmış, siyasi partiler ise “özgürlük”, “uyulacak esaslar” ve “yasaklar ve yaptırımlar” olmak üzere aşamalandırılmış yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur.

c) İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar ve Özgürlükler (Üçüncü Bölüm)

Bunlar, ikinci kuşak olarak tarihsel gelişim sürecindeki işlevi doğrultusunda günümüzde uğradığı dönüşümler de gözönüne alınarak yeniden ve bir bütünlük içerisinde düzenlenmiştir.

“İktisadi hak ve özgürlükler” başlığı (I) altında mülkiyet hakkı ve özel girişim(çalışma ve sözleşme) özgürlüğü, kamulaştırma, devletleştirme ve özelleştirme hükümleri, 1961 ve 1982 Anayasaları çerçeve alınarak formüle edilmiştir.

“Sosyal haklar ve özgürlükler” ise (II), özellikle sendika özgürlüğü, toplu sözleşme ve grev hakkına ilişkin maddeler yürürlükteki Anayasada yer alan yasaklar ve aşırı kayıtlamalar ayıklanmak suretiyle yeniden yazılmıştır. “Sağlık hakkı” ayrı bir maddede tanınmıştır. “İktisadi ve sosyal hakların sınırı” devletin iktisadi ve sosyal ödevlerine dönüştürülmüştür.

“Kültürel haklar ve özgürlükler” başlığı altında (IV), eğitim ve öğrenim hakkı, bilim ve sanat özgürlüğü ve toplumsal iletişim (basın ve

yayın, görsel ve işitsel iletişim) özgürlükleri toplanmıştır. Böylece, hem kültürel nitelikli haklara uygun özgün bir düzenleme gerçekleştirilmiş, hem de görsel-işitsel iletişim özgürlüğü gibi yeni teknoloji ile gelişmelerin gerekli kıldığı yeni formülasyonlar Anayasaya yansıtılmıştır.

İkinci kuşak hak ve özgürlüklerin biraraya toplanması, devleti; düzenleyici (iktisadi özgürlükler), edim borcunun yükümlüsü olarak örgütleyici (sosyal haklar-sosyal devlet) veya kurumlar çerçevesinde düzenleyen ve güvenceleyen (kültürel haklar) özellikleriyle, farklı işlevlerinde somutlaştırma olanağını vermektedir.

d) Çevre, Gelişme ve Barış Hakları (Dördüncü Bölüm)

Üçüncü kuşak haklar, insan-çevre, insan-eşya ilişkileri, çevre-gelişme ve gelişme-barış bağlamında düzenlenmiştir.

Son çeyrek yüzyıl esnasında ulusal ve uluslararası toplumların gündemine yerleşen yeni haklar, yaşama hakkı ortak temeline dayandırılmıştır.

Çevreye ilişkin haklar (II), çevre hakkı ve insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkının genel bir tanımıyla sınırlı olmayıp, 1961 ve 1982 Anayasalarının, ormanların korunması, tarım toprakları ve doğal kaynaklar gibi birçok ortak hükmünü kapsamına olan zengin bir içeriğe sahip bulunuyor. Yerleşme özgürlüğü ve konut hakkı da değinilen ilişkiler bağlamında yer almaktadır. Mevcut hükümler yeniden formüle edilirken, “Dolgu yoluyla toprak edinilmesi” yasağı gibi bazı olumsuz ulusal özelliklerimizin anayasal normla yasaklanması uygun görülmüştür.

Barış idealinin bir hak olarak Anayasada tanınması (III) “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ilkesi uyarınca anlamlı olmuş; bunun diğer devletler için de örnek oluşturacağı düşünülmüştür.

“Gelişme hakkı” ise (IV), yürürlükteki anayasa hükmü temel alınarak tanınmış, bu arada toplumsal dokumuzun belirgin niteliği olan kültürel çoğulculuk olgusu anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Bölümün özünü oluşturan “sürdürülebilir gelişme” anlayışı, ancak hukuki bağlayıcı gücü bulunan planlanma ile uygulamaya

geçirilebileceğinden, son madde “planlanma” ya özgülenmiştir. Kapsayıcı ve ayrıntılı düzenleme, yeni hakların güvencesi niteliğini de taşımaktadır.

3- Cumhuriyetin temel organları

(Üçüncü Kısım)

Bu konuda 1961 ve 1982 Anayasalarının sistematığı ilke olarak korunmuştur. Bu kısımda Türkiye’de Anayasalar ötesi süreklilik taşıyan ilkelere dokunulmadan yenilikler yapılmıştır. Parlamenter rejim, bunlar arasında yer almaktadır. Erkler ayrılığı, parlamenter rejim çerçevesinde, erkler arası ve erkler içi dengeler gözetilerek düzenlenmiştir.

a) Yasama

(Birinci Bölüm)

TBMM’nin oluşumu ve işleyişi konusunda başlıca yenilikler, seçim dönemi, üyelikle bağdaşmayan işler, yasama dokunulmazlığı ile toplantı ve karar yeter sayıları konusunda yapılmıştır.

Uluslararası antlaşmalar ve yasa hükmünde kararnameler konusunda; uluslararası antlaşmalar onay aşamasında Anayasa Mahkemesinin ön denetimine tabi tutularak ve insan hakları açısından belirginleştirilerek, insan hakları sözleşmelerine iç hukukta üstünlük tanınmıştır. Kanun Hükmünde Kararnamelerin hak ve özgürlükleri ne derece düzenleyebileceği yeni ölçülere göre belirlenmiştir.

b) Yürütme

(İkinci Bölüm)

Cumhurbaşkanlarının statüsü (I) korunarak, görev ve yetkileri parlamenter rejim çerçevesinde ılımlılaştırılmış ve daha belirgin bir hale getirilmiştir.

Bakanlar Kurulu’nun (II), TBMM önünde bireysel ve kollektif sorumluluk ilkelerine dokunulmamış; ulusal güvenlik ve savunmaya ilişkin olarak “Ulusal Güvenlik Kurulu” danışma niteliğinde bir organa dönüştürülmüştür.

İdare, Kamu Yönetimi başlığıyla (III) yeniden düzenlenmiştir. Sırasıyla, yönetimin temel ilkeleri, yönetimin kuruluşu, uzman ve özerk kuruluşlar, olağanüstü yönetim usulleri alt-başlıklar şeklinde belirlenmiştir.

Yönetimin temel ilkelerine, yönetimin saydamlığı üzerine yeni bir madde eklenmiş, 1961 ve 1982 Anayasalarında mevcut diğer hükümler daha belirgin, sistematik ve uyumlu olarak yeniden düzenlenmiştir.

Yönetimin kuruluşu hakkında; merkezi yönetim ve yerel yönetimler biçimindeki mevcut ayırım muhafaza edilmiş; ancak yerel yönetimlerin genişletilerek merkezi yönetimin kimi yetkilerinin yerel yönetimlere aktarılması, kamu hizmetlerinin etkililiği ve katılımcı yönetimin yaygınlaştırılması bakımından yerinde görülmüştür. Bu amaçla “birden çok ili içine alan merkezi yönetim örgütü kurulabilir” hükmü ile paralellik sağlayacak biçimde, yerel yönetimlere “bölge” birimi eklenmiştir.

Kamu yönetimi başlığı altında asıl yenilik, “uzman ve özerk kuruluşlar”a ilişkin olarak yapılmıştır. Çağdaş kamu yönetiminde giderek yaygınlaşan ve yönetimin merkezi hiyerarşik yapı içinde yer almayan sözkonusu kuruluşların amacı ilgili sektörü düzenleyerek, hem kamu hizmetlerinin daha iyi görülmesini sağlamak, hem de özgürlük ihlallerini önlemek veya çözüme kavuşturmaktadır. Bu amaçla, Kamu Denetçileri Kurulu, Yükseköğrenim Kurulu, Görsel ve İşitsel İletişim Yüksek Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı, Kültür ve Sanat Yüksek Kurulu gibi birimler öngörüldükten başka, yenilerinin kurulabilmesine de olanak bırakılmıştır.

Olağanüstü yönetimler ise, Kamu Yönetiminin içinde hukuk rejimine tabi usuller olarak düzenlenmiştir.

c) Yargı

(Üçüncü Bölüm)

Yargı erki, Yargıya ilişkin genel esaslar, Yüksek Mahkemeler ve Yüksek Kurullar olmak üzere üç anabashlıkta düzenlenmiştir.

Yargıya ilişkin genel esaslar (I), gerçeği ve haklı olanı bulma, hakkı ve hukuku dile getirme (Juristictio) ereğinde “son sözü” söyleme yetkisi ile donatılan yargıçların güvence ve bağımsızlığına, karar verme süreçlerine ilişkin hükümler yeniden düzenlenmiş; ilgili madde gerekçelerinde açıklanan nedenlerle Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış, Askeri Yargıtay olağan bir mahkeme olarak öngörülmüştür. Ayrıca “Savunma Mesleği ve Barolar”a ilişkin hükme yer verilmiştir.

Yüksek Mahkemeler'e (II) gelince; Anayasa Mahkemesi, ülkemizin gereksinimleri ve karşılaştırmalı Anayasa yargısı konusunda gözlenen gelişmeler ışığında yeniden yapılandırılmıştır. Daha demokratik bir yapıya kavuşturulan Anayasa Mahkemesi, yeni düzenleme ile hak ve özgürlükleri koruma ve devlet organlarının düzenli işleyişini sağlama ereğinde işlevlerini daha etkili biçimde yerine getirebilecektir. Anayasa Mahkemesinin yeni yapısı, Türkiye'de hukuk devletinin ana güvencesi olacaktır.

Yüksek Kurullar (III) başlığı altında, yargısal nitelikte kesin karar verme yetkisine sahip yüksek kurullar düzenlenmiştir. Yüksek Seçim Kurulu, Uyuşmazlık Yüksek Kurulu, Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu.

4-Mali ve Ekonomik Hükümler (Dördüncü Kısım)

Bu kısım, yürürlükteki Anayasada kayda değer değişiklikler yapılmaksızın korunmuştur.

5-Anayasanın Değiştirilmesi ve Korunması (Beşinci Kısım)

Anayasanın değiştirilmesi, değiştirilemez hükümler, Devrim Yasalarının korunması, Başlangıç ve Kenar Başlıklar, bu kısımda anayasal sistematığe uygun biçimde düzenlenmiştir.

6-Geçici Hükümler ve Yürürlük (Altıncı kısım)

Geçici hükümler, 7 maddeden oluşmaktadır ve yürürlük maddesini içermektedir.

BİRİNCİ KISIM GENEL ESASLAR

I. Türkiye Cumhuriyeti

Madde 1 - Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Gerekçe:

“Anayasada yer alan bu hüküm aynen korunmuş ancak Devletin Şekli” kenar başlığı madde içeriğine göre daraltıcı anlam taşıdığı ve “Türkiye Cumhuriyeti”, madde kapsamını daha iyi yansıttığı için kenar başlığı değiştirilmiştir. (1982/m.1)

II. Cumhuriyetin Nitelikleri

Madde 2 –Yurttaşların ortak varlığı olan Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Gerekçe:

Devletin “insan haklarına saygılı” niteliğini güçlendirmek amacıyla 1961 Anayasasında olduğu gibi “insan haklarına dayanan devlet” formülü tercih edilmiş, devletin ulusal niteliği ve üniter yapısı 3. maddede açık ve kesin bir biçimde ifade edildiği için, “Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet” veya “milli devlet” gibi bir formüle gerek görülmemiştir.

Cumhuriyetin tanımında ortak varlık deyimine yer verilerek birey-devlet ilişkisinde daha birleştirici ve bütünleştirici bir işlev sağlaması amaçlanmıştır. (1982/m.2)

III. Devletin Bütünlüğü

Madde 3 –Türkiye devleti, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bir bütündür. Resmi dili Türkçedir.

Bayrağı, biçimi yasasında belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Ulusal marşı “İstiklal Marşı”dır.

Başkenti Ankara'dır.

Gerekçe:

Kenar başlığının sadeleştirilmesi dışında Anayasa metni ilke olarak aynen korunmuş; ancak bir hüküm değişikliği oluşturmayacak şekilde “Resmi” dilin Türkçe olduğu belirtilmiştir. 1961 Anayasası “Resmi Dil” ifadesini kullandığı gibi 1982 Anayasasında da kenar başlık olarak aynı nitelemeyi yapmış ve 3.maddesinin gerekçesinde de “Türkiyede yaşayan insanların resmi dillerinin Türkçe olduğu bir kez daha belirtilmiştir” denmektedir. (1982/m.3)

IV. Egemenlik

Madde 4 –Egemenlik, Kayıtsız Şartsız Ulusundur.

Gerekçe :

1982 Anayasasının 6.maddesinin ilk fıkrası bağımsız bir maddeye dönüştürülmüştür.

V. Egemenliğin Kullanılması

Madde 5- Ulus, egemenliğini Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması hiçbir surette, hiçbir kişiye, zümreye ya da sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse ya da organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanamaz.

Ulusalüstü yetkileri bulunan kuruluşlara üyeliği gerektiren uluslararası andlaşma hükümleri saklıdır.

Gereke:

“Egemenlik” ve “Egemenliğin Kullanılması” iki ayrı madde olarak düzenlenmiş, dilin sadeleştirilmesi dışında Avrupa Birliğine üyeliği hedef alan ülkemizin ulusal üstü yetkileri bulunan kuruluşlarla ileride gelişmesi muhtemel ilişkilerde anayasal engellerle karşılaşılması amacıyla yeni fıkra eklenmiştir.

VI. Yasama Yetkisi

Madde 6 –Yasama yetkisi, ulus adına Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

Gereke: Anayasada yer alan hüküm aynen korunmuştur. (1982/m.7)

VII. Yürütme Görev ve Yetkisi

Madde 7 –Yürütme görev ve yetkisi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve yasalara uygun olarak yerine getirilir ve kullanılır.

Gereke:

Anayasada yer alan madde metni vurgu farkıyla aynen korunmuştur. (1982/m.8)

VIII. Yargı Yetkisi

Madde 8 –Yargı yetkisi, ulus adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

Gereke : Anayasada yer alan hüküm aynen korunmuştur. (1982/m.9)

IX- Anayasanın Üstünlüğü ve Bağlayıcılığı

Madde 9 –Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını, kamu yönetimi makamlarını, diğer kuruluşları ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Yasalar, Anayasaya aykırı olamaz.

Gereke:

Anayasada yer alan hüküm, madde başlığında mantıken daha önce yer alması gereken “üstünlük” ilkesi, “bağlayıcılık” ilkesinin önüne alınarak aynen korunmuştur. (1982/m.11)

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Birinci Bölüm

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN GENEL DÜZENİ

I. Temel İlkeler

A. İnsan Onurunun Dokunulmazlığı

Madde 10- İnsan onuruna dokunulamaz. İnsan onuruna saygı, devlet ve toplum yaşamının temel ilkesidir.

Gereke:

İnsan onuru, insan haklarının temelini oluşturmaktadır. Temel hak ve özgürlüklerle ilgili bölümün; devlet ve toplum yaşamını kapsayıcı ve yön verici bir ana ilke olarak "İnsan onuruna saygı" kavramı ile başlaması, çağdaş devlet ve toplum kavramlarını ve insan hakları anlayışını yansıtmaması bakımından önemli görülmüştür.

B. Eşitlik

Madde 11 –Herkes, soy, renk, cinsiyet, dil, din, mezhep, siyasal düşünce, felsefi inanç ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin yasa önünde eşittir.

Devlet, kadın ve erkeklerin haklar bakımından eşitliğinin fiilen gerçekleşmesini sağlar.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınamaz.

Devlet organları ve yönetim makamları, bütün işlem ve eylemlerinde, yasa önünde eşitlik ilkesine uymak zorundadırlar.

Gereke:

Özgürlüklerin gerçekleşme koşulu olarak kişi açısından bir temel hak olan eşitliğin, 1961 Anayasasında olduğu gibi bu bölümde yer alması daha uygundur.

Özel bir önem taşıması nedeniyle kadın-erkek eşitliğine (2. fıkra olarak) ayrıca yer verilmesi yararlı görülmüştür. Önerilen hüküm, Alman Anayasasından (Art.3/2) ve kadın haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerden esinlenmiştir. Maddenin diğer hükümleri, yürürlükteki 10. madde ile özde aynıdır. Yalnız son fıkraya idarenin sadece işlemlerini değil eylemlerini de aynı ilkeye bağlamak amacıyla "eylem" sözcüğü eklenmiş, maddenin kenar başlığı ise daha genel ve kapsayıcı bir biçimde "Eşitlik" olarak değiştirilmiştir.

C. Hak ve Özgürlüklerin Niteliği

Madde 12 –Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahiptir.

Devlet, kişinin temel hak ve özgürlüklerini; birey huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırır.

Gereke

Birinci fıkra, yürürlükteki birinci fıkra ile özdeştir.

İkinci fıkra madde metninden çıkarılmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklar içermesi siyasal, toplumsal ve kültürel bir etik konusudur. Bu tür ödev ve sorumluluklar zaten Anayasa'nın ilgili maddelerinde düzenlenmiştir. Temel hakların kötüye kullanılmaması ilkesi ve temel hak maddelerinde yer alan sınırlama nedenleri de ödev ve sorumlulukların bir yansımasıdır. Bunun ötesinde genel bir ödev ve sorumluluk hükmüne yer vermek, temel hakların sınırlanma boyutunu genişletme eğilimi yaratabilir. Bu nedenle yürürlükteki 2 inci fıkranın Anayasada yer alması sakıncalıdır. Ayrıca 14 üncü maddenin 1 inci fıkrasında bu hükme gerek bırakmayacak bir başka ilkeye de yer verilmektedir.

Yürürlükteki 5 inci maddenin ikinci cümlesinde yer alan "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, .. çalışmak" şeklindeki hüküm ise, temel hak ve özgürlüklerin niteliğini belirleyici ve doğal hukuk anlayışı ile özgürleştirme kavramlarını birleştirici rolü nedeniyle 1961 Anayasasındaki yerine paralel ve daha belirgin bir biçimde bu maddenin 2 inci fıkrasına aktarılmıştır. Buna karşılık aynı fıkroda yer alan" insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak" ödevi, gelişme hakları ile ilgili olması bakımından 81 nci maddeye aktarılmıştır. (1982/m.12)

D. Hak ve Özgürlüklerin Bölünmezliği

Madde 13 – Temel hak ve özgürlükler hukuksal yönden birbirini tamamlayan bir bütün oluşturur.

Gereke:

Bu madde, temel hak kategorileri arasında hukuki değer bakımından eşdüzeliliği vurgulayarak insan hakları arasında hiyerarşik bir ilişkiye yönelik yorumların önüne geçme amacı taşımaktadır. Hak ve özgürlüklerin birbirini tamamlama özelliği, insan hakları arasında çatışmacı bir anlayışın değil, uzlaştırmacı bir yaklaşımın geçerli olması gerektiğini vurgulamaktadır.

II. Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması

A. Sınırlama Ölçütleri

Madde 14 –Herkes, temel hak ve özgürlüklerini kullanırken başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlüdür.

Temel hak ve özgürlükler, yalnızca ilgili maddelerde belirtilen neden ve amaçların haklı ve zorunlu kıldığı ölçüde ve ancak yasayla geçici olarak sınırlanabilir.

Sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve bir hak ve özgürlüğün özüne dokunamaz.

Sınırlama neden ve ölçütlerinin yorumlanmasında Türkiye'nin taraf olduğu insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerce kurulan organların kararları da gözönünde tutulur.

Gerekeçe

Birinci fıkrada 1924 Anayasasında da yer alan önemli bir ilkeye yer verilmektedir. Temel hakları kullanacak kişilerin başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı gösterme ödevi bir anlamda hak ve özgürlüklerin toplumsal yaşamdan doğan doğal sınırına işaret etmektedir.

Önerilen diğere hükümlerle yürürlükteki 13. maddenin genel sınırlama maddesi olmaktan çıkarılıp, aynı zamanda bir koruma maddesi olarak düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak ikinci fıkrada temel hak ve özgürlüklerin yalnızca ilgili maddelerinde belirtilen sebep ve amaçlarla sınırlanabileceği belirtilmek suretiyle farklılaştırılmış sınırlama rejiminin kabulüyle yürürlükteki maddenin genel sınırlama sistemine son verilmiştir.

Yine aynı fıkrada temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması ölçülülük ilkesine bağlanmıştır. Buna göre temel hak ve özgürlükler ilgili maddelerinde belirtilen sebep ve amaçların haklı ve zorunlu kıldığı ölçüde sınırlanabilecektir. Bu formülün ölçülülük ilkesini ve bu ilkenin elverişlilik, gereklilik ve oranlılık gibi alt ilkelerini ifade bakımından yürürlükteki metne göre daha açık olduğu düşünülmüştür.

Sınırlamanın "ancak kanunla" yapılabileceği vurgulanmak suretiyle yasallık ilkesi de mutlak niteliği ile benimsenmiştir. Sınırlamada "geçicilik" kuralı, ölçülülük ilkesinin doğal uzantısı ve sınırlamanın zaman bakımından çerçevesini çizmektedir.

Üçüncü fıkrada yürürlükteki metinde de yer alan demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk ölçütü korunmuş ve Ayrıca 1961 Anayasasında da yer almış olması bakımından hukukumuzda hiç de yabancı olmayan ve gerek İHAM kararlarında ve gerekse Anayasa Mahkememizin kararlarında zaman zaman kullanılan "öz güvencesi"ne; bir temel hakkın dokunulmaz çekirdeği olarak yeniden yer verilmesi, temel hak ve özgürlüklerin korunmasını tamamlayan bir unsur olarak zorunlu görülmüştür.

Dördüncü fıkrada bu maddede öngörülen sınırlamanın sınırı niteliğindeki ölçütlerle temel hak maddelerindeki sınırlama nedenlerinin yorumlanmasında Türkiye'nin yetkisini kabul ettiği uluslararası denetim organlarının kararlarının da gözönünde tutulması ilkesi getirilmiştir. Esasen Medeni Kanununun 1. maddesinde yer alan: "Hakim, hükümlerinde ilmi içtihatlardan ve kazai kararlardan istifade eder" kuralına göre yargıçlarımız, bu tür kavramların yorumlanmasında başka ülkelerin içtihatlarından da yararlanma yetkisine sahiptir. Ancak Devlet olarak yetkisini kabul ettiğimiz denetim organlarının temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin ölçüt ve nedenleri yorumlayış biçiminin gözönünde tutulması, yararlanmanın da ötesinde uluslararası yükümlülüğe uygun bir davranış olacaktır. Başka bir deyişle bu tür belirsiz kavramlar, Türkiye koşulları çerçevesinde değerlendirilirken, İHAM gibi yargı yetkisini kabul ettiğimiz uluslararası denetim organlarının bu kavramlardan ne anladığı da gözönünde tutulacaktır. Dördüncü fıkra bu amaçla formüle edilmiştir. (1982/m.13)

B. Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılmaması

Madde 15 –Anayasada yer alan hak ve özgürlüklerin hiçbiri, devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü bozmaya ya da insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmaya yönelik etkinliğe girişme veya eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde kullanılamaz.

Gerekçe:

Hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmaması, özgürlükler hukukunun bir genel ilkesidir. Bu ilke ışığında, yürürlükteki metin (m.14), öngördüğü genel yasaklayıcı çerçeveden ayıklanarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 30. maddesi, İHAS'ın 17. maddesi ve Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Paktınının 5. maddesi ile uyumlu bir çizgiye çekilmiştir. Bu madde, önerilen şekliyle temel hak ve özgürlüklere yeni bir sınırlama boyutu getirmemekte, aksine özgürlükçü demokratik devlet düzenini düşmanlarına karşı koruma amacı gütmektedir. Bu maddede temel hak ve özgürlüklerin zaten koruma alanı içinde yer almayan kötüye kullanma biçimindeki eylemler yasaklanmaktadır.

C. Olağanüstü Yönetimlerde Hak ve Özgürlükler

Madde 16 –Olağanüstü hallerde ya da sıkıyönetim, seferberlik ve savaş durumlarında temel hak ve özgürlüklerin kullanılması, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler çerçevesinde ve ancak durumun gerektirdiği ölçüde daraltılabilir veya askıya alınabilir.

Bu işlem ve uygulamalara karşı yargı yolu kapatılamaz.

Birinci fıkrada öngörülen durumlarda bile, kişinin Anayasanın ilgili maddesinde belirlenen yaşam hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse dinini, inancını, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; suç ve cezalara ilişkin hükümler geçmişe yürütülemez; suçluluğu, kesinleşmiş mahkeme kararıyla saptanıncaya kadar hiç kimse suçlu sayılamaz.

Gerekçe:

Yürürlükteki madde 15/1, olağanüstü yönetimlerde, temel hak ve özgürlükler için “Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler” alınabileceğini öngörmektedir. Olağanüstü yönetim usullerine adeta Anayasa dışı bir rejim anlamı yükleyen bu hüküm, metinden çıkarılmıştır. Ayrıca “temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulması” ibaresinde “durdurma” kavramı yerine “daraltma” ve “askıya alma” kavramları tercih edilmiş ve “kısmen veya tamamen” sözcükleri çıkarılmıştır. Madde başlığı da içeriğine uygun hale getirilmiştir. Hangi temel hak ve özgürlüğün kullanılmasının hangi kapsamda askıya alınabileceği konusunda, “uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesi” ve “durumun gerektirdiği ölçü içinde kalınması” (ölçülülük ilkesi) gibi kıstaslar yeterli görülmüştür.

Maddede ayrıca, bu işlemlere karşı yargısal denetim güvencesi getirilmiştir. Böylece olağanüstü yönetimlerin de birer hukuk rejimi olduğu ortaya konmuştur.

Üçüncü fıkrada ise, özgürlükler hukukunun genel ilkeleri olarak her zaman, her yerde ve herkes için geçerli olan dokunulmaz alanlar insan haklarının çekirdeği olarak korunmuştur.

III. Temel Hak ve Özgürlüklerin Güvenceleri

A. Doğal Yargıç Önünde Hak Arama Özgürlüğü ve Savunma

Madde 17 –Herkes, meşru ve hukuken geçerli bütün araç ve yollardan faydalanarak doğal yargıç önünde davacı ya da davalı olarak sav, savunma ve adil yargılanma hakkına sahiptir.

Bu hakkın etkili ve hızlı bir biçimde kullanılmasını sağlama yolları yasada gösterilir.

Dava açmak ve kendini savunmak için yoksul ve yardım gerektirir durumda olanlara, ilgili kurumlar aracılığı ile etkili bir adli yardım sağlanır.

Doğal yargı yolunu ortadan kaldıracabilecek olağanüstü adli merciler kurulamaz. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

Özgürlüğü bağlayıcı cezalara karşı yasa yollarına başvurma hiçbir biçimde önlenemez.

Gereke:

“Hak arama hürriyeti ve kanuni yargı yolu“ başlıklı yürürlükteki iki madde, aynı komuyu içine alma özelliği gözönüne alınarak birleştirilmiştir. Zira burada başlıktaki hak arama, yargısal nitelikle sınırlı düşünülmüştür. Bu da doğal yargıçtan başkası değildir.

Maddenin kenar başlığı, yeni düzenlemeyi yansıtabilecek biçimde genişletilmiştir. Yürürlükteki 36.maddenin 1. Fıkrasına sadece İHAS'ın 6.maddesi ışığında “adil yargılanma hakkı“ ilave edilmiştir.

Maddeye üç yeni fıkra eklenmiştir. Hukukumuzda yalnızca ceza yargılamasında adli tatilde uygulanan nöbet sistemi hak arama özgürlüğünün etkili ve süratli bir biçimde kullanılması için yeterli değildir. Bu nedenle maddenin ikinci fıkrasında hak arama özgürlüğünün, tatil gün ve saatlerinde de kullanılmasını sağlamak üzere yasa koyucuya görev verilmesi uygun görülmüştür.

Aynı şekilde günümüzde adli yardım sistemi de beklenen ölçüde sağlanamamaktadır. Maddeye eklenen 3. Fıkra ile gerek dava açma ve gerekse kendini savunma bakımından yoksul ve muhtaç durumda olanlara yetkili kurumlar aracılığı ile etkili bir adli yardım yapılması hususunda yasa koyucuya görev yüklenmiştir.

Yürürlükteki 37.madde korunmuş; ancak, “Kanuni Hakim“ yerine daha geniş bir güvence sağlayan “doğal yargıç“ terimi tercih edilmiştir. Bu hakkın bir ek güvencesi olarak “doğal yargı yolunu ortadan kaldıracabilecek olağanüstü adli merciler kurulamayacağı“na ilişkin hükme yer verilmiştir.

Beşinci fıkrada hürriyeti bağlayıcı cezalar aleyhine yasal yollara başvurma hakkının hiçbir surette önlenemeyeceği belirtilmek suretiyle hak arama özgürlüğüne bir ek güvence sağlanmıştır.

B. Ceza Hukuku Güvenceleri

Madde 18–Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan yasanın suç saymadığı bir eylemden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman yasada o suç için öngörülen cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zaman aşımı ile ceza hükümlülüğünün sonuçları bakımından da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Suçlar, cezalar ve ceza yerine geçen güvenlik önlemleri ancak yasayla konulur.

Kimse, hakkındaki hüküm kesinleşmeden suçlu sayılamaz.

Kimse, kendini ve yakınlarını suçlandırma sonucunu doğuracak bir beyanda bulunmaya ya da bu yolda kanıt göstermeye zorlanamaz.

Yasaya aykırı usullerle elde edilmiş bulgular delil olarak kabul edilemez.

Ceza sorumluluğu kişiseldir.

Genel zoralım cezası verilemez.

Kamu yönetimi makamları, kişi özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğuran bir yaptırım uygulayamaz. Silahlı kuvvetlerin iç düzeni yönünden bu hükme yasayla istisnalar getirilebilir.

Cezalar ve cezaların çektirilmesi, suçlunun yeniden topluma kazandırılması amacına yönelik olmalıdır. Yakalanan, tutuklanan ve hüküm giyen kişilerin ruh ve beden varlığı devletin güvencesi altındadır.

Yurttaş, suç işlediği gerekçesiyle yabancı bir ülkeye iade edilemez. Yabancılar, topluca sınırdışı edilemez ve siyasal suçlardan dolayı bir başka ülkeye iade edilemez.

Gerekçe:

Madde başlığının ceza hukuku güvenceleri olarak değiştirilmesi, madde içeriğini kapsama bakımından daha uygun bulunmuştur.

Suçta ve cezada yasallık ilkesine ilişkin ilk iki fıkrada herhangi bir değişiklik öngörülmemiştir. Aynı şekilde “suç ve cezaların şahsiliği, genel müsadere yasağı ve silahlı kuvvetler dışında idarenin hürriyeti bağlayıcı ceza vermesi yasağı”na ilişkin yürürlükteki 6., 7. ve 8. fıkralar, 7, 8 ve 9. fıkralar olarak korunmuştur.

Üçüncü fıkraya açıklık sağlamak amacıyla “suçlar” sözcüğü eklenmiştir.

Dördüncü fıkrada “hükmen sabit olma” yerine “kesin hüküm” sözcüğü kullanılarak ilkeye açıklık kazandırılmıştır.

Beşinci fıkrada “Kanunla gösterilen” ibaresi, yasa koyucuya bu konuda ilkeyle bağdaşmayacak kesin bir takdir yetkisi verdiği şeklinde anlaşılmasını için metinden çıkarılmıştır.

Altıncı fıkra olarak önerilen yeni hükme göre, kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular delil olarak kabul edilemeyecektir. Genellikle benimsenmiş olan bu ilkeye Anayasal bir dayanak sağlamak amacı güdülmüştür.

Onuncu fıkra olarak öngörülen yeni hükme göre, “Cezalar ve bunların infazı, suçlunun topluma yeniden kazandırılmasına yönelik olmalıdır.” Böylece İtalyan

Anayasası'nın 27/3. maddesinde kaynağını bulan ve ülkemizde eksikliği duyulan önemli bir ilkeye Anayasal dayanak sağlanmaktadır. Aynı fıkrada güncel bir sorun teşkil etmesi bakımından yakalanan ve tutuklanan ve hüküm giyen kişilerin devletin özel koruması altında olması ilkesi vurgulanarak koruma yükümlülüğü daha da yoğunlaştırılmıştır. Böylece Devletin varlık nedeni, özgürlüğünden yoksun kılınan kişiler açısından da vurgulanmış olmaktadır.

Onbirinci fıkra olarak önerilen yeni fıkra ise eski 9. fıkranın düzeltilmiş biçimidir. Fıkraya, siyasal suçlar yönünden yabancıları da kapsayacak bir içerik kazandırılmıştır. Böylece, yabancıların hakları konusunda tanık olunan çağdaş güvenceler, Anayasaya yansıtılmıştır. (1982/m.38)

C. Kanıtlama Hakkı

Madde 19 –Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan suçlamalardan dolayı açılan hakaret davalarında sanık, suçlamanın doğruluğunu kanıtlama hakkına sahiptir. Bunun dışındaki durumlarda kanıt isteminin kabulü, ancak yapılan suçlamanın doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına ya da şikayetçinin kanıtı razı olmasına bağlıdır.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.39)

D. Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Madde 20 –Anayasa ile tanınmış hak ve özgürlüklerine dokunulan herkes, yetkili makama başvurma hakkına sahiptir.

Kişinin, resmi görevlilerin haksız işlem ve eylemleri sonucu uğradığı zarar, yasaya göre, görevli ve devlet tarafından tazmin edilir.

Yargısal korunmaya koşut olarak insan hakları konusunda kişi ve kuruluşlardan gelecek şikayetleri incelemek ve insan haklarının gerçekleşmesini gözetmek üzere bir Kamu Denetçileri Kurulu oluşturulur.

Gereke:

Yürürlükteki 40. madde, hak ve özgürlüklerin hepsinin korunması ile ilgili olması nedeniyle, ilk fıkrada yapılan bazı düzeltmelerle temel ve hak özgürlüklerin genel düzeni bölümüne alınmıştır. İlk fıkrada "geciktirilmeden başvurma" yerine "etkili yollardan başvurma" ibaresi kullanılarak maddeye daha nitelikli bir içerik kazandırılmış, ayrıca isteme hakkı şeklindeki dolaylı formül yerine sübjektif hak formülü tercih edilmiştir. İkinci fıkrada resmi görevlilerin haksız işlemleri yanında eylem sözcüğü de eklenmiş ve devletin sorumlulara rücu etmesi, "Yargı denetimi"ne ilişkin hükümde (m.133) öngörülüğünden ayrıca burada tekrar edilmemiştir.

Bu maddeye anlamlı bir içerik ve işlerlik kazandırmak ve yargının yükünü hafifletmek amacıyla uzman ve özerk bir birim olarak Kamu Denetçileri Kurulu (bir tür ombudsman) oluşturulmuştur. Kurulun oluşumu 136.maddede düzenlenmiştir.

IV. Yabancıların Durumu

Madde 21 – Yabancılar, temel haklardan yurttaşlarla eşit biçimde yararlanır. Uluslararası hukuka uygun olmak kaydıyla yasayla yabancılar için karşılıklılık esası getirilebilir ve sınırlama yapılabilir.

Gerekçe: Yabancıların durumuna ilişkin madde İHAS'ın 16.maddesi ışığında yeniden yazılmıştır.

İkinci Bölüm

KİŞİ ÖZGÜRLÜKLERİ VE SİYASAL HAKLAR

I. Bireyin Özgürlükleri

A. Özgürlük ve Güvenlik

1. Yaşam Hakkı

Madde 22 –Herkes, yaşam hakkına sahiptir. Ölüm cezası verilemez.

2. İnsan Varlığının Bütünlüğü

Madde 23 –İnsanın beden ve ruh varlığı bir bütündür. Tıbbi zorunluluklar ve yasa ile öngörülen durumlar dışında kimsenin bedenine dokunulamaz; kimse, rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deney konusu yapılamaz.

İnsan soyunun genetik yollarla iyileştirilmesine ve insan bedeninin ve bölümlerinin ticari kazanç kaynağı durumuna getirilmesine yönelik uygulamalar yasaktır.

Her kamu görevlisi, bu dokunulmazlığa saygı göstermek ve bunu korumakla yükümlüdür.

3. İşkence ve Eziyet Yasağı

Madde 24 –Kimseye işkence ve eziyet edilemez. Kimse insan onuru ile bağdaşmayan bir cezaya ya da tutum ve davranışa tabi tutulamaz.

22, 23 ve 24. Maddelerin Ortak Gerekçesi :

Yürürlükteki 17. madde metninde de mevcut olan yaşama hakkı, maddi ve manevi varlığın bütünlüğü ve işkence yasağı, korunan her bir değerın önemi gözönünde tutularak ayrı maddeler içinde formüle edilmiştir. Ancak üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde ve üyesi olmayı amaçladığımız Avrupa Birliği ülkelerinin tümünde kabul gören uygulamaya da paralel olarak ölüm cezasının kaldırılması öngörülmüştür.

“İnsan varlığının bütünlüğünün dokunulmazlığı”, korunan değerler gözönüne alınarak “İnsanın beden ve ruh varlığı” öğeleriyle somutlaştırılmıştır. “Maddi ve manevi varlık” kavramı ise, daha geniş içeriğe sahip olması nedeniyle gelişme hakkına ilişkin 81.maddede kullanılmıştır.

Buna bağılı olarak 24. maddenin 2. fıkrasında « genetik ve özgürlük » sorununa ilişkin olan ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 3. maddesinde yer alan ve güncel önemi giderek artan değerlerin korunması için yasa koyucuya görev verilmiştir.

Yapılan yeni düzenleme doğrultusunda Yürürlükteki 17.maddenin 4.fıkrası kaldırılmıştır.

4. Zorla Çalıştırma Yasası

Madde 25 –Hiç kimse zorla çalıştırılmaz.

Yöntem ve koşulları yasayla düzenlenmek üzere hükümlülük ya da tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü yönetimlerde yurttaslardan istenecek hizmetler; ülke gereksinimlerinin zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen yurttaslık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları ; zorla çalıştırma sayılmaz.

Angarya yasaktır.

Gereke:

İkinci fıkradaki istisnaları da kapsamı bakımından angarya yasası üçüncü fıkraya alınmıştır. Madde sadeleştirilerek korunmuştur. (1982/m.18)

5. Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

Madde 26 –Herkes kişi özgürlüğüne ve güvenliğine sahiptir.

Kişiler, ancak suçüstü ya da gecikmede sakınca bulunan durumlarda ve koşulları yasada gösterilen yakalama eylemi ile ya da suçluluğu hakkında yeterli belirtilerin bulunması veya sanığın kaçması, kanıtları yoketmesi veya değiştirmesi olasılıklarında koşulları gene yasada belirlenen tutuklama işlemi ile özgürlüklerinden yoksun kılınabilir.

Tutuklama, yargıç kararı ile olur. Tutukluluğun sürmesine karar verilmesi de aynı koşullara bağılıdır. Tutukluluk süresi, makul ölçüleri aşmamak üzere yasayla düzenlenir.

Yakalanan kişi en geç 24 saat içerisinde yargıç önüne çıkarılır. Bu süre yargıç kararı ile 48 saate kadar uzatılabilir.

Yakalanan kişi, ifadesinin alınmasında ve yargıç tarafından sorgusunun yapılmasında, yanında avukatını da hazır bulundurma hakkına sahiptir. Yasa, bu hakkın etkili bir biçimde kullanılmasını düzenler.

Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu derhal yakınlarına bildirilir.

Toplu suçlarda, olağanüstü hal ya da sıkıyönetim, seferberlik ve savaş durumlarda , yakalanan kişinin mahkemeye çıkarılma süresi, yargıç kararı ile en çok bir haftaya kadar uzatılabilir.

Gerekeçe:

Yürürlükteki metnin gereksiz hükümleri ayıklanarak sadeleştirmeye gidilmiştir. Birinci fıkra aynen korunmuştur. İkinci ve üçüncü fıkrada yakalama ve tutuklama kavram ve koşulları ana hatlarıyla belirlenmiştir. Yine üçüncü fıkranın son cümlesinde tutuklama süresinin demokratik ülkelerdeki makul süreyi aşmamak üzere yasayla düzenlenmesi, dördüncü fıkrada gözaltı süresinin 24 saat olması, ancak bu sürenin yargıç kararı ile 48 saate kadar çıkarılması, yedinci fıkrada ise toplu suçlarda, olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş halinde, yakalanan kişinin yargıç huzuruna çıkarılma süresinin, yargıç kararı ile en geç bir haftaya kadar uzatılabilmesi öngörülmüştür. Bunlar, İHAS ölçütlerini karşılamaktadır. Yakalanan kişinin, ifadesinin alınmasında ve yargıç tarafından sorgusunun yapılmasında, yanında savunucusunu da hazır bulundurma hakkına sahip kılınması (f.6), kişi özgürlüğü ve güvenliğine yönelik ek güvenceler olarak düzenlenmiştir. (1982/m.19)

B. Düşünce, İnanç ve Din Özgürlüğü

1. Düşünce ve Anlatım Özgürlüğü

Madde 27– Herkes, düşünce ve anlatım özgürlüğüne ve hukuken geçerli tüm araç ve yollardan yararlanarak bilgilere ulaşma hakkına sahiptir.

Kimse, hangi nedenlerle ve amaçla olursa olsun düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, düşünce ve kanaatleri nedeniyle kınanamaz, ayırımı bağı tutulamaz ve suçlanamaz.

Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına ya da toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu özgürlükler, resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber alma, düşünceleri öğrenme ve yayma serbestliğini de kapsar.

Bu özgürlüklerin kullanılması; savaş propagandası, ayırimcılık, düşmanlık, şiddete yol açan ulusal, ırkçı ya da dinsel nefret savunuculuğunun önlenmesi amacıyla sınırlanabilir.

Gerekeçe:

1982 Anayasasında “düşünce ve kanaat hürriyeti” ve “düşünceyi yayma ve ifade hürriyeti” şeklinde yapılan ayırım, ikincisi olmadan birincisinin fazla bir önem taşımaması bakımından yapay görülmüş ve 1961 Anayasasında olduğu gibi her ikisi arasındaki bütünlüğü yansıtacak biçimde aynı maddede toplanması tercih edilmiştir.

Bilgi edinme hakkı da düşünce özgürlüğünün tamamlayıcı bir parçası olarak benimsenmiş ancak, önemi nedeniyle 39.maddede spesifik bir hak olarak düzenlenmiştir.

İkinci fıkra, insan haklarının sert çekirdeği ve dokunulmaz olan olarak korunmuştur.

Üçüncü fıkra ile ifade özgürlüğünün kullanım usul ve yolları tüketici olmayan biçimde belirtildikten sonra, haber alma ve yayma serbestliğinin de öngörülmesiyle bilgilenme hakkı tamamlanmış; böylece düşünce özgürlüğünün bilgiye ulaşma, kanaat oluşturma ve yayma öğeleri birlikte güvence alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Paketi'nin 20. maddesinde öngörülen yasaklayıcı hükümler, ifade özgürlüğünün sınırlama

nedenleri olarak öngörülmüştür. Bunların uluslararası düzeyde benimsenen bir eğilimin ifadesi olarak Anayasada yer almasının yol gösterici bir etkisi olacaktır.

Buna karşılık yürürlükteki metinde yer alan: "suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi "gibi nedenlerin önemli bir kısmı, zaten düşünce özgürlüğünün nesnel ve Anayasal koruma alanının dışında kalır. Bunların düşünce özgürlüğü maddesinde yer alması, bu açıdan şart değildir. Buna karşılık bu tür nedenlerin düşünce özgürlüğünün sınırlama nedeni olarak belirtilmesi, bu özgürlüğün niteliği ile bağdaşmayan sınırlamalara kapı aralaması bakımından sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır. Kaldı ki düşünce özgürlüğünün kamusal boyutu olan (basın, dernek, toplanma, siyasal parti özgürlüğü gibi) uzantılarında gerekli sınırlama nedenlerine yer verilmiştir.

Yürürlükteki 26.maddenin özgürlükçü ve demokratik Anayasaya yabancı olan dil yasağı ile ilgili 3. fıkrası ve aynı maddenin 4. fıkrasının maddeden çıkarılması, çağdaş insan hakları anlayışının bir sonucudur.

2. Vicdan ve Din Özgürlüğü

Madde 28 –Herkes, vicdan, inanç, din ve kanaat özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din ya da inanç değiştirme özgürlüğünü de içerir.

Kamu düzenine ve genel ahlaka aykırı olmayan ibadetler, dini ayin ve törenler serbesttir.

Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, inanç, din ve kanaatini açıklamaya zorlanamaz. Kimse, inanıp inanmamasından, din ve kanaatinden dolayı kınanamaz.

Din eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din eğitim ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de yasal temsilcilerinin yazılı isteğine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasal ya da hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma, siyasal ve kişisel çıkar ya da nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasağa ilişkin önlem ve yaptırımlar yasayla düzenlenir.

Gereke:

Birinci fıkra aynen korunmuş, ancak bu fıkranın ulusalüstü belgeler doğrultusunda din ve inanç değiştirme özgürlüğünü de kapsayacağı konusuna açıklık getirilmiştir.

İkinci fıkrada din ve ibadet özgürlüğünün sınırları olarak Anayasanın 14. maddesini esas alan yürürlükteki metin yerine, 1961 Anayasasındaki formül tercih edilmiştir. Çünkü hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasına ilişkin hüküm, temel hak ve özgürlüklere yeni bir sınırlama boyutu getirmemekte, temel hak ve özgürlüklerin zaten koruma alanı içinde yer almayan kötüye kullanma biçimindeki eylemler

yasaklanmaktadır. Bu bakımdan sınırlama nedeni olarak kullanılmaya elverişli değildir. 1961 formülü bu açıdan yeterli bulunmuştur.

Kaldı ki kamu düzeni ve genel ahlak kavramları faaliyet içeren hak ve özgürlükler için genellikle kabul edilen sınırlama nedenleridir.

Üçüncü fıkra insan haklarının sert çekirdeği olarak aynen korunmuştur.

Dördüncü fıkra din eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılacağı belirtildikten sonra din eğitim ve öğretimi kişilerin kendi ve küçüklerin ise yasal temsilcilerinin yazılı isteğine bağlı kılınarak 1961 Anayasası hükmü benimsenmiştir.

Laiklik ilkesi tanımının önemli unsurlarını içeren beşinci fıkra aynen korunmuş, ancak burada yer alan istismar ve kötüye kullanma yasağına ilişkin önlem ve yaptırımları düzenlemek üzere yasa koyucuya Anayasal bir görev verilmiştir. (1982/m.24)

C. Özel Yaşam Alanı

1. Özel Yaşamın Gizliliği

Madde 29 –Herkes, özel yaşamına ve aile yaşamına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel yaşamın ve aile yaşamının gizliliğine dokunulamaz. Yargısal soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği ayırık durumlar saklıdır.

Yargıç kararı olmadıkça ya da yasanın kamu düzeni veya ulusal güvenlik yönünden gecikmesinde sakınca gördüğü durumlarda, yasayla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konamaz.

Yasanın yetkili kıldığı merciin emriyle bir kimsenin özel eşya ya da kağıtlarına el konulması durumunda, en geç 48 saat içinde yargıç kararının alınması gerekir. Bu sağlanmazsa el konulan şeyler derhal geri verilir.

Gereke:

İkinci fıkra gecikmede sakınca durumu, kamu düzeni ve ulusal savunma nedenleri ile sınırlı tutulmuştur.

Gecikmede sakınca görülen durumlarda yargıç dışında bir merci tarafından bir kimsenin özel kağıtları ve eşyalarına el konulması, geçici ve istisnai nitelikte bir önlemdir. Bu nedenle 48 saat içinde yargıç kararının alınarak normale dönülmesi zorunlu görülmüştür.

2. Konut Dokunulmazlığı

Madde 30 –Kimsenin konutuna dokunulamaz. Yasanın açıkça gösterdiği durumlarda, usulüne uygun olarak verilmiş yargıç kararı olmadıkça; kamu düzeni ya da ulusal güvenlik yönünden gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda da yasayla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

Yasanın yetkili kıldığı merciin emriyle konuttaki eşyalara el konulması durumunda, en geç 48 saat içinde yargıç kararının alınması gerekir. Bu sağlanamazsa el konulan şeyler derhal geri verilir.

Gerekçe:

Birinci fıkrada gecikmede sakınca durumu, kamu düzeni ve ulusal savunma nedenleri ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca ikinci fıkra eklenerek, yargıç kararı olmadan komuta girilip de konuttaki eşyalara el konulması halinde, bir önceki maddede önerildiği gibi 48 saat içinde yargıç kararı alınması zorunluluğu getirilmekte, aksi halde el konan şeylerin iadesi öngörülmektedir. (1982/m.21)

3. Haberleşme Özgürlüğü

Madde 31- Herkes, haberleşme ve gönderişme özgürlüğüne ve dokunulmazlığına sahiptir.

Haberleşmenin ve gönderişmenin gizliliği asıldır. Yasanın gösterdiği durumlarda, yargıç tarafından verilmiş bir karar olmadıkça haberleşmenin, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik yönünden gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda da yasayla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, gönderişmenin gizliliğine dokunulamaz.

Yasanın yetkili kıldığı merciin emriyle gönderilere el konulması durumunda, en geç 48 saat içinde yargıç kararının alınması gerekir. Bu sağlanamazsa el konulan şeyler geri verilir.

Gerekçe:

Haberleşmeden anlaşılması gereken şey, mektup, telefon, telgraf, faks, bilgisayar gibi araçlar yardımı ile gerçekleştirilen her türlü haber iletişimidir.

Gönderişme (müraselat) ise, göndericinin postaya verdiği paketlerin alıcısına iletilmesini ifade etmektedir. Bu anlamda gönderişme özgürlüğü, 1961 ve 1982 Anayasalarında ihmal edilmiştir. Önerilen metinde haberleşme özgürlüğü ile ilgili hükümler ilke olarak korunurken, gönderişme özgürlüğü de güvence kapsamına alınmıştır. Ancak haberleşmenin gizliliğine dokunulabilmesi için yargıç kararı gerekirken, gönderişme özgürlüğü için, kamu düzeni ve ulusal güvenlik bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yasanın gösterdiği yetkili merciin emri ile yetinilmesi zorunludur. Çünkü postaya verilen paketler içerikleri bakımından kamu düzenini tehdit edecek nitelikte olabilir. Bu tehlikeden korunmak için paketlerin içeriğinin denetlenmesi gerekebilir.

Burada bir yanı sıra uyarı etmek yerinde olur: TBMM Partilerarası Uzlaşma Komisyonunca hazırlanan Anayasa değişikliğine ilişkin metinde haberleşme özgürlüğü, iletişim özgürlüğü olarak belirtilmektedir. Oysa bu sonuncusu daha çok basın yayın ve radyo-TV için kullanılmaktadır. (Bkz. Anayasa m.68-70)

4. Kişisel Bilgilerin Korunması

Madde 32 - Herkes, kendi yaşamına ilişkin duyarlı bilgi ve verilerin gizli tutulmasını ve korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu

bilgiler, ancak kişinin onayına ya da yasada öngörülen başka hukuken geçerli bir nedene dayalı olarak kullanılabilir.

Herkes, kendisi hakkında toplanmış olan ya da bilişim kayıtlarında yer alan bilgilere erişme, bunlarda düzeltme yaptırma ve bu bilgilerin amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını bilme hakkına sahiptir.

Bu kurallara uyulması, bağımsız bir makam tarafından denetlenir.

Gereke:

Herkesin kendi yaşamına ait duyarlı bilgi ve verilerin gizli tutulmasını ve korunmasını isteme hakkının güvence altına alınması, çağdaş iletişim araçlarındaki gelişmenin doğurduğu bir gereksinim olarak düşünülmüş ve bu yeni alandaki güvenceler Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 8. maddesinden ve Portekiz Anayasasından esinlenerek düzenlenmiştir. Bilişim sektöründe ortaya çıkan karmaşık sorunları düzenlemek ve insan hakları ihlallerinin önüne geçmek amacıyla uzman ve özerk bir birimin oluşturulması öngörülmektedir.

5. Dolaşım Özgürlüğü

Madde 33 - Herkes, dolaşım özgürlüğüne sahiptir.

Dolaşım özgürlüğü, suç soruşturması ve kovuşturması nedeniyle ya da suç işlenmesini veya salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla sınırlanabilir.

Yurttaşın yurt dışına çıkma özgürlüğü, yurttaşlık ödevleri nedeniyle yasayla ya da ceza kovuşturması için verilecek yargıç kararıyla sınırlanabilir.

Yurttaş, sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Gereke:

Yürürlükteki metin bazı küçük düzeltmelerle ilke olarak benimsenmiştir. Yerleşme özgürlüğü, çevre hakları bölümüne aktarılmıştır. Değişiklik olarak sınırlama nedenlerine "salgın hastalıkları önleme" amacı eklenmiş, ayrıca ceza soruşturması veya kovuşturması nedeniyle konabilecek yurt dışına çıkış tahditlerinin ancak yargıç kararı ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. "Seyahat" yerine "dolaşım" sözcüğünün yeğlenmesi, bu sonuncunun seyahat amaçlı olmayan her türlü hareketi, gidip-gelmeyi ve yer değiştirmeyi ifade etmesi bakımından daha kapsamlı bir içeriğe sahip olmasındandır. (1982/m.23)

II. Toplu Özgürlükler

A. Toplantı ve Gösteri Özgürlüğü

Madde 34 –Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı, yürüyüş ve gösteri özgürlüğüne sahiptir.

Bu özgürlük kamu düzeninin korunması amacıyla sınırlanabilir. Yasa, bu özgürlüğün kullanımını caydırıcı ve zorlaştırıcı düzenleme yapamaz.

Yasa, kent düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin yapılacağı yer ve yolları belirleme yetkisini kamu yönetimi makamlarına tanıyabilir. Ancak bu yetki, toplantı, yürüyüş ve gösteri özgürlüğünün etkisizleştirilmesi sonucunu doğuracak biçimde kullanılamaz.

Gerekeçe:

Örgütlü olmayan toplu gösteriler ve gruplaşma özgürlüğü olarak toplantı, gösteri ve yürüyüş özgürlükleri 1961 Anayasasına da uygun olarak sadeleştirilmiş ve bu özgürlüğün sınırlanma nedeni "kamu düzeni" olarak belirlenmiştir. "Gösteri yürüyüşü" yerine daha kapsayıcı olması bakımından "toplantı ve gösteri özgürlüğü" denilerek gösterinin belli bir kamusal alanda sadece bir toplantı çerçevesinde yapılabileceği gibi hareketli olarak yani yürüyüş yapılarak da kullanılması güvencelemiştir. Ayrıca yasanın kent yaşamının gerektirdiği kamu düzenine uygun bir somutlaştırma yaparak toplantı yeri ve yürüyüş güzergahını belirleme konusunda idari mercilere yetki verebileceği, ancak bu yetkinin toplantı ve gösteri özgürlüğünün etkisizleştirme sonucunu doğuracak biçimde kullanılmayacağı belirtilerek bu konuda yargısal denetime bir ölçüt sağlanmıştır.

B. Dernek Özgürlüğü

Madde 35 –Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma özgürlüğüne sahiptir.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ya da dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Dernek kurabilmek için yasanın gösterdiği bilgi ve belgelerin, yasanın belirlediği mercie verilmesi yeterlidir.

Dernek özgürlüğü, kamu düzeninin ya da genel ahlakın korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla sınırlanabilir. Yasa, bu özgürlüğün kullanımını caydırıcı ve etkisizleştirici düzenleme yapamaz.

Dernekler, yasanın gösterdiği durumlarda yargıç kararıyla geçici olarak çalışmaktan alıkonabilir ya da kapatılabilir

Birinci fıkra hükmü; silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri ile yargı mensuplarının mesleklerinin gerekli kıldığı ölçüde bu özgürlükten yararlanmalarının sınırlanmasından engel değildir.

Bu maddenin hükümleri vakıflar için de uygulanır.

Gerekeçe:

Bu maddenin 1995 Anayasa Değişikliğinden sonraki metni genellikle korunmuş, ancak önemli ölçüde sadeleştirmeye gidilmiştir. Derneğin kurulması için ilgili makamlara yapılan bildirim işlevi, sadece haber verme aracı olmaktan ibarettir. Sınırlama nedenleri, " kamu düzeninin ya da genel ahlakın korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi" olarak belirlenmiş olup; caydırıcı ve özgürlüğü etkisizleştirici düzenleme yapılamaması, yargısal denetimde de kullanılacak bir güvence ölçütü olarak belirlenmiştir. Dernekleri yargıç kararı dışında kapatma ya da faaliyetten alıkoymaya ilişkin hükümler ayıklanmış, silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri ile ilgili sınırlayıcı hüküm ise korunmuştur.

C. Demokratik Yurttaş Girişimleri

Madde 36 –Toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak amacıyla oluşturulan demokratik yurttaş girişimleri toplu özgürlüklere tanınan yasal güvencelerden yararlanır.

Gerekçe:

Örgütlü toplu özgürlükler olarak dernekler ve vakıflar, belli kurumsal ve statüler özelliklerin gerekli kıldığı yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar. Oysa toplumsal sorunlara duyarlı yurttaşlar; platform, hareket girişim gibi değişik adlar altında; çevre korumasından eğitim-öğretim hizmetlerine değin çok çeşitli alanlarda birlikte etkinlikte bulunmaktadırlar. Sorumlu yurttaşlık bilinci ile girişilecek ve gerçekleştirilecek bu etkinlikler, örgütsüz bireyler topluluğu şeklinde olabileceği gibi, dernek, vakıf ve sendikaların ortak davranması biçiminde de ortaya konabilir. Bu çerçevede demokratik yurttaş girişimlerinin özendirilmesi ve güvence alınması, sivil toplumun ilerlemesine ve demokratik siyasal rejimin gelişmesine katkıda bulunabilecektir.

III. Siyasal Haklar ve Ödevler

A. Yurttaşlık

Madde 37 – Devlete yurttaşlık bağı ile bağı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti yurttaşdır.

Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı bir babanın ya da ananın çocuğu da yurttaşdır.

Yurttaşlık, yasanın gösterdiği koşullarla kazanılır ve ancak yasada belirtilen durumlarda yitirilir.

Hiçbir yurttaş, ülkeye bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça yurttaşlıktan çıkarılamaz.

Yurttaşlıktan çıkarma ile ilgili karar, işlem ve uygulamalara karşı yargı yolu kapatılamaz.

Gerekçe:

Madde esas itibarıyla korunmuş, ancak yürürlükteki metnin amacını daha açık ifade etmesi ve toplumsal barışa katkıda bulunabilmesi bakımından "Türkiye Cumhuriyeti Yurttaşlığı" kavramı getirilmiştir. Yeni yurttaşlık tanımı, yürürlükteki metne göre daha kapsayıcı ve ülkemizin gerçeklerine uygun düşmektedir.(1982/m.66)

B. Katılım ve Siyasal Örgütlenme Hakları

1- Bilgilenme ve Katılım Hakkı

Madde 38 – Yurttaşlar, kamusal yaşama ve ülkenin yönetimine doğrudan veya serbestçe seçilen temsilcileri aracılığı ile katılma hakkına sahiptirler.

Her yurttaş, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin işlem ve eylemlerinden bilgi edinme hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılması yasayla düzenlenir.

Gerekeçe:

Yurttaşların kamusal yaşama ve ülke yönetimine katılımının yöntem ve aşamaları, çağdaş toplumlarda giderek çeşitlenmekte ve gelişmektedir. İlk aşama olarak bilgilenme, bilinçli yurttaş olmanın ve katılımın temelidir. Yerel, bölgesel veya ulusal ölçekte kamu makamları açısından toplumsal ve yönetsel sorunlar konusunda bireyleri bilgilendirmek, onların görüşlerini almak ve onlara danışmak suretiyle katılımcı ve etkili bir yönetsel ve siyasal yapı geliştirilebilir. Dolaylı katılım yolu olarak temsilcileri seçme dışında, kamusal ve siyasal sistemin işleyişini, yasal düzenleme yoluyla yarı-doğrudan demokrasi mekanizmalarını açık tutmak, yöneten ve yönetilenleri birbirine yaklaştıracığı gibi siyasal rejimi de belli dönemlerde yapılan seçimlerle sınırlı bir demokrasi olmaktan çıkarır. Bilgilenme ve katılım hakkı, idari yapı bakımından "yönetimin saydamlığı" kuralı ile (mad.129) somutlaşmaktadır.

2- Dilekçe Hakkı

Madde 39- Herkes, kendisiyle ya da kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Başvuru sonuçları, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi ve süreleri yasayla düzenlenir.

Gerekeçe:

Bilgilenme hakkının geleneksel aracı olan dilekçe hakkı, yurttaşlar yerine herkes için güvence altına alınmıştır. 2. fıkradaki daraltıcı ifade yerine tüm başvuru sonuçlarının cevabının yazılı bildirimini vurgulanmış; böylece, bilgilenme ve katılım hakkının etkili kılınması amaçlanmıştır. (1982/m.74)

3- Oy Hakkı ve Seçimler

Madde 40 –18 yaşını dolduran her yurttaş, yasada gösterilen koşullara uygun olarak seçme, seçilme, bağımsız olarak ya da bir siyasal parti içinde siyasal çalışmalarda bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılması yasayla düzenlenir.

Seçimler ve halkoylaması; serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Yurt dışında bulunan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla yasa, uygulanabilir önlemleri belirler.

Seçim yasaları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak içerikte düzenlenir.

Gerekeçe:

Silah altında bulunan er ve erbaşlarla, askeri öğrenciler ve ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerle ilgili yürürlükteki 5. fıkra, yasa konusu olması nedeniyle metinden çıkarılmıştır. (1982/m.67)

4-Siyasal Partiler

a- Siyasal Parti Özgürlüğü

Madde 41- Yurttaşlar, siyasal parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.

Siyasal partiler, önceden izin almadan kurulurlar. Anayasa ve yasa kuralları içinde çalışma ve etkinliklerini sürdürürler.

Yargıçlar ve Savcılar, Yüksek Yargı Organları ve Sayıştay mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ile silahlı kuvvetler mensupları siyasal partilere üye olamazlar.

Yükseköğretim elemanlarının siyasal partilere üye olmaları ve partilerde görev almaları yasayla düzenlenir.

Gerekçe:

43. maddenin altındaki ortak gerekçede belirtilmiştir.

b- Siyasal Partilerin Uyacakları Esaslar

Madde 42- Siyasal partiler, demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez öğeleridir.

Siyasal partilerin çalışma ve etkinlikleri, parti içi düzenlemeleri demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin sağlanması ve uygulanması yasayla düzenlenir.

Siyasal partiler ticari çalışma ve etkinliklere girişemezler.

Siyasal partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye ödentilerinin ve bağışların tabi olduğu esaslar, saydamlık ilkesi gözetilerek yasayla düzenlenir.

Siyasal partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına ve anayasal işlevlerine uygun olması gerekir. Bu kuralın uygulanması yasayla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasal partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin yasaya uygunluğu, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık durumunda uygulanacak yaptırımlar yasada gösterilir.

Siyasal partilerin kuruluş ve çalışmaları ile siyasal partilerin ve adayların seçim harcamaları, bu harcamaların sınırları ve denetim usulleri, saydamlık ilkesi gözetilerek kanunla düzenlenir.

Gerekçe:

43. maddenin altındaki ortak gerekçede belirtilmiştir.

c- Siyasal Partilere İlişkin Yasaklar ve Yaptırımlar

Madde 43- Siyasal Partilerin tüzük program ve bunlara eşdeğerdeki düzenlemeler ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve ulusu ile bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, ulus egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve Anayasanın 28.maddesinin 5.fikrasında öngörülen din istismarı yasağına aykırı olamaz, sınıf ve zümre diktatörlüğünü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz, suç işlemeye özendirmez.

Bir siyasal partinin tüzüğü, programı ve bunlara eşdeğerdeki düzenlemelerinin birinci fıkra hükümlerine aykırılığı durumunda, o partinin kapatılması, daha önce yasanın makul bir süre ile sınırlı olarak öngöreceği bir uyarı yönteminin uygulanmasına bağlıdır.

Bir siyasal partinin birinci fıkra hükümlerine aykırı eylemlerden ötürü kapatılması, onun bu nitelikteki eylemlerin işlendiği bir odak durumuna geldiğinin Anayasa Mahkemesince saptanmasına bağlıdır. Bu eylemlerin bir siyasal parti içinde birinci fıkroda korunan değerlere yönelik bir tehdit ya da tehlike oluşturacak yoğunlukta veya etkide işlenmesi durumunda, o parti, söz konusu eylemlerin odağı haline gelmiş sayılır.

Eylemi, söylemi veya örgütsel yapısıyla özünde, kapatılan bir siyasal partinin devamı niteliğinde olduğu veya yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türkiye Cumhuriyeti uyuğunda olmayan kişilerden veya bunların oluşturduğu kuruluşlardan maddi yardım aldığı Anayasa Mahkemesince saptanan partiler kapatılır.

Yukarıdaki fıkralar hükümleri dışında Anayasada ve yasalarda yer alan yasaklar, parti kapatma yaptırımına konu olamaz. Bu çeşit yasaklar, yasa koyucu tarafından eylemin ağırlık derecesine göre farklı yaptırımlara bağlanır.

Bir siyasal partinin kapatılmasına beyan veya eylemleriyle neden olanlar, Anayasa Mahkemesi'nin kapatmaya ilişkin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak dört yıl süreyle seçilme hakkından yararlanamazlar ve bir siyasal partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi veya denetçisi olamazlar.

Siyasal partilerin kapatılmasına veya siyasal parti yasaklarının farklı yaptırımlara bağlanmasına ilişkin somutlaştırıcı hükümler, yukarıdaki esaslar çerçevesinde yasayla düzenlenir.

Madde 41, 42 ve 43 Ortak Gerekçeleri:

Siyasal partiler konusundaki öneriler, yeni bir sistematik içinde üç ayrı madde halinde düzenlenmiştir. 41.maddede bireysel düzeyde siyasal parti özgürlüğü ile ilgili konular; 42.maddede siyasal partilerin kurumsal güvencesine ilişkin konular ve bir

kurum olarak uyacakları esaslar, 43.maddede de siyasal partilere ilişkin yasaklar ve yaptırımlar düzenlenmiştir.

1) 41.maddedeki düzenlemelerde, yürürlükteki 68.maddenin 1., 3., 5. ve 6. fıkraları, bazı değişiklik ve kısaltmalarla 4 fıkra olarak sıralanmıştır. Öğrencilerin parti üyeliğine ilişkin sınırlayıcı hükümler metinden çıkarılmıştır.

2) 42.maddede ise siyasal partilerin demokratik yaşamın vazgeçilmez öğeleri olduğuna ilişkin yürürlükteki m.68/2, birinci fıkra olarak aynen korunmuştur.

İkinci fıkra ise parti içi demokrasi ilkesine ilişkin yürürlükteki m.69/1'in tekrarıdır. Ancak burada parti içi demokrasi ilkesi bakımından yasa koyucuya yalnızca düzenleme değil, bu ilkenin gerçekleşmesini sağlama yükümlülüğü öngören bir vurgu yapılmıştır.

Siyasal partilere ticari etkinlik yasağı getiren 3.fıkra, 69/2'nin tekrarıdır.

Siyasal partilere devletçe yapılacak maddi yardıma ilişkin 4.fıkra, yürürlükteki 68/8'den aktarılmıştır. Burada partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışlarının bağlı olduğu esasların yasa koyucu tarafından düzenlenmesi yükümlülüğü korunmuş, ancak bu düzenlemenin saydamlık ilkesi gözetilerek yapılması öngörülmüştür.

Partilerin Anayasa Mahkemesince mali denetimine ilişkin 5.fıkra yasal düzenleme konusuna göre düzeltilerek aktarılmıştır. Mali denetimde öngörülen Sayıştay yardımı Anayasa Mahkemesi ile ilgili bölüme aktarılmıştır. 6.fıkroda, yasa koyucuya yürürlükteki maddenin yüklediği görevler yanında "Siyasal partilerin ve adayların seçim harcamaları konusunda bu harcamaların sınırlarını ve denetim usullerini, saydamlık ilkesi çerçevesinde düzenleme" yükümlülüğü getirilmiştir.

3) Partilere ilişkin yasak ve yaptırımlarla ilgili temel hükümlerin toplandığı 43.madde, yeni bir parti yasaklama rejimi öngörmektedir. Yürürlükteki 68 ve 69.maddelerde dağınık bir biçimde yer alan hükümlerin bir kısmı, bu yeni rejim içinde eritilmiştir.

a) Bu yeni rejimin gerekçesinin açıklanmasına geçmeden önce bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclis'inde zaman zaman tartışma gündemine getirilen çeşitli değişiklik taslaklarının sisteme ve amaca aykırı düştüğünü belirtmek gerekir.

Anayasa değişikliği yeni sorunlar yaratmak için değil, mevcut sorunları çözmek için yapılmalıdır. Oysa partilerarası pazarlıkların sonucu olarak meclis gündemine getirilmek istenen Anayasa değişiklikleri, sorun çözmekten çok yeni sorunlar yaratmaya elverişlidir. Bu değişikliklerden ilki, parti kapatmayı parti üyelerinin işledikleri bireysel suçlardan dolayı kesinleşmiş hüküm giymelerine ve bunların yoğunluk derecesine bağlı kılan değişiklik önerisidir.

Ancak bu konuda daha sonra yapılan öneriler, Anayasa Mahkemesi Başkanının uyarısına da yol açacak derecede büyük sakıncalar içermektedir.

Bunlardan biri, Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği odaklaşma tanımına ilişkin hükmün Anayasaya monte edilmesidir. Bilindiği gibi, 103.maddenin ikinci fıkrasında yer alan odaklaşma tanımı ile ilgili hüküm Fazilet Partisi aleyhine açılan dava sırasında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin anayasal rejimin korunması bakımından sakıncalı görerek iptal ettiği bu tanımı Anayasaya aktarma yönündeki önerilerde ısrar edilmesi sakıncalıdır. Kaldı ki, bizim önerimizde yer alan "tehdit ve tehlike ölçütü", odak tanımı konusunda kendini gösteren ihtiyacı daha belirgin bir çözüme kavuşturmaktadır.

Ama asıl sakıncalı olanı, parti kapatma kararının üçte iki oy çokluğu ile Anayasada öngörülen yasaklara aykırı bulunduğu bir parti kapatılmayacak ve özgürlükçü demokratik rejimin kaderi Anayasa Mahkemesi'nin azınlıkta kalan

üyelerinin oylarıyla belirlenmiş olacaktır. Bunun yaratacağı siyasal sorunlar, bir çözümsüzlük yumağına dönüşebilecek riskler içermektedir. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin diğer konularda bu orana erişmemiş kararları da tartışma konusu olacak ve bundan anayasaya uygunluk denetimi ve anayasal düzen büyük bir yara olacaktır.

Parti kapatma yerine, fiilin ağırlığına göre “devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma” yaptırımını Anayasa Mahkemesinin takdirine bırakmak da isabetli bir çözüm değildir. Bu çözüm, parti kapatma yasağı içinde yer aldığı yada odaklaşma niteliği kuşkulu bulunan eylemleri, bu kapsamda değerlendirme eğilimini yaratır ki bu da Anayasanın öngördüğü sistemde yer almayan, uygulama alanı belirsiz bir yaptırımı gündeme getirir. Esasen öğretilerde de kapatma dışı yaptırımlar, Anayasa’da öngörülenlerin dışında kalan yasaklar için önerilmiştir.

Bütün bu yapay ve sorun çözmekten çok sorun üretmeye açık öneriler yerine, tüzük ve programla parti eyleminin yasaklara aykırılığını aynı değerlendirmeye bağlı tutarak, eylemin odaklaşmasında Alman Anayasasında olduğu şekilde “parti yasaklarının koruduğu değerlere yönelmiş bir tehdit ve tehlikenin varlığı”nı temel koşul olarak aramak ve bunun değerlendirilmesini Anayasa Mahkemesi’ne bırakmak bu konuda en ideal bir çözüm olarak görülmektedir.

b) Önerilen değişiklikleri bu çerçevede özetlemek gerekirse:

Parti yasaklarına ilişkin yürürlükteki m.68/4, ilk fıkra olarak düzenlenmiş, ancak parti kapatma yaptırımı 5.fıkra maddede öngörülen anayasal yasaklarla sınırlı tutulduğundan, antilaik eylemin yürürlükteki Anayasanın 24.maddesinin son fıkrasında somutlaştırılmış olan temel yasağını bu fıkraya aktarmak zorunlu olmuştur.

Tüzük, program ve bunlara eşdeğerdeki düzenlemelerin birinci fıkralara aykırılığı nedeniyle kapatma kararı verilmeden önce yasanın belli bir süre ile sınırlı olarak öngöreceği bir ihtar yönteminin uygulanması esası benimsenmiştir. (2.fıkra)

3.fıkra, 1.fıkra öngörülen yasaklara aykırı parti eylemleri bakımından yürürlükteki odak formülü korunmuş ancak odaklaşmaya yeni bir tanım getirilmiştir. Buna göre, odak olgusu ancak, parti içindeki eylemlerin birinci fıkra korunan değerlere yönelik bir tehdit yada tehlike oluşturacak yoğunlukta veya etkide olması halinde gerçekleşmiş sayılacaktır. Böylece odaklaşma olgusu, gerek nicelik ve gerekse nitelik bakımından daha açık bir ölçüte, “tehdit ve tehlike” ölçütüne bağlanmaktadır.

4.fıkra da, yürürlükteki Anayasanın 69.maddesinin 6.ve8.fıkralarında yer alan iki ayrı parti yasağı birleştirilerek formüle edilmiştir. Kapatılan bir partinin devamına ilişkin yasak, “Eylemi, söylemi veya örgütsel yapısıyla özünde, kapatılan bir siyasal partinin devamı” şeklinde somutlaştırılarak açıklığa kavuşturulmuştur. Yabancıardan maddi yardım yasağında da “Türkiye Cumhuriyeti uyruğunda olmayan kişilerden” ibaresi arkasına, “veya bunların oluşturduğu kuruluşlardan” ibaresi eklemek suretiyle Türk uyruğundaki kişilerce yabancı ülkelerde kurulan tüzel kişilerin maddi yardımlarını yasak kapsamı dışında tutacak bir düzeltmeye gidilmiştir.

5.fıkra, Anayasada öngörülen parti kapatmaya ilişkin yasakların yasalarda genişletilmesini önlemek amacıyla açıklayıcı bir hüküm önerilmiştir. Buna göre, 42.maddede öngörülen parti kapatma nedenleri dışında, anayasada ve yasalarda yer alan yasaklar, parti kapatma yaptırımına konu olamayacaktır. Bu çeşit yasaklar, yasa koyucu tarafından eylemin ağırlık derecesine göre, farklı yaptırımlara bağlanacaktır.

6.fıkra parti kapatmanın sonucuna ilişkin olup, yürürlükteki 69.maddenin 7.fıkrasının düzeltilmiş biçimidir. Burada öngörülen siyaset yasağı, açıklığa kavuşturularak 4 yıla indirilmiştir.

Maddenin son fıkrasında siyasal partilerin kapatılmasına veya siyasal parti yasaklarının farklı yaptırımlara bağlanmasına ilişkin somutlaştırıcı hükümlerin, maddedeki esaslar içinde kalmak koşulu ile yasayla düzenlenmesi öngörülmüştür.

C. Kamu Hizmetine İlişkin Hak ve Ödevler

1. Hizmete girme

Madde 44 –Her yurttaşın, kamu hizmetlerine girme hakkı vardır.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.70).

2. Mal bildirimini

Madde 45 –Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin yenilenme süreleri yasayla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan ayırık tutulamaz.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.71)

3. Yurt hizmeti

Madde 46 –Yurt hizmeti, her yurttaşın hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin silahlı kuvvetlerde ya da kamu kesiminde nasıl yerine getirileceği ya da getirilmiş sayılacağı yasayla düzenlenir.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.72)

4. Vergi ödevi

Madde 47 –Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, ekonomik gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler yasayla konulur, değiştirilir ve kaldırılır.

Yasayla vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin bağışıklık, istisnalar ve indirimleriyle, oranlarının yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.73)

Üçüncü Bölüm

İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER

I. İktisadi Hak ve Özgürlükler

A. Mülkiyet Hakkı

Madde 48–Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, yasayla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

Gereke:

Anayasa metni aynen korunmuştur. Ancak sistematik olarak iktisadi nitelikte bir hak olması nedeniyle, klasik temel hak ve özgürlükler arasında düzenleyen 1982 Anayasasının öngördüğünün aksine mülkiyet hakkı 1961 Anayasasında olduğu gibi II.kuşak haklar bölümüne alınmıştır. (1982/m.35)

B. Kamulaştırma

Madde 49 –Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek koşuluyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını ya da bir kısmını, yasayla gösterilen esas ve usullere göre kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Yasa, kamulaştırma bedelinin belirlenmesinde, kamulaştırılan taşınmazın emsaline malik olmak için piyasa koşullarına göre ödenmesi gereken karşılığın bulunması esasını dikkate alır

Tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile yerleşim projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme biçimi yasayla gösterilir. Yasanın taksitle ödemeyi öngörebileceği durumlarda, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz. Taksitler eşit olarak ödenir. Peşin ödenmeyen kısım, kamu alacakları için öngörülen en yüksek faiz sınırına bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ilişkin olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

Gereke:

1. fıkrada “karşılıkları” sözcüğünün önüne 1961 Anayasasının ilk metnine ve yürürlükteki devletleştirme maddesine uygun olarak “gerçek” sözcüğü eklenmiştir. Önerilen ikinci fıkrada ise gerçek karşılığın nasıl anlaşılması gerektiği, somutlaştırmaya elverişli bir ölçütle ifade edilmiştir. Diğer fıkralar değiştirilmemiştir. (1982/m.46)

C. Devletleştirme ve Özelleştirme

Madde 50 –Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı durumlarda yasayla devletleştirilebilir.

Devletleştirme, gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma biçimi ve yöntemi yasayla düzenlenir.

Devletin kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların, kamu yararına uygun olarak özelleştirilmesine ilişkin esas ve yöntemler yasa ile düzenlenir.

Gerekçe:

Maddenin ilk üç fıkrası yürürlükteki 47. madde ile aynıdır. Üçüncü fıkraya devletleştirmede güdülen amaca koşut olarak, özelleştirme içinde “kamu yararına uygun olarak” kaydı eklenmiştir. Dördüncü fıkra, gereksiz ve sakıncalı görülerek metinden çıkarılmıştır. Çünkü hukuken imtiyaz sözleşmesi niteliği taşıyan bir konunun yasayla bu kapsamdan çıkarılmasına Anayasa izin veremez.

D. Çalışma ve Sözleşme Özgürlüğü

Madde 51- Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme özgürlüklerine sahiptir. Özel girişimler kurmak serbesttir.

Bu özgürlükler kamu yararı amacıyla sınırlanabilir.

Devlet, özel girişimlerin ulusal ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak ve tekeller oluşmasını engelleyecek önlemleri alır.

Gerekçe:

Genel sınırlama sistemi benimsenmediğinden, maddeye bu özgürlükler için sınırlama nedeninin eklenmesi gerekmiştir. Bu bağlamda kamu yararı uygun bir sınırlama amacı olarak önerilmiştir. Devlet , tekeller oluşmasını engellemek amacıyla çalışma yaşamının kurallara uygun ve düzenli işleyişini sağlayacaktır. Böylece iktisadi özgürlükler üzerinde Devletin düzenleme ve denetleme işlevi belirgin hale getirilmiştir.

II. Sosyal Haklar ve Özgürlükler

A. Ailenin Korunması

Madde 52 - Aile, toplumun temelidir ve eşlerin eşitliğine dayanır.

Devlet, ailenin, özellikle ana ve çocukların korunması ile aile planlaması için gerekli önlemleri alır ve örgütü kurar.

Gerekçe:

Madde kural olarak aynen korunmuş, ancak eşitlik ilkesini düzenleyen 11.maddede kadın ve erkek eşitliğine yapılan vurgunun uzantısı olarak, her iki cinsin eşitliğinin aile kurumu içerisinde de gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. (1982/m.41)

B. Çalışma İle İlgili Hükümler

1. Çalışma Hakkı ve Ödevi

Madde 53 –Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Yasa, iş güvencesini sağlayıcı düzenlemeleri yapar.

Devlet, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmek, çalışma yaşamını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ortam ve koşulları yaratmak ve bu amaçlara bağlı olarak işsizi korumak için gerekli önlemleri alır.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu önlemleri alır.

Gereke:

1. fıkranın ikinci cümlesi olarak önerilen hüküm, iş güvencesini sağlama konusunda yasa koyucuya bir görev yüklemektedir. Hem ülkemizde onaylanan ILO Sözleşmesi ve hem de Avrupa Birliği ülkelerinde benimsenmiş bulunan iş güvencesi standartları, bu konuda ülkemizde sürdürülen tartışmaların Anayasal bir zorunlulukla noktalanmasını gerekli kılmaktadır. Yasa, iş sözleşmelerinin iktisadi ve sosyal yönden haklı kılınmış geçerli bir neden olmaksızın feshedilememesi için gerekli somut düzenlemeleri yapacaktır. Mutlak anlamda bir iş güvencesi sözleşme özgürlüğüne aykırı olur. Buna karşılık işverenin mutlak anlamda bir fesih hakkına sahip olması da çalışma hakkı ile çelişir. Şu halde yasa koyucu, iş güvencesini sağlama ödevini, çalışma hakkı ile sözleşme özgürlüğü arasında makul bir dengeyi koruyarak gerçekleştirmek zorundadır.

Zorla çalıştırma yasağı ve çalışma özgürlüğünün sınırlanmasına ilişkin esaslar 25. maddede düzenlendiği için bu maddeye ayrı bir sınırlama nedeni konulmasına gerek görülmemiştir.

İkinci fıkrada "işsizlik korunması" amacı eklenerek işsizlik sigortasına Anayasal bir zemin hazırlanmıştır.

2. Çalışma Koşulları ve Dinlenme Hakkı

Madde 54 –Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedensel ve ruhsal yetersizliği olanlar çalışma koşulları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları yasayla düzenlenir.

Gereke: *Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.50)*

3. Ücrette Adalet Sağlanması

Madde 55 –Ücret, emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun, adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli önlemleri alır.

Asgari ücretin belirlenmesinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.55)

C. Sendika, Toplu İş Sözleşmesi ve Grev

1. Sendika Özgürlüğü

Madde 56 –Çalışanlar ve işverenler, ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla önceden izin almaksızın sendika ve üst kuruluş kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten çekilme haklarına sahiptir.

Sendika özgürlüğünün kullanılması, kamu düzeninin korunması veya ulusal savunma amaçları ile sınırlanabilir.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları, gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak yasayla düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Sendikalar üzerindeki Devlet denetimi, sendikaların kuruluş ve etkinliklerinin yasalara uygunluğunu sağlamak amacıyla ve sendika bağımsızlığı ilkesini zedelemeyecek bir biçimde düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşların kapatılması ya da çalışmalarının durdurulması, ancak yasanın açıkca öngördüğü durumlarda yargıç kararı ile mümkün olabilir.

Gerekçe:

Yürürlükteki 51. maddede yer alan ayrıntılar, çağdaş bir anayasanın işlevine uygun bir biçimde açıklanmıştır.

Sendika hakkı 1961 Anayasasının 1971 önceki metninde olduğu gibi tüm çalışanlar için genişletilmiştir. Sözleşmeli personel kategorisindeki hızlı artış ve bu kesimleri sendikal haklardan yoksun bırakma eğilimleri böyle bir kapsam genişlemesini zorunlu hale getirmiştir. Esasen 1995 Anayasa Değişikliğinde de kamu görevlilerinin sendikal hakları oldukça daraltılmış bir biçimde tanınmıştır. Gerçekten bu düzenleme biçimi, anayasal bir güvence sağlamaktan çok yasa koyucuyu sınırlayıcı bir nitelikte görüldüğü için benimsenmemiştir. Sendika hakkının, memurları da içine alacak bir biçimde tüm çalışanları kapsamayı, insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelere ve uluslararası yükümlülüklerimize de uygun düşmektedir.

2. fıkrada sendika hakkını sınırlama nedenleri, milli savunma ve kamu düzeni olarak belirlenmiş ve bunların uluslararası metinlerde genellikle öngörülenleri kapsayacak yapı ve esneklikte olduğu düşünülmüştür.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin, gördükleri hizmetin niteliğine uygun bir biçimde bu haktan yararlanmalarının ayrı bir yasa ile sağlanması daha doğru olur. İstisnalar bakımından da hizmetin niteliği gözönünde tutulmalıdır. Önerilen 3. fıkraya bu amaca yöneliktir.

4. fıkrada sendikaların tüzük, yönetim ve işleyişi, toplum içindeki önemli yerleri nedeniyle demokratik esaslara bağlı kılınmıştır.

5. fıkrada sendikalar üzerinde devlet denetimi, sendikaların toplum içinde taşıdıkları büyük önem nedeniyle ilke olarak benimsenmiş, ancak bu denetimin sınırları ve amacı açık bir biçimde belirtilerek, keyfi ya da vesayete varacak uygulamaların önüne geçilmek istenmiştir.

Sonuncu fıkrada ise sendika ve üst kuruluşlarının, faaliyetlerinin durdurulması veya kapatılmasının, ancak yasanın açıkça öngördüğü hallerde yargıç kararı ile mümkün olacağı belirtilmek suretiyle, yürürlükteki metinde eksikliği görülen bir güvenceye açıklık kazandırılmıştır. (1982/m.51)

2. Toplu İş Sözleşmesi Hakkı

Madde 57 –Çalışanlar ve işverenler, karşılıklı ilişkilerinde ekonomik ve sosyal durumlarını korumak ve geliştirmek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Bu hakkın kullanılması, kamu düzeninin korunması ya da ulusal savunma amaçlarıyla sınırlanabilir.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları, gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak yasayla düzenlenir.

Gerekeçe:

Birinci fıkrada toplu iş sözleşmesi hakkı, 1961 Anayasasında olduğu gibi “koruma amacı” ön plana alınarak formüle edilmiştir. Ayrıca bu hak çalışanlar için genişletilmiştir. Yine sözleşmeli personel kategorisindeki hızlı artış ve bu kesimleri sendikal haklardan yoksun bırakma eğilimleri, böyle bir kapsam genişlemesini zorunlu hale getirmiştir.

Önerdiğimiz 2. fıkrada kamu düzeni ve ulusal savunma, toplu iş sözleşmesi hakkının özelliğine uygun düşen sınırlama nedenleri olarak belirlenmiştir.

1995 Anayasa değişikliği ile getirilen memurlar ve diğer kamu görevlilerinin kuracakları sendikalar ve bu sendikaların idareyle yapacakları toplu görüşmelere ilişkin 3. fıkraya hükmü, Anayasal bir güvence sağlamaktan çok yasa koyucunun zaten bu alanda sahip olduğu düzenleme yetkisini daha da sınırlayıcı nitelikte gördüğü için benimsenmemiştir. Ayrıca bu hüküm, sistematik açıdan yanlış bir yerde olduğu gibi, yazım tekniği bakımından da sorun çözmekten çok sorun yaratmaya elverişli bir çerçeve yapıdadır.

Bunun yerine, 3. fıkrada işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin toplu iş sözleşmesi haklarının ayrı bir yasa ile düzenlenmesi esas getirilmektedir. Yasa koyucu, bu alandaki görevini hizmetin niteliği ve gerekleri ölçütünü esas alarak, yürürlükteki 3. fıkraya göre daha serbest ve daha nesnel bir biçimde yerine getirecektir.

Bu konuda hazırlanan yasa önerilerinin TBMM'de yürürlükteki düzenlemenin dar kalıplarının yarattığı sorunlara takılması, böyle bir ihtiyacın güncelliğini ortaya koymaktadır.

Yürürlükteki maddenin 4. fıkrası, bir Anayasada yer alması gerekmeyen ve yasa koyucunun hareket alanını gereksiz bir biçimde sınırlayan bir ayrıntı hükmü niteliğinde olup madde metninden çıkarmıştır. (1982/m.53)

3. Grev Hakkı

Madde 58 –Çalışanlar, işverenleriyle olan ilişkilerinde ekonomik ve sosyal durumlarını korumak ve geliştirmek amacıyla grev hakkına sahiptirler.

Grev hakkının kullanılması, kamu düzeninin veya genel sağlığın korunması ya da ulusal savunma amaçları ile sınırlanabilir. Grev hakkının istisnaları ve işverenlerin hakları yasayla düzenlenir

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları, gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak yasayla düzenlenir.

Gerekçe:

Grev hakkı, bir Anayasada yer alması gerekmeyen ve yasa koyucunun hareket alanını gereksiz bir biçimde sınırlayan hükümlerden ayıklanarak uluslararası standartlara uygun bir düzenlemeye kavuşturulmuştur.

Grev hakkı da sendika ve toplu sözleşme haklarında olduğu gibi tüm çalışanlar için güvence altına alınmıştır. Ancak yasa koyucu işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin grev hakkını ayrı bir yasa ile düzenlenebilecek ve bu yasada kamu hizmetinin özellik ve gereklerini gözönünde tutarak bu hakkın kapsam, istisna ve sınırlarını, bu kesim içinde yer alan hizmet kategorilerinin niteliğine uygun bir biçimde belirleyecektir. Maddenin 3. fıkrası bu amaçla önerilmiştir.

“Kamu düzeninin veya genel sağlığın korunması veya ulusal savunma amaçlarının” grev hakkını sınırlama nedenleri olarak uygun ve yeterli olacağı düşünülmüştür.

Lokavta anayasal bir hak olarak yer verilmesi uygun görülmemiş, işverenlerin grev karşısında sahip olacakları hakların düzenlenmesi yasa koyucunun takdirine bırakılmıştır. Avrupa ülkelerinde de lokavta bir temel hak statüsü verilmemiştir. Fransa ve İtalya gibi ülkeler lokavtı bir hak olarak tanımazken; Almanya gibi bazı ülkeler, bu hakkı sınırlı bir biçimde, sadece savunma aracı olarak yargı kararlarıyla kabul etmişlerdir. Uluslararası sözleşmelerde de lokavt, grevle eşdeğer ve zorunlu bir mücadele aracı olarak düşünülmemiştir. Bu konu her ülkenin iç hukukuna bırakılmıştır. Lokavta Anayasada yer verilmemiş olması, onun yasaklandığı anlamına gelmez. Yasa koyucu işverenlerin bu alandaki haklarını ülke ihtiyaçlarının gerektirdiği ölçüde düzenleme imkanına sahiptir.

D. Sosyal Güvenlik

1. Sosyal Güvenlik Hakkı

Madde 59 – Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alır ve buna uygun örgütü kurar.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.60)

2. Özel Olarak Korunması Gerekenler

Madde 60 –Devlet, savaş ve görev şehitlerinin dul ve yetimleriyle gazileri ve malülleri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir düzeyi sağlar.

Devlet, engellilerin korunmalarını ve toplum yaşamına uyumlarını sağlayıcı önlemleri alır.

Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar yasayla düzenlenir.

Devlet, korunacak çocukların topluma kazandırılması için her türlü önlemi alır.

Bu amaçlarla gerekli örgüt ve tesisleri kurar ya da kurdurur.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.61)

3. Yabancı Ülkelerde Çalışan Yurttaşlar

Madde 61 –Devlet, yabancı ülkelerde çalışan yurttaşların aile birliğinin, çocuklarının öğretim ve eğitiminin, kültürel gereksinimleri ile sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlılıklarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken önlemleri alır.

Gerekçe: Anayasadaki metin aynen korunmuştur. (1982/m.62)

E. Sağlık Hakkı

Madde 62 – Her yurttaş sağlık hakkına sahiptir. Devlet, herkesin yaşamını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir biçimde yerine getirilmesi için yasayla genel sağlık sigortası kurulur.

Gereke: 1982 Anayasasının 56.maddesinde çevre hakkı ile birlikte düzenlenen ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olarak nitelenen hakkın, herkesin sağlıklı bir yaşam hakkına sahip olduğu ilkesi getirilerek, bağımsız bir sosyal hak olarak düzenlenmesi, ülkemizde büyüyen sağlık sorunlarının çözümüne katkıda bulunacağı düşüncesiyle gerekli görülmüştür. Maddenin diğer fıkraları aynen alınmış genel sağlık sigortası için "kurulabilir" yerine "kurulur" ifadesiyle devlet için yükümlülük getirilmiştir.

III. Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevleri

Madde 63 –Devlet, Anayasada öngörülen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ekonomik ve akçalı kaynaklarını bu amaçlara uygun önceliklere yöneltmek yerine getirir.

Gereke:

Yürürlükteki hüküm, devlet ödevlerine ilişkin önceliklere uymamanın, mevcut imkan ve kapasiteleri bu önceliklere uygun yönde tahsis etmemenin bahanesi olarak kullanılmaya elverişlidir. Ayrıca maddenin kenar başlığı da amacını aşacak ölçüde hatalıdır. Çünkü devletin olumlu bir edimini gerektirmeksizinde kullanılabilen sosyal ve iktisadi hakları da kapsamaktadır. Bu nedenle söz konusu maddenin, başlığı ile birlikte değiştirilmesi uygun bulunmuştur. (1982/m.65)

IV. Kültürel Haklar ve Özgürlükler

A. Eğitim ve Öğrenim Hakkı

Madde 64 –Halkın eğitim ve öğrenimini sağlama ve gereksinimlerini karşılama, Devletin başta gelen ödevlerindedir.

Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Eğitim ve öğretim, devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen düzeye uygun olarak, yasayla düzenlenir.

Çağdaş bilim ve eğitim gereklerine aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Temel öğretim, en az onbir yıl olmak üzere kız ve erkek her yurttaş için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Devlet, maddi olanaklardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine çıkmalarını sağlamak amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

Devlet, durumları nedeniyle özel eğitime gereksinimleri olanları topluma yararlı kılacak önlemleri alır.

Gereke:

Maddenin bir çok hükmü genel olarak korunmakla birlikte Anayasa tekniğine uygun olarak sadeleştirme ve liberalleştirme yönünde düzeltmeler yapılmıştır.

Eğitim ve öğretimin taşıdığı büyük öneme uygun olarak 1961 Anayasasının 50. maddesinde yer alan ve "halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamayı Devletin başta gelen ödevlerinden sayan hüküm 1.fıkra olarak düzenlenmiştir.

3. fıkra, eğitim ve öğretimin devletin gözetim ve denetimi altında serbestliği ilkesini güvence altına almaktadır.

4. ve 5. fıkralar, özde yürürlükteki metnin 3. fıkrasına karşılıktır. Ancak çağdaş bilim ve eğitim esasları, Atatürk ilke ve inkılaplarının da hedefi olduğundan, bunların Anayasal bir eğitim ve öğretim ilkesi olarak ayrıca tekrarlanması gereksiz görülmüştür.

2., 6., 7. ve 8. fıkralar, yürürlükteki 1., 5. ve 7. fıkralarla özdeştir.

Yürürlükteki metnin 2., 4., 8. ve 9. Fıkraları önerilen metinde yer almamaktadır. Yürürlükteki metnin 2. fıkrasında "Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir" hükmü yer almaktadır. Bu hüküm, anayasal güvenceyi işlevsiz bırakması bakımından madde metninden çıkarılmıştır.

Yürürlükteki 4. fıkra yer alan "Anayasa'ya sadakat" kuralı Anayasaya uyma yükümlülüğü ise, bu herkes için bağlayıcıdır. Bunun eğitim ve öğretim için özel bir hüküm yapılması, Anayasaya ilişkin objektif ve bilimsel eleştiriler üzerinde öğrenim özgürlüğü ile bağdaşmayacak bir baskı yaratır. Bu nedenle metinden çıkarılmıştır.

Tipik bir tepki hükmü olan 8. fıkranın Anayasada yer alması sakıncalı görülmüştür.

Anayasanın genel esasları bölümünde Türkçenin resmi dil olduğu belirtilmiştir. Resmi dil anlamını aşan 9. fıkradaki düzenlemenin Anayasada yer alması sakıncalıdır. (1982/m.42)

B. Bilim ve Sanat Özgürlüğü

Madde 65 –Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapma hakkına sahiptir.

Devlet, sanat çalışmalarını ve sanatçıyı korur.

Gerekeç:

Yürürlükteki 27. maddenin birinci fıkrası aynen korunmuştur..

Nesnel ve Anayasal koruma alanları dışında, sınırlamaya elverişli olmayan bilim ve sanat özgürlüklerinde özel sınırlama nedeni öngörülmemiştir. Bu özgürlüklerin nesnel ve Anayasal sınırları ile ilgili somutlaştırıcı yasal düzenlemelerin yapılabilmesi yeterlidir.

İkinci, fıkra Anayasal sınırların bir ifadesi olup, tekrarlanması gereksiz olduğu için metinden çıkarılmıştır.

Üçüncü fıkra ise ulusal sınırları aşan iletişim özgürlükleri ve olanakları gözönüne alınarak metne alınmamıştır.

Devlete yüklenen ödev, yürürlükteki Anayasanın 64.maddesinin özünü yansıtmaktadır. İlgili hükümde öngörülen "Kültür ve Sanat Yüksek Kurulu" bu görevi yerine getirecektir.

C. Toplumsal İletişim Özgürlükleri

1. Basın ve Yayın Özgürlüğü

Madde 66- Basın özgürdür. Süreli ya da süresiz yayın önceden denetlenemez, izin alma ve akçalı güvence yatırma koşuluna bağlanamaz.

Devlet, basın, yayın ve haber alma özgürlüklerinin çoğulcu bir toplum yapısının gereklerine uygunluğunu sağlayacak önlemleri alır. Tekel oluşmasını önler.

Sürelî yayın çıkarabilmek için yasanın gösterdiği bilgi ve belgelerin, yasada belirtilen yetkili makama verilmesi yeterlidir. Basımevi kurma, izin alma ve akçalı güvence yatırma koşuluna bağlanamaz.

Basımevi ve eklentilerine ve basın araçlarına, suç aracı oldukları gerekçesiyle bile olsa elkonulamaz ve bunlar zorulim konusu edilemez ya da işletilmekten alıkonulamazlar.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım koşulları, akçalı kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar yasayla düzenlenir. Yasa; haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, mali ve teknik koşullar koyamaz.

Sürelî yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin ya da bunlara bağlı kurumların araç ve olanaklarından eşitlik esasına göre yararlanır.

2.Basın ve Yayın Özgürlüğünün Sınırlanması

Madde 67- Basın, yayın ve haber alma özgürlüğü, ulusal savunmanın gerektirdiği gizliliği veya genel ahlaki korumak, kişilerin onur ve haklarına tecavüzü ya da suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla sınırlanabilir.

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için yasada belirlenecek sınırlar içinde yargıç tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz.

Sürelî ve süresiz yayınların toplatılması, bu önlemin uygulanacağını yasada açıkça gösterildiği suçların işlenmesi durumunda ve ancak yargıç kararıyla olabilir.

Türkiye’de yayımlanan sürelî ve süresiz yayınlar, ancak insan hak ve özgürlüklerine dayanan, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devlet ülkesi ve ulusuyla bölünmezliği temel hükmüne aykırılık nedeniyle hüküm giyme durumunda, kesinleşmiş mahkeme kararı ile geçici olarak durdurulabilir

Gerekeçe: (Madde 66 -67 Ortak Gerekeçeleri)

Yürürlükteki Anayasanın basın ve yayın özgürlüğüne ilişkin 28., 29., ve 30. maddeleri, özgürlük ilkesi (Mad.66) ve sınırlama kuralı (Mad.67) olmak üzere, daha sistematik biçimde iki maddede düzenlenmiştir.

Basın ve yayın özgürlüğü, 28. ve 29. Maddelerin aynı özgürlüğü düzenleme konusu yapması nedeniyle birlikte ve tek madde olarak yazılmıştır.

Devletin basın ve haber alma özgürlüğünü sağlayacak önlemleri alma ödevi, "çoğulcu bir toplum yapısının gereklerine uygunluğunu sağlayacak önlemler" ve "tekel oluşmasını önleme" şeklinde daha nitelikli bir içeriğe kavuşturulmuştur

Üçüncü fıkra: yine 28.maddenin 1.fıkrası ile 29.maddenin 2.fıkrası birleştirilerek, süreli ve süresiz yayın çıkarabilmek için bildirim kaydı, kamu makamlarını haberdar etme aracı olarak düşünülmüş, basım evi kurmanın izne ve mali teminat koşuluna bağlanamayacağı kuralı konmuştur.

Dördüncü fıkra: Basımevi ve eklentilerine müdahale yasağı getirilmiştir. Yürürlükteki hüküm, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali"nde bu mahkumiyete konu olan gazete, kitap, broşür, bildiri ve sair yazılı evrakı basan basımevi ve eklentileri için el koyma ve zorulum imkanı öngörmektedir. Bu durum anılan suçla hiçbir ilgisi bulunmayan matbaa sahipleri üzerinde önemli bir baskı yaratması nedeniyle basın özgürlüğüne demokratik bir toplumda zorunlu olmayan bir kısıtlama getirmektedir. Bu nedenle 1961 Anayasasının 25. maddesi metni çağdaş anlayışa daha uygun görülerek benimsenmiştir.

Süreli yayınlara ilişkin 5. ve 6. fıkralar 29.maddenin 3. ve 4.fıkralarına denk düşmektedir.

67.madde ile söz konusu özgürlüklere sınırlama ilkesi konmuştur. Basın özgürlüğünün kamusal sorumluluk gerektiren yönü dolayısıyla düşünce özgürlüğü maddesinden farklı olarak bu maddede sınırlama nedenlerine yer verilmiştir. "Milli savunmanın gerektirdiği gizliliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet şeref ve haklarına tecavüzü veya suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin yerine getirilmesini sağlamak" bu özgürlüğün niteliğine uygun sınırlama nedenleri olarak belirlenmiştir

Yayın yasağına ilişkin istisna korunmuş (fıkra 2), toplanma kararı da yargıç kararına bağlanmıştır(fıkra 3).

Türkiyede yayımlanan süreli ve süresiz yayınların geçici olarak kapatılması, ancak insan hak ve özgürlüklerine dayanan, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı yayınlardan mahkum olma hali ile ve yargıç kararı ile sınırlı tutulmuş ve bu açıdan 1961 Anayasasının ilk metni ile paralellik kurulmuştur.

3. Görsel ve İşitsel İletişim Özgürlüğü

Madde 68 – Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek, kullanılabilir frekansların ulusal düzeyde adil dağılımına olanak vermek kaydıyla serbesttir. Bu alanda tekel oluşturulamaz.

Kişiler ve siyasal partiler, toplumsal iletişim ve yayın araçlarından yararlanma hakkına sahiptirler. Bu yararlanmanın koşulları ve yöntemleri demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak yasayla düzenlenir.

Kamusal ve özel radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin esaslar; eğitim ve kültür öncelikli, çoğulculuk, yansızlık ve nesnellik ilkeleri çerçevesinde yasayla düzenlenir.

Yasa, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu engelleyici sınırlamalar koyamaz.

Bu özgürlüklerin kullanılması; insan onuruna ve insan haklarına karşı saygısızlık, genel ahlaka aykırılık ya da savaş propagandası, ayrımcılık düşmanlık ve şiddet eylemleri ile ırkçı veya dinsel nefret duygularını kışkırtmaya neden olunan durumlarda sınırlanabilir. Toplumsal iletişim araçları üzerinde önceden denetim uygulanamaz.

Görsel ve işitsel iletişim özgürlüğü, özerk ve yansız bir kurulun gözetiminde kullanılır.

Gerekeçe:

Radio ve televizyon yayınlarını kapsamına alan görsel-işitsel iletişim özgürlüğü (GİİÖ), görsel-işitsel kuruluşu kurma ve işletme, yayınlarının içeriğine ilişkin ilkelerle görsel-işitsel hizmetlerden yararlanma özgürlüğü olmak üzere başlıca üç öğeden oluşmaktadır.

Kurma ve işletme serbestliği, kullanılabilir frekanslar ölçüsünde teknik neden ve bu alanda tekel oluşturmayı önlemek kaydıyla sınırlanabilir. Burada enformasyon çoğulculuğunu sağlama amacı yanında frenakların ulusal düzeyde adil dağılımına olanak tanınması gerekir.

Yayınlarda yansızlık ve nesnellik ilkeleri yanında iç çoğulculuk da belirleyicidir. Dış çoğulculuk, iletişim kuruluşlarının tekelleşmeyi önleyici kurallara bağlanmalıdır; iç çoğulculuk, farklı sosyo-kültürel anlatım ve fikir akımlarına açık olma, kamu ya da özel kesimde, farklı eğilimleri yansıtıcı özelliğin korunmasıdır.

Yürürlükteki 31.madde metninde kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkının yalnızca kamu tüzelkişilerin elindeki araçlarla sınırlı tutulması, kitle iletişim alanındaki hızlı gelişme ve bu alanda özel girişimin kamu sektörünü geride bırakan ve önemsizleştiren bir yaygınlık kazanması nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşumundaki önemi nedeniyle bu maddenin özel ya da kamu sektörü ayırımı yapılmaksızın tümünü kapsar şekilde formüle edilmesi, bu alandaki çağdaş gelişmelerin doğurduğu bir gereksinimdir. Bu nedenle sözkonusu madde, GİİÖ içerisinde yeniden düzenlenmiştir.

Yayınlarda içeriği konusunda, GİİÖ için öngörülen kayıtlamalar, düşünceyi anlatım özgürlüğü için öngörülenlerin uzantılarıdır. Zira, radyo ve televizyon, ifade özgürlüğünün en etkili ve ayrıcalıklı araçlarıdır.

Toplumun görsel-işitsel hizmetlerden yararlanma özgürlüğünün başlıca güvencesi, bu alanda oluşturulacak olan özerk ve yansız bir kuruluş olacaktır.

4. Düzeltme ve Yanıt Hakkı

Madde 69 –Düzeltme ve yanıt hakkı, ancak kişilerin onurlarına ve kişilik haklarına dokunulması ya da kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması durumunda tanınır ve yasayla düzenlenir.

Düzeltme ve yanıt yayımlanmazsa, ilgilinin başvurusu üzerine en geç yedi gün içinde yayımlanmanın gerekip gerekmediğine, yargıç karar verir.

Gerekeçe: *Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.32)*

Dördüncü Bölüm

ÇEVRE, BARIŞ VE GELİŞME HAKLARI

I. Ortak Temel

Madde 70- Herkes; çevre, barış ve gelişme haklarına sahiptir.

Bu hakların temelini yaşam hakkı oluşturur.

Gerekçe:

Konusunu, çevre ve barış gibi üstün değerlerin oluşturduğu dayanışma hakları olarak da nitelenen yeni hakların ortak paydası, yaşama hakkıdır. İnsanlığın geleceğini öngörmesi yönünden, söz konusu üç hakkın etik temeli, yaşama hakkıdır. "Barış, gelişme ve çevrenin korunması birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur." (1992 Rio Çevre ve Gelişme Bildirgesi, ilke 25)

Nasil ki birinci kuşakta "güvenlik içinde yaşama hakkı" veya ikinci kuşakta "onur içinde yaşama hakkı" gibi kavramlar eksen olarak kullanılabilirse, üçüncü kuşak içinde de, "uygun çevrede yaşama hakkı" ve "barış içinde yaşama hakkı" kavramları kullanılabilir.

II. Çevreye İlişkin Haklar

A. Çevre Hakkı

Madde 71- Herkes; insanca, sağlıklı ve çevre bilim yönünden dengeli bir ortamda yaşama hakkına ve aynı zamanda onu koruma ödevine sahiptir.

Devlet, uzmanlaşmış organları aracılığı ile ve bu konuda yurttaş girişimlerini destekleyerek çevreyi korur ve geliştirir, çevrenin bozulmasını engelleyecek önlemleri alır.

Herkes; çevre konusunda bilgilendirme, katılma ve başvuru hakkına sahiptir.

Çevresel sorumluluk ve suçlar yasayla düzenlenir.

Gerekçe:

Çevre hakkı, yürürlükteki Anayasanın 56.maddesinden hareketle formüle edilmiştir. Maddenin yeni yazılış biçiminde, bu hakkın korunması için mevcut idari kuruluşların yeterli olmayacağı göz önüne alınarak, uzmanlaşmış birimleri kurma gereği yanında bireylerin çevreyi koruma hak ve ödevlerini ancak toplu olarak etkili bir biçimde koruyabildikleri olgusundan hareketle devlet için çevre derneklerini, vakıflar veya 37.madde bağlamında yurttaş girişimlerini destekleme yükümlülüğü öngörülmüştür.

Gerek kamu makamları gerek yurttaşlar tarafından çevrenin korunması ve geliştirilmesinde önleyici önlemler belirleyici bir işlev görürler. Bilgilendirme, katılma ve başvuru hakları, önleme, koruma ve geliştirme ereğinde vazgeçilmez güvencelerdir. Bu konuda "Çevre Alanında Bilgiye Ulaşma, Karar Sürecine Kamunun Katılımı ve Yargıya Gidiş Hakkına İlişkin Sözleşme"yi (23-25 Haziran 1998 Aarhus) onaylama vaadi ülkemiz tarafından AB'ye sunulan "ulusal program" da beyan edilmiştir.

Çevresel sorumluluk ve suçları pozitif hukuka yansıtma konusunda yasa koyucuya da direktif verilmiştir.

B. Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi

Madde 72 -Devlet, ormanların korunması ve genişletilmesi için gerekli yasaları yürürlüğe koyar ve önlemleri alır. Orman niteliğini kaybeden ya da yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka tür tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir işlem ve eyleme izin verilemez.

Devlet ormanları devletçe işletilir ve mülkiyeti devrolunamaz. Bu ormanlar zamanашımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlar içinde ya da bitişindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanları koruma bakımından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı önlemler ve gereken durumlarda başka yere yerleştirme yasayla düzenlenir.

Orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz; ormanların yıkımına yol açacak siyasal propaganda yapılamaz.

Gereke:

Yürürlükteki Anayasada iki madde halinde düzenlenmiş olan; ormanlar ve orman köylüsüne ilişkin hükümler aynı madde içinde kısaltılarak ve sadeleştirilerek yeniden düzenlenmiştir.

C. Toprak Mülkiyeti

Madde 73 –Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla yitirilmesini önlemek ve topraksız olan ya da yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli önlemleri alır. Yasa, bu amaçla, değışik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini belirleyebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması üretimin düşmesi, ormanların küçülmesi ve diğere toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras kuralları dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçiler ve mirasçuları tarafından işletilebilir. Bu koşullara aykırı davranılması durumunda, dağıtılan toprağın devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar yasayla düzenlenir.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.44)

D. Tarım Toprakları

Madde 74 –Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve kıyımını önlemek, tarımsal üretim planlaması

ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak amacıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken önlemleri alır.

Gerekeç: Anayasa metni kenar başlığı kısaltılarak madde aynen korunmuştur. (1982/m.45)

E. Doğal Kaynak ve Varlıklar

Madde 75 - Doğal servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranma ve işletilme hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi doğal servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak ya da doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılacağı ile arama ve işletmenin yapılması, yasanın açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken koşullar ve devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ile yaptırımları yasada gösterilir.

Gerekeç: Anayasa'nın 168. maddesinin üçüncü cümlesindeki düşüklük giderilerek ve sadeleştirilerek aynen korunmuştur.

F. Kıyılar

Madde 76—Kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır; kişisel mülkiyete konu olamaz.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Dolgu yoluyla toprak edinilmesi yasaktır.

Kıyılarla sahil şeritlerinin kullanımı, herkesin doğadan eşit yararlanma hakkı gözetilerek yasayla düzenlenir.

Gerekeç:

Kıyılarının korunması ve rejimine ilişkin madde, doğal dengenin sürdürülmesi ve doğadan eşit yararlanma hakkı ışığında düzenlenmiştir. Kıyıların özel mülkiyete konu olamaması ve kamu makamları ile özel kişiler tarafından dolgu yoluyla toprak edinilmesi yasağı ile; kıyıların daha etkili bir düzenlemeye tabi tutulması suretiyle, doğal yapı ve ekolojik dengenin korunması yanında kamunun doğadan eşit yararlanma hakkının sağlanması amaçlanmıştır.

G. İnsanlığın Ortak Mirasına Saygı

Madde 77 – Herkes, insanlığın ortak mal varlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. İnsanlığın ortak mirasını güvence altına almak amacıyla devlet, ülkedeki tüm uygarlıkların zengin tarih ve kültür varlık ve değerlerinin ve ayrıca doğa varlıklarının korunmasını sağlar. Bu amaçla destekleyici ve özendirici önlemler hedefini sağlayacak bağımsız koruma kuralları yasayla oluşturulur.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak bağımsızlıklar yasayla düzenlenir.

Gerekçe:

Bu hak, hiçkimsenin insanlığın ortak mal varlığı üzerinde münhasır bir mülkiyet hakkı talep edememesini ifade eder. Diğer taraftan bütün insanlar, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkına sahiptir. Anadolu'nun uygarlıklar beşiği olma özelliği gözönüne alınarak, ortak miras hem bir hak hem de bir ödev olarak düzenlenmiştir. Devletin düzenleyici ve denetleyici görevi, konunun özelliği nedeniyle uzman ve bağımsız birimlerle yerine getirilecektir.

H. Yerleşme ve Konut

1. Yerleşme Özgürlüğü

Madde 78–Herkes, dilediği yerde oturma ve yerleşme hakkına sahiptir.

Yerleşme özgürlüğü, suç işlenmesini önleme, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlama, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirme, kamu mallarını koruma ya da salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla sınırlanabilir.

2. Konut Hakkı

Madde 79 – Herkes, uygun ve elverişli bir konut hakkına sahiptir.Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre koşullarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut gereksinimlerini karşılayacak önlemleri alır, ayrıca toplu konut girişimlerini destekler.

Gerekçe: (Madde 78-79 Ortak Gerekçeleri)

Yürürlükteki metnin 23. Ve 57. maddeleri burada düzenlenmiştir.

Yerleşme, kişinin dilediği yerde konutunu seçme, konut değiştirme ve yerleşme temel haklarını içerir. Yerleşme özgürlüğü ve konut hakkı iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan iki alandır. Yerleşme özgürlüğünün gerçekleşmesinde devletin düzenleme ve denetleme işlevini yerine getirmesi belirleyici görülmektedir. 78.maddede yer alan sınırlayıcı ölçütlerin uygulanması bu amaca yöneliktir. "Salgın hastalıkları önleme"de sınırlama nedenlerine dahil edilmiştir.

79.madde, kenar başlığına uygun olarak konut hakkı ile tamamlanmıştır.

Yerleşme özgürlüğünün sınırlandırılmasında ve devletin konut ihtiyacı karşılama görevinde, "sağlıklı ve düzenli kentleşme" esas alınmaktadır. Birincisi su işlenmesini önlemeyi, sosyal ve ekonomik gelişmeyi, kamu mallarının korunmasını ve salgın hastalıkların önlenmesini ikincisi ise, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını düzenleyen bir planlamayı öne çıkartmaktadır.

Uluslararası belgeler yerleşme özgürlüğü ve konut hakkı konusunda giderek bağlayıcı nitelikte hükümler koymaktadır. Yerleşme özgürlüğü bakımından zorla boşaltım yasağı, konut bakımından ise herkese "uygun ve elverişli konut" edindirme yükümlülüğü, devleti muhatap alan iki önemli uluslararası normdur.

III. Barış Hakkı

Madde 80 – "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi uyarınca herkes, barış ve güvenlik içinde yaşama hakkına sahiptir.

Barış hakkı, şiddet ve terörizme karşı korunma hakkını içerdiği gibi, herkesin, insanlığa ve barışa karşı suçlara ve ayrıca savaş suçlarına karşı çıkma hakkını da içerir.

Gerekçe:

Birleşmiş Milletler Şartı (1945), gelecek kuşakları savaş felaketinden korumak ve bu amaçlarla iyi komşuluk ilişkileri anlayışında barış içinde yaşama ereğini vurgular. Barış hakkını kişinin insan hakkı olarak tanıyan ilk organ da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonudur (1976). Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" deyişine başlangıç kısmında yer vererek 1961 ve 1982 Anayasaları, hak biçiminde olmasa da barış iradesini temel norma yansıtılmışlardır. Bu doğrultuda barış hakkına ilke olarak yer verilmiş, ikinci fıkrada ise, barış hakkının öğeleri ve içeriği düzenlenmiştir.

Barış hakkının Anayasada formüle edilmesi, hem ülkemizin uluslararası topluluk önündeki saygınlığını artırır hem de hazırlanacak yeni anayasalar için başka devletlere esin kaynağı oluşturabilir.

IV. Gelişme Hakkı

Madde 81 – Herkes maddi ve manevi varlığını özgürce geliştirme hakkına sahiptir.

Herkes kültürel, dinsel ve dilsel değerlere ve çeşitliliğe saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.

Devlet, insanın bedensel ve ruhsal gelişmesi için gerekli önlemleri alır ve koşulları hazırlar.

Devlet, sporun kitlelere yayılmasını özendirir ve destekler.

Devlet, gençlerin bilimin ışığı doğrultusunda yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı önlemleri alır.

Gerekçe:

Yeni önerilen 81. madde yürürlükteki metnin (m.17) kişi dokunulmazlığı ile karıştırdığı temel bir hakkı, her insanın kendini geliştirme hakkını güvence altına almaktadır. Temel hak ve özgürlükler bu maddede en geniş anlamda korunmuş olmaktadır. Bundan amaç, insan yaşamının Anayasada öngörülen diğer hak ve

özgürlüklerin koruma alanı dışında kalan bölümünü de kapsamak ve böylece eksiksiz (boşluksuz) bir temel hak güvencesi sağlamaktır.

İkinci fıkra ise gelişme hakkının toplu boyutunu ifade etmektedir. Gelişme hakkı, devlet içerisinde farklı etnik topluluklara da tanınan bir haktır. Onların dillerini, dinlerini, ve kültürlerini ifade ve muhafaza edebilmeleri temelinde farklı olana saygı ilkesi öne çıkarılmakta ve kültürel çoğulculuk ilkesi tanınmış olmaktadır.

İnsan gelişme sürecinin konusu değil öznesidir. Gelişme hakkının gerçek anlamda kullanımı, kişi özgürlüklerine saygıyı, iktisadi sosyal ve kültürel hakların aşamalı olarak gerçekleştirilmesini gerekli kılar. Gelişme hakkı yalnızca birinci ve ikinci kuşak haklardan ayrılmaz bütünlüğü ifade etmez; aynı zamanda çevre hakkı ile de sıkı sıkıya ilişkilidir. Her insanın gelişme hakkı öteki hakların özünü oluşturur. Onların başlangıcı ve sonucudur. Aracı ve amacıdır.

Gelişme hakkıyla ilgili olarak devlete ödevler de yüklenmiştir. Bu konuda devlete verilen ödev, yürürlükteki metnin beşinci maddesinde devletin, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlama görevi ile örtüşmektedir. Bu ödev, 1961 Anayasasının 10.maddesinde daha belirgin ve açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Sporun kitlelere yayılması, her.yaştaki yurttaşların beden ve ruh sağlığını geliştirmek amacıyla önlemler almasına yönelik olarak devletin ödevidir.

Devlete gençlerin bilimin ışığında Cumhuriyet devrimleri ve Atatürk İlkeleri doğrultusunda yetişmeleri için ödevler yüklenmiştir.

V. Planlama

Madde 82 – Devlet, kaynakların yenilenebilir niteliğini koruyarak hakça ve barışçı bir ilerlemeyi amaçlayan, sürdürülebilir gelişme gerekleri doğrultusunda yerel, bölgesel ve ulusal planları hazırlar. Gelişme ve kalkınma planları, iktisadi, sosyal ve kültürel öğeleri dengeli ve uyumlu bir biçimde içerir.

Planlar, sektörlerin ve bölgelerin uyumlu gelişimini, üretim güçlerinin etkili kullanımını, ulusal üretimin bireyler ve bölgeler arasında adeletli dağılımını, ekonomik siyasetin sosyal, eğitsel ve kültürel siyasetlerle eşgüdümünü, ekolojik dengenin ve çevrenin korunması ile halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesini sağlar.

Gerekeçe:

Sürdürülebilir gelişme, kaynakların yenilenebilir niteliğini ortadan kaldırmaksızın hakkaniyetli, hakça ve barışçı bir gelişmeyi ifade eder. Böyle bir gelişme, ancak planlama ile mümkün olabilir. Planlamanın içeriği ve boyutları, öngörülen bütüncül gelişme hedefine yönelik olmalıdır. Bu nedenle planlar, yerel, bölgesel ve ulusal olmak üzere üç ölçütte öngörülmüştür. İçerik olarak iktisadi, sosyal ve kültürel öğeler, gelişmenin kurucu öğeleridir.

İkinci fıkradaki planlama amaç ve hedefleri somutlaştırılmaktadır.

Planlama hedefleri; hem ülkenin dengeli kalkınmasının hem de Anayasaca tanınan hak ve özgürlüklerin, özellikle üçüncü ve dördüncü bölümde yer alanların gerçekleştirilme biçimi olarak düşünülmüştür. Böylece, insan haklarının insan

gereksinimleri ile özdeşliği ve haklara saygı derecesi ile toplum-ülke gelişim düzeyinin birbirinden ayrılmazlığı vurgulanmıştır.

1961 Anayasası, "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir." hükmü doğrultusunda düzenleme öngörmüştür.

1982 Anayasası da, Planlamaya, 1961'in yaklaşımından farklı da olsa ayrıntılı olarak yer vermiştir(m.166). Fakat bunu hazırlayacak kurumu (DPT) Anayasadan çıkartmıştır. Son on yıllar Türkiye'sini plansızlık ve dağınıklık belirlemiştir.

ÜÇÜNCÜ KISIM CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

Birinci Bölüm YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

Madde 83- Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen beşyüzelli milletvekilinden oluşur.

Gerekçe : Anayasalarda çeşitli dönemlerde yapılan değişikliklerle ulaşılan sayısal aşama korunmuştur.

B. Milletvekili Seçilme Yeterliliği

Madde 84- Yirmibeş yaşını dolduran her yurttaş milletvekili seçilebilir.

Kısıtlılar; yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar; kamu hizmetinden yasaklılar; taksirli suçlar dışında toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezası ya da affa uğramış olsalar bile ağır hapis cezasıyla hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla ya da kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, terör eylemlerine katılma suçlarıyla hüküm giymiş olanlar milletvekili seçilemezler.

Aday olmak, memurluktan çekilme koşuluna bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi kamu görevlilerinin ne gibi koşullarla aday olabilecekleri yasayla düzenlenir.

Yargıçlar ve Savcılar ile Yüksek Yargı Organları ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

Gerekeçe :

Seçilme yaşı otuzdan yirmibeşe indirilmiş ve "devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anaşik eylemlere katılma" yerine "terör eylemlerine katılma" getirilmiştir. Devlete karşı işlenen suçlar bir yıldan fazla hapis cezasını öngördüğü için ayrıca "devlet sırlarını açığa vurma" ibaresi ile enaz öğretim koşulunun maddede yer almasına gerek olmadığı düşünülmüştür.

C.Seçim Dönemi

Madde 85- Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır.Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Anayasa'da belirtilen durumlarda Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Bu durumlarda, karar tarihinden 45 günden önce olmamak ve 90 günü aşmamak koşuluyla, yapılacak seçim tarihi de belirlenir.

Eski Meclisin yetkileri, yeni Meclis toplanıncaya kadar sürer.

Gerekeçe :

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin 5 yıl yerine 4 yılda bir yapılmasının daha gerçekçi olacağı düşünülmüştür. 1982 Anayasası, seçim dönemini 5 yıl olarak öngördüğü halde, 1983'den itibaren hiçbir yasama dönemi dört yılı geçememiş olup her seferinde erken seçim getirilmiştir. Bu nedenle yasama organın seçim dönemi, 1961 Anayasasında olduğu gibi dört yıla indirilmiştir. Türkiyede siyasal kurumların işleyişi, dört yılda bir seçimlerin yapılmasının demokrasi açısından makul bir süre olduğunu doğrulamış bulunuyor.

Ayrıca Cumhurbaşkanınca seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi durumunda seçim tarihinin en kısa ve en uzun süresinin belirtilmesi de yararlı görülmüştür.

D.Seçimlerin Geriye Bırakılması ve Ara Seçimleri

Madde 86- Savaş nedeniyle yeni seçimlerin yapılmasına olanak bulunmazsa Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Geri bırakma nedeni ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem yenelenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinde boşalma olması durumunda, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulursa, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz.

Gerekeçe : *Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.78)*

E. Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi

Madde 87- Seçimler, yargının genel yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçimlerin yönetim ve denetim görev ve yetkisi, Yüksek Seçim Kuruluna aittir.

Anayasa değişikliklerine ilişkin yasaların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi, milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.

Gerekeçe :

Maddede değişiklik yapılmamış; ancak Yüksek Seçim Kurulu, Yargı bölümünde ayrı bir maddede düzenlenmiştir. Bu düzenleme biçimi Anayasal sistematığe uygun düşmektedir. (1982/m.79)

F. Üyelikle İlgili Hükümler

1.Ulusun Temsili

Madde 88- Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yalnız kendilerini seçenleri değil, tüm ulusu temsil ederler.

Gerekeçe :

Madde aynen korunmuş, ancak milletvekillerinin "seçildikleri bölge"den söz eden ibare madde metninden çıkarılmıştır. Böylece, hem öngörülmekte olan ülke seçim çevresi ile mantıken bağdaşmayabilecek bir tanım düzeltilmekte hem de madde "genel temsil" ilkesini çok daha yalın bir biçimde anlatır hale gelmiş olmaktadır. (1982/m.80)

2.Andiçme

Madde 89- Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki andı içerler:

"Devletin varlığını ve bağımsızlığını, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü, ulusun kayıtsız ve koşulsuz egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, Türkiye Cumhuriyetinin niteliklerine bağlı kalacağıma; toplumun esenliğini ve mutluluğunu gözeterek ulusal dayanışma anlayışı içinde, herkesin haklarından ve özgürlüklerinden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya bağlılıktan ayrılmayacağıma namusum ve şerefim üzerine andiçerim."

Gerekeçe :

"Demokratik ve laik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılapları" yerine bu tanımı da içeren "Türkiye Cumhuriyetinin nitelikleri" ifadesine yer verilmiş ve metin Türkçeleştirilmiştir. (1982/m.81)

3. Üyelikle Bağdaşmayan İşler

Madde 90- Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri; ücretli ya da ücretsiz, resmi ve özel başka hiçbir iş ve görev alamazlar. Meslek kuruluşlarıyla ilişkileri dönem sonuna kadar dondurulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının önerisine, oluruna, atama ya da onamasına bağlı resmi ya da özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere, Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Gerekeçe :

Maddenin 1. fıkrası yeniden düzenlenmiş milletvekillerine iş ve görevle ilgili yasaklar ayrıksız biçimde uygulanmıştır. Başka bir ifadeyle milletvekilliği hiçbir iş ve görevle bağdaşmamaktadır. 2. fıkra aynen korunmuştur.

Birinci fıkroda yapılan düzenlemenin sonucu olarak son fıkra maddeden çıkarılmıştır. (1982/m.82)

4. Yasama Sorumsuzluğu

Madde 91- Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanı'nın teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça, bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Gerekeçe:

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı iki ayrı kavram olduğu için iki ayrı maddede düzenlenmiştir. Yasama sorumsuzluğu yürürlükteki metinde olduğu gibi korunmuştur. (1982/m.83)

5. Yasama Dokunulmazlığı

Madde 92-Seçimden önce ya da sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Yargıtayda sorgulanıp yargılanır.

Ancak ağır cezayı gerektiren suçüstü durumu dışında, tutulamaz ve tutuklanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü durumunda, tutma, tutuklama ve yargılama, yetkili makamlar tarafından derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirilir.

Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması ve yargılama usulleri yasa ile düzenlenir.

Milletvekili seçilme yeterliliğine engel olmayan kesinleşmiş bir cezanın çektirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zaman aşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasal parti gruplarının, yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüşme yapılamaz, karar alınamaz.

Başbakan ve Bakanlar hakkındaki suçlamalar, ilgili Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından, Meclis Soruşturması için Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilir.

Gereke :

Yasama dokunulmazlığı konusunda öngörülen başlıca yenilik, milletvekilleri hakkındaki ceza davalarının Yargıtay'da görülmesine ilişkindir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi gündeminde bulunan Partiler Arası Uzlaşma Komisyonu Anayasa değişiklikleri metni de (mad.28) aynı kuralı öngörmektedir. Dokunulmazlık, tutulma ve tutuklama ile sınırlı düşünüldüğünden milletvekillerinin fiziki özgürlüğünden alınması engellenmiş ancak, sorgulama ve yargılama yolu açık tutulmuştur. Dokunulmazlıkla ilgili diğer hükümler kural olarak korunmuştur. Batılı devletlerde yasama dokunulmazlığı daha çok fiziki özgürlükle sınırlı tutulmaktadır. (1982/m.83)

6.Milletvekilliğinin Düşmesi

Madde 93- İstifa eden milletvekilinin milletvekilliği, istifanın geçerliliğinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanınca saptanmasıyla düşer.

Milletvekilinin, seçilme yeterliğine engel bir cezayla hüküm giyme ya da kısıtlanma nedeniyle düşmesi, bu konuda verilen kesinleşmiş mahkeme kararının, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna bildirilmesiyle tamamlanır.

Milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev ya da hizmeti sürdürmekte direnen milletvekilinin, milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu belirten raporu üzerine, Genel Kurul gizli oyla karar verir.

Meclis çalışmalarına özürsüz ya da izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca saptanması üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir.

Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle neden olduğu, Anayasa Mahkemesi'nin kapatmaya ilişkin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar.

Gereke :

1. ve 2. fıkralar yeniden düzenlenmiştir. Böylece istifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi için gerekli görülen TBMM kararı kaldırılmak suretiyle

milletvekilinin özgür iradesi esas alınmıştır. İkinci fıkraya, "seçilme yeterliğine engel ceza ile hüküm giyme" de milletvekilliğinin düşme nedeni olarak eklenmiştir. (1982/m.84)

7.İptal İstemi

Madde 94- Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ya da milletvekilliğinin düşmesi durumlarında, Meclis Genel Kurulu sonucun alındığı ya da kendiliğinden oluşan durumlarda bu tarihten başlayarak yedi gün içerisinde, ilgili ya da başka bir milletvekili, kararın; Anayasaya, yasaya ya da İçtüzüğe aykırılığı savıyla, iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar.

Gereke : Sadece anlatım değişikliği yapılarak Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.85)

8.Ödenek ve Yolluklar

Madde 95- Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları yasayla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı, en yüksek devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz.

Gereke :

Maddenin birinci fıkrasına bir cümle eklenmiş, 2.ve 3.fıkralar Anayasal düzenleme konuları olmadığı gözönüne alınarak maddeden çıkarılmıştır. (1982/m.86)

II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görev ve Yetkileri

A. Genel olarak

Madde 96-Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, yasa yapmak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve Bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda yasa hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe kesin hesap yasa tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; uluslararası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının 3/5 çoğunluğunun gizli oyla alacağı kararla genel ve özel af ilan etmek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

Gereke :

Maddede genel ve özel af meclis üye tam sayısının 3/5'lik nitelikli çoğunluğu aranarak zorlaştırılmış ve ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verme yetkisi çıkarılmıştır. (1982/m.87)

B. Yasaların Önerilmesi ve Görüşülmesi

Madde 97- Yasa önermeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir.

Yasa tasarı ve önerilerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülme esasları ve yöntemi içtüzükle düzenlenir.

Gerekeçe : Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.88)

C. Yasaların Cumhurbaşkanınca Yayımlanması

Madde 98- Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen yasaları onbeş gün içinde yayımlar.

Yayımlanmasını uygun bulmadığı yasaları, bir daha görüşülmek üzere bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe yasaları bu hükmün dışındadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen yasayı aynen kabul ederse, yasa Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen yasada bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen maddeleri yeniden Meclise geri gönderebilir.

Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır.

Gerekeçe :

Madde ilke olarak aynen korunmuştur. Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisi değiştirilen maddelerle sınırlı tutulmuştur. (1982/m.89)

D. Uluslararası Andlaşmaları Uygun Bulma

Madde 99- Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir yasayla uygun bulmasına bağlıdır. Anayasa Mahkemesi, uluslararası andlaşmaların Anayasaya uygunluğunu ödenetim yoluyla değerlendirir.

Ekonomik, ticari ya da teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hukukuna ve Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak koşuluyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu durumda andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Uluslararası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile yasanın verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik ya da idari andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak, bu fikraya göre yapılan ekonomik, ticari ya da özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş andlaşmalar yasa hükmündedir. Ön denetime tabi olan uluslararası andlaşma ile yasanın çatışması halinde, andlaşma hükümleri esas alınır.

Anayasanın insan haklarına ilişkin hükümlerinin yorumlanmasında, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler de gözönünde tutulur.

Türkiye Cumhuriyeti yasalarında değişiklik etkisi yaratan her türlü andlaşmanın yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Gerekçe:

Uluslararası anlaşmalara ilişkin madde , iki önemli ekleme dışında korunmuştur. Birincisi yasayla yürürlüğe giren uluslararası sözleşmelerin Anayasa Mahkemesinin ödenetimine tabi tutulmasıdır. Böylece, iç hukukla bağdaşmayan bir uluslararası andlaşma ya yürürlüğe girmeyecek veya iç hukukta gerekli düzenleme yapıldıktan sonra yürürlüğe konulacaktır. Ancak daha sonra iç hukukta çatışma durumunda, andlaşma hükümleri öncelik taşıyacaktır. Öte yandan, Anayasanın insan haklarına ilişkin hükümlerinin uygulanmasında Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri de gözönünde bulundurulacaktır.

Bu yeni hükümlerle hukukumuzda öğretide sürekli tartışılan ve yargı organlarınca da istikrarlı bir içtihat oluşturulamayan uluslararası sözleşmelerin iç hukuktaki yeri sorusu; ödenetime tabi olan uluslararası andlaşmalar ve insan haklarına ilişkin sözleşmeler bakımından büyük ölçüde açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır.

E. Kanun Hükmünde Kararname Çıkarma Yetkisi Verme

Madde 100- Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi verebilir. Temel hak ve özgürlükler Kanun Hükmünde Kararnamelerle düzenlenemez. Ancak kullanılması devletin olumlu bir edimine bağlı olan ve devletin Anayasada öngörülen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşma ödevi olarak düzenlenmiş bulunan hak ve özgürlükler, Kanun Hükmünde Kararnamelerle düzenlenebilir.

Yetki yasası, çıkarılacak Kanun Hükmünde Kararnamenin amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulunun istifası, düşürülmesi ve yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine neden olmaz.

Kanun Hükmünde Kararnameler, Resmi Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede, yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kanun Hükmünde Kararnameler Resmi Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Kanun Hükmünde Kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle görüşülüp en geç bir yıl içinde karara bağlanmazsa reddedilmiş sayılır.

Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler bu tarihte; Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler, bu kararın Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte, yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmi Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

Gerekçe :

Madde genel çerçeve olarak aynen korunmuş olmakla birlikte iki önemli yenilikle formüle edilmiştir. Birincisi KHK'lerin hak ve özgürlükleri düzenlemesine, ikincisi de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülme süresine ilişkindir. Kanun Hükmünde Kararnamelerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülüp karara bağlanması için en çok bir yıllık süre getirilmiştir. Böylece yıllarca, hatta onyıllarca Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülemeyi için artan sayıda KHK'nin yürürlüğünü sürdürmesinin önüne geçilebilecek ve KHK çıkartma yetkisi, işlevi çerçevesinde kullanılabilir. (1982/m.91)

F.Savaş İlanı ve Silahlı Kuvvet Kullanılması

Madde 101- Uluslararası hukukun meşru saydığı durumlarda savaş ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların ya da uluslararası nezaket kurallarının gerektirdiği durumlar dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ya da yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir.

Gerekçe :

Maddenin birinci fıkrası aynen korunmuş ikinci fıkra kaldırılmıştır.

Yürürlükteki metnin İkinci fıkrasında, ülkenin Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilken saldırıya uğraması halinde, "Cumhurbaşkanının silahlı kuvvet kullanılmasına karar vermesi" nden söz edilmektedir. Nden varki, ülkenin saldırıya uğraması durumunda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülkeyi savunma amacıyla herhangi bir izne gerek olmaksızın yasal yetkilerini kullanarak gerekli tepkiyi vereceğinden kuşku yoktur. Bu nedenle, 1924 ve 1961 Anayasalarında yer almayan bu hükmün hiçbir anlamı olmayıp, maddenin 1.fıkrasında yer alan düzenlemeyle de bağlantısı yoktur. Çünkü 1.fıkra savaş ilanının ve bazı istisnalar dışında yabancı ülkelere asker gönderilmesinin münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olduğunu vurgulayan

bir nitelikte olup, bu organın izni olmaksızın Türkiye Cumhuriyetinin silahlı güçlerinin, savaş ilan etmeksizin yabancı bir ülkeyle askeri çatışmaya girmesini ya da başka bir ülkeye silahlı güç göndermesini engellemeye yöneliktir. (1982/m.92)

III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin İşleyişi

A. Toplanma ve Tatil

Madde 102- Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Ekim ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme ya da tatil sırasında, doğrudan ya da Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağırılır.

Meclis Başkanı da; doğrudan ya da üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme ya da tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülmeden, ara verme ya da tatil sürdürülemez.

Gerekeçe : Anayasa metni sadeleştirilerek aynen korunmuştur. (1982/m.93)

B. Başkanlık Divanı

Madde 103- Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı; Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Katip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasal parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak biçimde kurulur. Siyasal parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. Seçilenlerin görev süresi iki yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden başlayarak beş gün içinde Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitimini izleyen, yedi gün içinde tamamlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, Katip Üyelerinin ve İdare Amirlerinin, sayısı, seçim çoğunluğu, oylama sayısı ve yöntemleri, Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi buldukları siyasal partinin ya da parti grubunun Meclis içinde ya da dışındaki çalışmalarına; görevlerinin gereği olan durumlar dışında,

Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar.

Gerekeçe :

Madde kural olarak aynen korunmuş olmakla birlikte yeniden yazılırken "dil ekonomisi" de gözetilerek sadeleştirme yapılmış, kimi yinelemeler ve "başkanın ve başkanlık divanı üyelerinin meclis üyeleri arasından" seçilmesi gibi gereksiz ibareler atılmıştır. Yine "ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır" deyimi, yasama dönemi dört yıla indirildiği için çıkarılmıştır. Başkan seçimi için öngörülen 10 günlük süre 7 güne indirilmiştir. (1982/m.94)

C.İçtüzük, Siyasal Parti Grupları ve Kolluk İşleri

Madde 104- Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasal parti gruplarının, Meclisin bütün etkinliklerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak biçimde düzenlenir. Siyasal parti grupları, en az yirmi üyeden oluşur.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür. Emniyet ve diğer kolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet, ilgili makamlarca Meclis Başkanlığına verilir.

Gerekeçe : Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.95)

D.Toplantı ve Karar Yeter Sayısı

Madde 105- Anayasada başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir.

Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin katılmadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir Bakana yetki verebilirler. Ancak bir Bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.

Gerekeçe :

"Ancak karar yeter sayısı hiç bir şekilde üye tam sayısının dörtte birinden bir fazladan az olamaz" cümlesi metinden çıkarılarak madde aynen korunmuştur. Karar yeter sayısı düşürülerek, meclis çalışmalarının kolaylaştırılması ve hızlandırılması amaçlanmıştır. (1982/m.96)

E.Görüşmelerin Açıklığı ve Yayımlanması

Madde 106- Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, İçtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapabilir; bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı, 10 yılı aşmamak kaydıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça, her türlü araçla yayımı serbesttir.

Gereke: Madde aynen korunmuş, sadece kapalı oturumlardaki görüşmelerin yayım yasağına üst sınır getirilmiştir. (1982/m.97)

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bilgi Edinme ve Denetim Yolları

A. Genel olarak

Madde 107- Türkiye Büyük Millet Meclisi; Soru, Meclis Araştırması, Genel Görüşme, Gensoru ve Meclis Soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına sözlü ya da yazılı olarak yanıtlanmak üzere Başbakan ya da Bakanlardan bilgi istemektir.

Meclis Araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemedir.

Genel Görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis Araştırması ve Genel görüşme ile ilgili önergelerin, verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma usulleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.

Gereke : Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.98)

B. Gensoru

Madde 108- Gensoru önergesi, bir siyasal parti grubu adına ya da en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından başlayarak on gün içinde gündeme alınıp alınamayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasal parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan ya da bir Bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, Gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin ya da grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önermeleri ya da Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun ya da bir Bakanın düşürülebilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukarıdaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükle belirlenir.

Gerekeç : Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.99)

C. Meclis Soruşturması

Madde 109- Başbakan ya da Bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az onda birinin vereceği önerge ile Soruşturma açılması istenilebilir. Meclis, bu istemi en geç onbeş gün içinde görüşür ve gizli oyla karara bağlar. Önergenin reddi halinde, önergeyi verenler 15 gün içinde Yargıtay Ceza Daireleri Başkanlarından oluşan bir kurul tarafından incelenmek üzere Yargıtay Başkanlığına itiraz edebilir.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi durumunda, Meclisteki siyasal partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, inceleme ve soruşturma için gerekli kanıtları toplayıp, tanıkları dinledikten sonra raporunu iki ay içinde Başkanlığa sunar. Soruşturma bu sürede bitirilemezse, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir. Yüce Divana sevk kararı, üye tam sayısının salt çoğunluğunun gizli oyu ile alınır.

Meclisteki siyasal parti gruplarında, Meclis Soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

Gerekeç:

Madde ile öngörülen soruşturma yöntemi korunmuş; ancak soruşturma açılmasının reddi kararına karşı Yargıtay nezdinde itiraz yolu öngörülmüştür. Bu nedenle salt siyasal nedenlerle soruşturma yolunun tıkanmasında bir yargı organının inceleme olanağı sağlanmıştır. Ceza kovuşturmasında hazırlık soruşturması aşamasında verilecek takipsizlik kararına karşı itiraz yolu benzeri olan bu yöntemin, salt siyasal dayanışma gibi nedenlerle hakkında suçluluğa yönelik belirtiler bulunan üyelerin eyleminin örtbas edilmesine engel olunabileceği umulmaktadır.

Ayrıca komisyon çalışmalarının esasların belirtilmesi, hazırlık soruşturması için en geniş yetkilerin verildiğinin açıklanması yararlı görülmüştür. (1982/m.100)

İkinci Bölüm YÜRÜTME ERKİ

I- Cumhurbaşkanı

A. Nitelikleri ve Tarafsızlığı

Madde 110- Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış üyeleri ya da bu nitelikleri ve milletvekili seçilme yeterliği bulunan yurttaşlar arasından yedi yıllık bir süre için seçilir.

Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisine bağlıdır.

Bir kimse iki kez Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisiyle ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.101)

B. Seçimi

Madde 111: Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır.

Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce ya da Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir

En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tam sayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu sağlanmadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış olan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır. Bu oylamada da üye tam sayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.

Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanı göreve devam eder.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.102)

C. Andiçmesi

Madde 112-Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki andı içerek göreve başlar:

“Cumhurbaşkanı olarak, Türkiye Cumhuriyetinin varlığını ve bağımsızlığını, vatanın ve ulusun bölünmez bütünlüğünü, ulusun kayıtsız şartsız egemenliğini koruyacağıma, hukukun üstünlüğüne, Anayasaya, demokrasiye, laik devlet ilkesine bağlı kalacağıma ve bunları savunacağıma, toplumun huzuru ve refahı, herkesin temel hak ve özgürlüklerden ulusal dayanışma anlayışı içinde yararlanmasını ülküsünden ayrılmayacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin saygınlığını koruyup yüceltmek ve üstlendiğim görevi tam bir tarafsızlıkla yerine getirmek için var gücümle çalışacağıma namusum ve şerefim üzerine andiçerim.”

Gereke: Cumhurbaşkanlığı andı Türkçeleştirerek Anayasa metni korunmuştur. (1982/m.103)

D. Görev ve Yetkileri

Madde 113- Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve ulusun birliğini temsil eder. Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe Bakanlar Kuruluna başkanlık eder, yabancı devletlere devletin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder, uluslararası anlaşmaları onaylar ve yayımlar.

Cumhurbaşkanı Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanır.

Gereke:

Cumhurbaşkanına 1982 Anayasasında, parlamenter sistemden çok yarı başkanlık sistemine yönelen kapsamlı yasama, yürütme hatta yargıyla ilgili birçok yetki verilmiştir. 1961 Anayasasında olduğu gibi Cumhurbaşkanlığının temsili niteliğine ağırlık verilmiş; ancak son fıkra ile maddede gösterilmiş olmasa da başkaca hükümlere yollama yapılmıştır. Böylece Cumhurbaşkanının devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetme yetkisi bağlamında görev ve yetkiler öngörülmüştür. (1982/m.104)

E. Sorumsuzluğu

Madde 114- Cumhurbaşkanı, görevi ile ilgili işlemlerinden sorumlu değildir. Anayasada ve yasalarla belirlenen ve Cumhurbaşkanının Başbakan ile ilgili Bakanın imzalarına gerek olmaksızın yapabileceği işlemler dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler şunlardır: tatil ya da ara verme sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisini toplantıya çağırarak, yasaları yayımlamak, yasaları bir daha görüşmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek, Başbakanı atamak, Anayasa Mahkemesine, Danıştaya, Askeri Yargıtaya, Görsel ve İşitsel İletişim Yüksek Kuruluna ve Kamu Denetçileri Kurulu'na üye seçmek, Anayasa Mahkemesine iptal davası açmak, öndenetim için ya da ihmal yoluyla Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmak, hükümlüler için özel af kararı vermek ve sürekli hastalık, sakatlık ve kocama nedenleriyle belirli kişilerin cezalarını indirebilmek ya da kaldırabilmek.

Bu işlemlere karşı yargı yoluna başvurulamaz.

Gerekçe:

Cumhurbaşkanlığının özel durumu ve işlevi göz önüne alınmış; sorumluluk ve sorumsuzluğu ayrı ayrı düzenlenmiştir. Ortak imza ile yapabileceği işlemler, yürürlükteki 105 nci maddenin 1 nci fıkrasının tekrarı niteliğindedir. Bu işlemlerden doğan sorumluluk ortak imza sahiplerine aittir.

Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler teker teker sayılmak suretiyle, gerek 1961, gerekse 1982 Anayasası döneminde bu konuda ortaya çıkan tereddütlere ve yapılan tartışmalara son verilmesi amaçlanmıştır. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu ilkesi gereği bu işlemlere karşı yargı yolu açık tutulmamıştır.

F.Sorumluluğu

Madde 115- Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte birinin önerisi üzerine üçte ikisinin vereceği kararla suçlandırılır. Yüce Divanda yargılanmasına karar verildiğinde, Cumhurbaşkanlığı sıfatı ve görevi sona erer.

Gerekçe:

Cumhurbaşkanlığının özel önemi ve işlevi gözönünde tutularak yalnızca vatan hainliği hali sorumluluk nedeni sayılmış; yargı yolu için oylama ve sıfatın sona ermesi haline açıklık getirilmiştir Maddede yapılan değişiklik, Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevkinde öngörülen dörtte üçlük çoğunluğun üçte ikiye indirilmesidir. Maddede, Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevinin sona ereceği de açıkça öngörülmüştür. (1982/m.105)

G.Cumhurbaşkanına Vekillik Etme

Madde 116- Cumhurbaşkanının hastalık ya da yurt dışına çıkma gibi nedenlerle geçici olarak görevinden ayrılması durumunda görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme ya da başka bir nedenle Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasında ise yenisi seçilinceye kadar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkilerini kullanır.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.106)

II.Bakanlar Kurulu

A.Kuruluş

Madde 117- Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ya da milletvekili seçilme yeterliğinde olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır. Gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.109)

B.Göreve Başlama ve Güvenoyu

Madde 118- Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur ve okunur. Meclis tatilde ise derhal toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan ya da görevlendireceği bir Bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.110)

C.Görev Sırasında Güvenoyu

Madde 119- Başbakan gerekli görürse Bakanlar Kurulunda konu görüşüldükten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmeden oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tam sayısının salt çoğunluğu ile reddedilebilir.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.111)

D. Görev ve Siyasal Sorumluluk

Madde 120- Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arası işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her Bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

Başbakan, Bakanların görevlerinin Anayasa ve yasalara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmekle yükümlüdür.

Bakanlar Kurulu üyelerinden Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayanlar, 89 uncu madde uyarınca üyelik andı içerler ve Bakan sıfatını taşıdıkları sürece yasama dokunulmazlığı kazanırlar, milletvekillerinin bağlı oldukları kayıt ve koşullara uyarlar; Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.112)

E. Bakanlıkların Kurulması ve Bakanlar

Madde 121- Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve örgütlenmeleri yasayla düzenlenir. Devlet Bakanlıklarının sayısı, hizmet Bakanlıkları sayısının yarısını aşamaz.

Açık olan Bakanlıklar ile izinli ya da özürlü bir Bakana diğer bir Bakan geçici olarak vekalet eder. Bir Bakan, birden çok Bakana vekalet edemez. Herhangi bir nedenle boşalan Bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Yüce Divana sevk edilen bir Bakanın, Bakanlığı düşer. Başbakanın Yüce Divana sevki durumunda hükümet görevden çekilmiş sayılır.

Gereke: Anayasa metni korunmuş ancak bakanlıkların sayısını sınırlandırıcı bir koşul öngörülmüştür. (1982/m.113)

F. Tüzükler

Madde 122- Bakanlar Kurulu, yasaların uygulanmasını göstermek ya da emrettiği işleri belirtmek üzere, yasalara aykırı olmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek koşuluyla tüzükler çıkarabilir.

Tüzüklerde, Danıştayın incelenmesinden geçmeyen hiçbir hüküm yer alamaz.

Tüzükler; Cumhurbaşkanınca imzalanır ve yasalar gibi yayımlanır.

Gerekçe:

Anayasa metni aynen korunmuş, ancak Danıştay incelemesi koşuluna uyulmasını sağlamak amacıyla, "tüzüklerde Danıştayın incelemesinden geçmeyen hiçbir hüküm yer alamaz" yasağı öngörülmüştür. (1982/m.115)

G.Seçimlerde Geçici Bakanlar Kurulu

Madde 123- Millet Meclisi, genel seçimlerinden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları çekilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce; seçim dönemi bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesinde, bu karardan başlayarak beş gün içinde bu Bakanlıklara Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Başbakanca atanır.

Cumhurbaşkanınca seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi durumunda, Bakanlar Kurulu çekilir. Cumhurbaşkanı, geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Başbakan atar.

Geçici Bakanlar Kuruluna Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları bağımsızlardan olmak üzere, siyasal parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

Siyasal parti gruplarından alınacak üye sayısını Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı saptayarak Başbakana bildirir. Önerilen Bakanlığı kabul etmeyen, ya da sonradan çekilen partiler yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden ya da dışarıda bağımsızlar atanır.

Geçici Bakanlar Kurulu, yenileme kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından başlayarak beş gün içinde kurulur.

Geçici Bakanlar Kurulu için güvenoyuna başvurulmaz.

Geçici Bakanlar Kurulu, yeni Meclis oluşup yeni Bakanlar Kurulu atanıncaya kadar görev yapar.

Gerekçe: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.114)

H. Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimlerinin Cumhurbaşkanınca Yenilenmesi

Madde 124- Bakanlar Kurulunun 118 inci maddeye göre güvenoyu alamaması ya da 119 ncu veya 108 nci maddelerde belirlenen esaslara göre güvensizlik oyuyla düşürülmesi durumlarında kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulunun kurulamaması ya da kurulup güvenoyu alamaması durumunda; Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırkbeş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırkbeş gün içinde

Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde de; Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenileme kararı Resmi Gazetede yayımlanır ve seçime gidilir.

Gerekeçe: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.116)

I. Ulusal Güvenlik ve Savunma

1. Başkomutanlık ve Genelkurmay

Madde 125- Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanınca temsil olunur.

Ulusal güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri yasayla düzenlenir.

Gerekeçe:

Anayasa metninin ilk iki fıkrası aynen korunmuş, üçüncü fıkradaki "savaşta başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanı namına yerine getirme" somutlaştırması çıkarılmıştır. Zira savaşta ve barışta Genelkurmay Başkanının silahlı kuvvetlerin en üst yetkili komutanı olduğunda kuşku yoktur. Genelkurmay Başkanının görev ve yetkileriyle birlikte sorumluluğu ve öteki organlarla ilişkileri yasal düzenlemenin konumunu oluşturduğundan bu hususlar madde metninden çıkarılmıştır. (1982/m.117)

2.Ulusal Güvenlik Kurulu

Madde 126- Ulusal Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan ve yasanın gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarından kurulur.

Cumhurbaşkanı bulunmadığı zaman Kurula, Başbakan başkanlık yapar.

Ulusal Güvenlik Kurulu, ulusal güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve eşgüdüm sağlanmasında yardımcı olmak üzere gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.

Gerekeçe:

Ulusal Güvenlik Kurulu, görev ve sorumluluk alanına giren konularda bir danışma organı olarak düşünülmüştür. Maddenin yeniden yazımında 1961 Anayasası metni esas alınmıştır. Maddenin bu biçimi, bu organın yeri ve yetkileri bakımından yurt içi ve yurt dışı kamuoyunda oluşmuş bulunan bulanıklığı giderici niteliktedir. Gerçekten şimdiki konumu itibariyle de "icrai" bir organ olmayan MGK'nun hukuki bakımdan bir

"yardımcı kuruluş" olduğunda kuşku yoktur. Ne varki, yürürlükteki MGK'nın kuruluşu ve yetkileri bakımından yazılış biçiminin bu işlerin ötesine gitme eğilimini ve algılamasını güçlendirici nitelikte olduğu da doğrudur.

Madde metninden, MGK'nın "yardımcı organ" olma niteliğini açıkça görmeyi engelleyen ifadeler de çıkarılmıştır.

MGK genel sekreterliği; anayasal düzenleme konusu olmayıp yasayla düzenlenebileceğinden metinden çıkarılmıştır. (1982/m.118)

III- Kamu Yönetimi

A. Yönetimin Temel İlkeleri

1.Yönetimin Bütünlüğü ve Kamu Tüzelkişiliği

Madde 127- Kamu yönetimi, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve yasayla düzenlenir.

Yönetimin kuruluşu ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim ilkelerine dayanır.

Kamu tüzelkişiliği ancak yasayla ya da yasanın açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

Gerekçe: Anayasa metni sadeleştirilerek korunmuştur. (1982/m.123)

2.Yönetmelikler

Madde 128- Başbakanlık, bakanlıklar ve kamusal kuruluşlar, kendi görev alanlarını ilgilendiren yasaların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak koşuluyla yönetmelikler çıkarabilir.

Yönetmelikler, Resmi Gazetede yayımlanmadıkça yürürlüğe konamaz.

Gerekçe :

Anayasa metni aynen korunmuş, ancak uygulamada sorunlar çıkması nedeniyle 1961 Anayasasında olduğu gibi, tüm yönetmeliklerin Resmi Gazetede yayınlanması öngörülmüştür. (1982/m.124)

3.Yönetimin Saydamlığı

Madde 129-Yönetimsel işlemlerde saydamlık esastır. Yönetim, işlemlerinde gerekçe göstermek ve kararlarına karşı başvuru yollarını belirtmek zorundadır.

Yasada belirtilen zorunlu haller dışında yönetimin elindeki belge ve bilgiler ilgili herkese açıktır. Hak arama özgürlüğünü sınırlayacak nitelikte gizlilik kaydı konamaz.

Gerekçe:

Yönetim hukukunun genel bir ilkesi haline gelen "Yönetimin saydamlığı", öncelikle yönetsel işlemlerin gerekçeli olmasını zorunlu kılar. Gerekçe zorunluluğu, işlemi yapan kamu görevlisini daha dikkatli olmaya yöneltir; bu da yurttaş için güvence oluşturur. Yurttaş, kendisi hakkında yapılan işlemin neden ve dayanaklarını bileceğinden gerekçe, yargı yolunu kullanıp kullanmama konusunda karar vermesinde ilgiliye yol gösterir. Eğer sonuç alınamayacaksa yargı organı da gereksiz yere meşgul edilmemiş olur.

Yönetimin kamu yararına işlediğine yurttaşları inandırmanın en geçerli yolu, yönetsel bilgi ve belgeleri ilgililere açmaktan geçer. Bu bilgi ve belgelere kamunun ulaşması konusunda batılı devletlerde yeni düzenlemeler yapılmakta ve bu amaçla bağımsız yönetsel birimler kurulmaktadır. Gizliliğin gerekli olduğu durumlarda gizlilik derecesi, hak arama özgürlüğünü zedeleyici olmamalıdır. Yönetimin saydamlığı maddesi, aynı zamanda " bilgilenme ve katılma hakkı" başlıklı 38 nci maddenin 2 nci fıkrasının güvencesidir.

4. Kamu Hizmeti Görevlileri

Madde 130- Devletin, kamu iktisadi girişimlerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel yönetim esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hak ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ile diğer özlük işleri yasayla düzenlenir.

Üst düzey yöneticilerin yetiştirilme usul ve ilkeleri yasayla düzenlenir

Gerekçe :

1961 ve 1982 Anayasalarında belirlenen esaslar doğrultusunda düzenleme korunmuştur.

5. Sorumluluk ve Yaptırımlar

Madde 131-Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve yasalara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler. Görevlerini yerine getirirken, kişiler arasında inanç ve düşüncelerinden ötürü herhangi bir ayırım yapamazlar.

Hizmetle bağdaşmayan eylem ve işlemleri ya da kişisel kusurları sonucu doğan zararlar için ilgililer, doğrudan memura ya da yönetime karşı giderim davası açabilirler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri siyasal partilere giremezler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında; suçlamanın ilgiliye açıkça ve yazılı olarak bildirilerek, yazılı savunmasının istenmesi zorunludur.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri ileri sürülen suçlardan ötürü ceza kovuşturması yapılması, yasalarda belirtilen usullere bağlıdır.

Gerekçe:

Kenar başlığı sadeleştirilen Anayasa metni, yeniden düzenlenmiştir. Maddede yapılan değişiklikle istisnalar kaldırılarak tüm disiplin cezalarına karşı yargı yolu açılmıştır. Memur ve diğer kamu görevlilerinin görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlar bakımından güvence sağlayan ve kamuoyunda çok eleştirilen son fıkrası kaldırılmış ve konu yasa koyucunun takdirine bırakılmıştır. Memur ve diğer kamu görevlilerinin siyasal partilere girme yasağının maddede düzenlenmesi yerinde görülmüştür. (1982/m.129)

6. Yasa Dışı Emir

Madde 132- Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri; Anayasa, yasa, tüzük ve yönetmelik kurallarına aykırı görürse yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak üstü emrinde direnir ve bu emrini yazıyla yinelerse, emir yerine getirilir. Bu durumda emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Konusu suç oluşturan emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askeri hizmetlerin görülmesi ve ivedi durumlarda kamu düzeninin ve kamu güvenliğinin korunması için yasayla gösterilen ayrık durumlar saklıdır.

Gerekçe:

Önceki hükümlere koştur düzenleme yapılmıştır. Maddede yapılan değişiklik, mantiki sıralama bakımından yürürlükteki 3 ncü fıkra ile 2 nci fıkranın yer değiştirmesinden ibarettir. Böylece 3 ncü fıkranın herhangi bir istisna öngörmediği, daha da açıklık kazanmıştır. (1982/m.137)

7. Yargı Denetimi

Madde 133- Yönetimin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. Yargı, eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunu denetler.

Yönetimsel işlemlerde açılacak davalarda süre, yazılı bildirim gününden başlar.

Yürütmenin durdurulması kararları, ayrıca bir işleme gerek olmadan, kendiliğinden hukuksal sonuçlarını doğurur. Ancak karardan beklenen sonucun alınması, bir yönetsel karar ya da işlemi gerektiriyorsa, Yönetim, yasanın öngördüğü süre içinde mahkeme kararının yerine getirilmesini sağlar.

Yönetim, eylem ve işlemlerinden doğan zararı gidermekle yükümlüdür. Zarar kamu görevlilerinin kişisel kusurlarından doğmuşsa, yönetim ödediği giderimi her durumda bu görevlilerden alır.

Gerekeçe :

Hukuk devletinin güvencesi olan hüküm bu ilkeye aykırılık oluşturan kısımlar çıkarılmak suretiyle korunmuştur. Yargı yolunun kapatılamayacağı kuralı getirilmiş, tahkimle ilgili düzenleme kaldırılmıştır. Ayrıca, Yüksek Askeri Şuranın kararlarına karşı yargı yolunun açılması, hem hukuk devletinin hem de silahlı kuvvetlerin saygınlığının gereğidir.

Yargı denetimini hukukilik ile sınırladıktan sonra bu ilkenin karşılayacağı diğer sınırlama ve yasakların Anayasaya konması yargısal denetim işlevini zedeleyici görüldüğünden 4 ncü fıkra Anayasadan çıkarılmış "yürütmeyi durdurma" kararlarına işlerlik kazandırmak için ilgili fıkra yeniden düzenlenmiştir. (1982/m.125)

B- Kamu Yönetiminin Kuruluşu

1. Merkezden Yönetim

Madde 134- Türkiye, merkezden yönetim kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik koşullara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, iller de diğer aşamalı bölümlere ayrılır.

İllerin yönetimi, yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezden yönetim örgütü kurulabilir. Bu örgütün görev ve yetkileri yasayla düzenlenir.

Gerekeçe: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.126)

2.Yerel Yönetimler

Madde 135- Yerel yönetimler; bölge, il, belde veya köy halkının ortak yerel gereksinimlerini karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir.

Yerel yönetimler ülke bütünlüğüne, coğrafya durumuna, ekonomik koşullara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre yasa ile oluşturulacak birimlerdir. Bölge yönetimi, ülkenin bütünlüğü ile illerin ve belediyelerin yetkilerine saygı çerçevesinde bölgenin iktisadi, sosyal ve kültürel gelişimini sağlar, alan düzenlemesini bölgenin özelliklerini gözeterек gerçekleştirirler.

Yerel yönetim seçimleri dört yılda bir yapılır.

Yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının bu niteliği kazanmaları ve kaybetmeleri konusundaki denetim ancak yargı yoluyla olur.

Merkezden yönetimin, yerel yönetimler üzerinde; yerel hizmetlerin yönetimin bütünlüğü ilkesine uygun biçimde yürütülmesi,

kamu görevlerinde birliğin sağlanması, kamu yararının korunması ve yerel gereksinimlerin gereği gibi karşılanması amacıyla, yasayla belirtilen ilke ve yöntemlere göre gözetim yetkisi vardır.

Yerel yönetimlere ve birliklerine görevleriyle orantılı gelir kaynakları sağlanır.

Gerekçe :

Yerel yönetimler konusunda yapılan başlıca değişiklik köy, belde ve il ölçeğindeki örgütlenmeye bölgenin eklenmiş olmasıdır. Bu düzenleme, kaldırılan son fıkrada yer alan "mahalli idarilerin belirli bir kamu hizmetinin görülmesi amacıyla kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları," şeklindeki olanağın yönetim ve örgütlenme yönünden daha ileriye götürülmesi anlamına gelmektedir. Yine bir önceki maddede öngörülen "kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi yönetim örgütü kurulabilir" hükmünün yerel yönetimlerdeki karşılığını oluşturmaktadır.

Böyle bir yapılanma, ülkemizin yüzölçümü olarak çok büyük, coğrafi yapı olarak çok çeşitli, tarihi olarak çok zengin mirasa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin sayıları iki ile beş il arasında değişen idari birimleri kapsayacak şekilde, (kuşkusuz Ankara ve İstanbul'da bu sayı bir ile sınırlı kalabilir) 20 - 25 bölgeye ayrılarak kamu tüzel kişiliğine sahip yerinden yönetim birimlerini oluşturması birçok bakımdan yararlı ve hatta gereklidir.

Siyasal ve yönetsel karar düzeneğinin yaygınlaşması idari yapının büyük ölçüde demokratikleşmesi ve saydamlaşması böyle bir gelişme ile sağlanabilir. Yetki ve sorumluluklardaki paylaşım, bölge ölçeğinde kurul ve organların hızlı kararları ile daha çabuk sonuca ulaşmasına olanak tanır. Halkta kendine yakın yönetimi sahiplenme bilinci gelişir. Bu da büyük şehirlerdeki demografik yığılmayı azaltabilir. Öte yandan, merkezden yönetimin ağır ve hantal işleyen yapısına karşı "her aşamada demokrasi" kuralı, "yakından daha iyi yönetilme" yi gerçekleştirebilir. Bu şekilde halkın doğrudan oyu ile kurulan yerel demokrasinin kendisi de katılımı yaygınlaştırabilir. Yöre sakinlerini yerel işler üzerine bilgilendirme, onlara danışma; halkın, yönetimi etkileme yollarının açılması, merkezden yönetime katılımın güçlük ve sınırlarının yerel ölçekte aşılmasını sağlayabilir. Hak ve özgürlükler açısından "yönetilenlerin hakları" (Yönetimin Saydamlığı, Kararların Gereçeli Olması, Bilgilenme Hakkı vb) ancak yurttaşlara yakın olan yönetim birimlerinde geçerlik kazanabilir. Şehircilik açısından bölge merkezleri, üç metropol dışında bölge ölçeğinde büyük çekim merkezlerinin oluşmasını sağlayabilir. Eklemek gerekir ki, Bölge yönetimi, Avrupa Birliği ülkelerinde ortak modeldir.

C- Uzman ve Özerk Kuruluşlar

1- Kamu Denetçileri Kurulu

Madde 136- Kamu Denetçileri Kurulu, kamu yönetiminin yargı dışı denetimini sağlamak ve yurttaşların yönetimin işleyişinden doğan yakınma, istem ve başvurularını incelemek ve görüş belirlemek üzere oluşturulur.

Kamu denetçisine Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenen aylık ve yolluk gibi ücret ödenir.

Kurul, Cumhurbaşkanı tarafından atanan beş kişiden oluşur. Cumhurbaşkanı, atama görevini, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Barolar Birliğinin ayrı ayrı göstereceği ikişer adaydan birini seçmek suretiyle yerine getirir.

Kurul üyelerinin görev süresi altı yıldır. Kurul üyelerinin 2/5 i üç yılda bir yenilenir. Üyelik yenilenebilir değildir.

Kamu Denetçileri Kurulu, hak ihlallerine ilişkin kişisel ve toplu şikayetleri ve vardığı sonuçları ilgili kurumlara iletir. Kurul, her yıl ve gerekli gördükçe çalışmaları ve insan haklarının gerçekleştirme durumu hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Cumhurbaşkanına rapor verir. Bu raporlar Resmi Gazetede de yayımlanır.

Kamu Denetçiler Kurulunun kuruluşu, işleyişi, görev ve yetkileri özerklik ilkesine göre yasayla düzenlenir.

Gerekeçe:

Öngörülen kamu denetçileri kurulu, yönetim açısından "uzman ve özerk kurullar"ın başlıcası olarak kuruluş ve örgütlenmesi bir "bağımsız yönetsel otorite" şeklinde düzenlenmiştir.

Kamu yönetimi, 1970'li yıllardan bu yana yeni kurumlar kategorisi ile zenginleşmektedir. Yönetim "bütünü" içinde , ama onun hiyerarşik yapısı dışında yer alan kurumlar, yürütme karşısında bağımsız organik ve işlevsel statü ile donatılmış bulunuyorlar. Bu çerçevede yer alan birimler, yerine göre hem kamusal eylem süreçlerine hem de özgürlüklerin düzenlenmesine, kamusal işlem ve eylemlerden kaynaklanan yakınma ve itirazların, uyuşmazlıkların çözüme bağlanmasına katılır.

Söz konusu denetim birimleri (ombudsman), (mediateur) adlarıyla örgütlenmiş olabileceği gibi (halkın avukatı ve adaletin savunucusu gibi) doğrudan ve münhasıran özgürlüklerin korunması amacıyla örgütlenmiş olabilir. Kuşkusuz birinci kategoride yer alan kurumlar kamu makamlarının hak ve özgürlükleri ihlal edici işlem ve eylemlerine karşı da güvence işlevini görmektedirler. Öte yandan ikinci kategoride yer alanların da başlıca etkinliği idari makamlardan kaynaklanan hak ihlallerini önlemeye yöneliktir.

Kamu Denetçileri Kurulu, birbirine yakın her iki kategorinin karması niteliğini taşımaktadır. Özellikle kamu makamlarından kaynaklanan hak ve özgürlük ihlallerinin giderilmesi konusunda oynayacağı rolle yargı organlarının yükümün hafifletilmesine katkıda bulunabilecektir.

2- Yükseköğrenim ve Üst Kuruluşları

a- Yükseköğrenim Kurumları

Madde 137-Üniversiteler ve diğer yükseköğrenim kurumları yasada gösterilen usul ve esaslara göre kurulur, çalışır ve denetlenir.

Çağdaş bilim ve eğitim-öğretim ilkelerine aykırı yükseköğrenim kurumları kurulamaz.

Yükseköğrenim kurumları kamu tüzel kişiliğine sahiptir.

Yükseköğrenim kurumlarının öğretim elemanları araştırma ve yayın etkinliklerini bilimsel özgürlük ilkesi çerçevesinde serbestçe yürütürler.

Devlet üniversiteleri özerklik ilkesine dayalı olarak kurulur ve kendileri tarafından seçilen organlar eliyle yönetilirler. Yasa yeni kurulmuş olan devlet üniversitelerinin yönetiminin, gelişmelerini tamamlayınca kadar bir başka devlet üniversitesince üstlenilmesini öngörebilir.

Üniversitelerin yönetim ve denetim organlarıyla öğretim elemanları her ne surette olursa olsun üniversite organlarının dışındaki makamlarca görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

Vakıflar tarafından kazanç amacına yönelik olmamak koşulu ile kurulacak yükseköğrenim kurumlarının mali ve yönetsel konular dışındaki akademik çalışmaları, akademik personelin sağlanması, yükselme usul ve esasları, meslek güvenceleri ve özlük hakları bakımından devletçe kurulan yüksek öğrenim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere bağlıdır.

Gerekeçe:

Yürürlükteki hükmün genel yaklaşımı yasağcı ve sınırlayıcı anlayış yerine; yükseköğrenim kurumlarının özerkliğine, akademik yaşamın özgürlüğünü ve akademik personelin güvencesini ön planda tutan bir anlayışı yerleştirmeye yöneliktir.

Madde devlet üniversitelerinin kendileri tarafından seçilen organlarca yönetilmesini öngörmekle birlikte, sayısı hızla artmış olan yeni üniversitelerle köklü ve gelişmiş üniversitelerin yönetimi arasında bir farklılığa da izin vermektedir. Buna göre ilgili yasa yeni kurulan, öğretim üyesi sayısı az, yasada belirlenecek akademik kriterler bakımından henüz gelişme aşamasında olan devlet üniversitelerinin yönetimini geçici olarak gelişmiş sayılan üniversitelere verebilecektir.

Maddenin son fıkrası akademik standartlar ve meslek güvencesi bakımından devlet üniversiteleri ile vakıfların kuracakları yükseköğrenim kurumları arasında paralellik sağlamaya yöneliktir. (1982/m.130)

b- Yükseköğretim Kurulu

Madde 138-Yükseköğrenim alanında gerekli planlama ve üst denetimi yapmak, yükseköğrenim kurumları arasında gerekli eşgüdümü sağlamak üzere yükseköğrenim kurumları temsilcilerinden ve Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen, yükseköğrenim alanında bilgi ve deneyim sahibi kişilerden oluşan Yükseköğretim Kurulu yasayla kurulur. Bu kurulda çoğunluk devlet üniversitelerince seçilecek temsilcilerden oluşur. Yasa Yükseköğretim Kurulunda görev yapacak devlet üniversitesi temsilcilerinin sayısının belirlenmesinde bu kurumların gelişmişlik düzeylerini göz önünde tutar.

Devlet tarafından kurulan üniversitelerin bütçeleri yükseköğretim kurulunda incelendikten sonra Milli Eğitim Bakanlığınca katma bütçe esaslarına uygun olarak yürürlüğe konulur.

Yükseköğretim Kurulunun kuruluşu, görev ve yetkileriyle çalışma ilkeleri akademik özgürlük ve özerklik ilkesine uygun olarak yasayla düzenlenir.

Gereke:

Yükseköğretim Kurulunun görev ve yetkilerinin çerçevesini çizen bu madde adı geçen kurulu üniversitelere ait bir kuruluş haline dönüştürmeyi ve üniversite özerkliğini korumayı hedefleyen bir biçimde düzenlenmiştir.

Madde Yükseköğretim Kurulunun yapısı ve görevleri ile ilgili genel belirleyici ilkeleri getirmekte ve somutlaştırıcı düzenlemeyi bu ilkeler çerçevesinde ilgili yasaya bırakmaktadır. (1982/m.131)

3- Görsel ve İşitsel İletişim Yüksek Kurulu

Madde 139-Radyo ve televizyon yayın ilkelerini belirlemeye, bu yayınları denetlemeye, gözetmeye, tüzel kişiler ve kamu kuruluşlarınca kurulacak radyo ve televizyon istasyonlarına yayın izni vermeye, yayın ilkelerine aykırı davrananlar hakkında yasada belirtilen yaptırımları uygulamaya, gerektiğinde yayın iznini geri almaya yetkili olmak üzere bir Görsel ve İşitsel İletişim Yüksek Kurulu oluşturulur.

Kurul, yükseköğrenim görmüş dokuz üyeden oluşur. Kurula Cumhurbaşkanınca bir, Yüksek Öğretim Kurulunca iki, Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından ikişer, yasanın gösterdiği iki basın yayın meslek kuruluşlarından birer üye seçilir.

Yargıtay ve Danıştayca seçilenler dışındaki üyelerin kamu yönetimi, iletişim, basın-yayın, kültür ve sanat dallarından birinde en az onbeş yıl çalışmış ve alanında tanınmış kişilerden olması gerekir.

Kurul sürekli çalışır.

Kurul üyeliğinin süresi altı yıldır. Kurul üyelerinden üçte biri, iki yılda bir yenilenir. Süresi dolmadan boşalan üyenin yerine seçilen, o üyenin süresini tamamlar. Kurul üyelerinin bu süre içinde eski görevleriyle ilişkileri kesilir ve başka hiçbir görev alamazlar. Üyelerin, eski hizmet yerlerindeki kadrolar saklı tutulur. Süresi biten ya da kendi isteğiyle ayrılan kurul üyesi, haklarıyla eski görevine döner.

Kurul üyelerine, görev yaptıkları sürece yasama meclisi üyelerinin aylık ve ödenekleri tutarında ödeme yapılır.

Kurulun oluşumu, işleyişi, yöneticilerin seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları yasa ile düzenlenir.

Özerklik ve yansızlık ilkesi, kamu iktisadi teşebbüsü niteliği taşıyan veya devlet ya da diğer kamu tüzel kişilerinden mali yardım gören haber ajansları hakkında da uygulanır.

Gerekeçe:

İletişim özgürlüğünün kültürel haklar başlığı altında düzenlenmesi gözönünde tutularak, bu özgürlüğün kullanılmasını ve ilgili sektörün kurallarına uygun olarak işleyişini düzenleyen kurumun, siyasal etkilerden korunması amacıyla ayrıntılı düzenlemeye gidilmiştir. Amaç, yansızlığı ve bağımsızlığı sağlamaktır.

Avrupa devletlerinde de görsel-işitsel iletişim sektörünün gözetimi; bağımsız yönetsel makamlara verilmektedir. Siyasal iktidarlar karşısında organik ve işlevsel bağımsızlığa sahip olan ve önemli yetkilerle donatılmış bulunan görsel-işitsel iletişim kurulları ve komisyonları, hem bu sektörün hukuk kurallarına uygun işleyişini sağlamak ve etik kurallar koymak, hem de görsel-işitsel hizmetten yararlanma özgürlüğünü güvence altına almak amacıyla düzenleme ve yaptırım yetkisine varan bir gözetim işlevini yerine getirmektedirler.

4- Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları

Madde 140- Kamu Kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; yasayla kurulan, organları kendi üyeleri arasından kendilerince ve yasada gösterilen usule göre yargı gözetiminde seçilen, kamu tüzel kişileridir.

Kamu yönetimi, seçilmiş organları; bir yargı kararı olmaksızın geçici ya da sürekli olarak görevlerinden uzaklaştıramaz.

Meslek kurullarının yönetim ve işleyişleri yasa ile belirlenir. Tüzükleri ve çalışma ilkeleri demokratik kurallara aykırı olamaz.

Kamu Kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, belli bir mesleğe mensup olanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halkla ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak amacıyla yasayla oluşturulur.

Gerekeçe:

1961 Anayasasındaki hüküm esas alınmıştır. 1982 Anayasasının müdahaleci tutumu benimsenmemiştir. Meslek kuruluşlarının, mesleki çalışmalarını kolaylaştırmak, mesleğin kamu yararına uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halkla olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak amacıyla yasayla oluşturulması benimsenmiştir.

5-Devlet Planlama Örgütü

Madde 141- Anayasada öngörülen planlama ilkelerinin bilimsel temellerde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla yasa ile özerk ve uzman bir birim olarak Devlet Planlama Örgütü kurulur.

Gerekeçe:

İktisadi, sosyal ve kültürel gelişmenin bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi esasını kabul eden 1961 Anayasasının 129 uncu maddesinin gerekçesine göre; "bilhassa az gelişmiş memleketlerin kalkınması için, bütün iktisadi hayatı kaplayan bir plana ihtiyaç olduğu bugün herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Kısaca, dünya, en geniş

anlamıyla milli kaynakları en rasyonel şekilde kullanmaya çalışmak şeklinde ifade edilebilecek olan planlı ekonomiye gitmektedir.”

Aradan geçen 40 yıl planlama geresinimini azaltmamış tam tersine artırmıştır. Sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, birçok gelişmiş devletlerde kaynakların rasyonel kullanımı, planlama suretiyle olmuş ve planlama, ekonomik kamu hukukunun başlıca amacı haline gelmiştir. Hatta “sürdürülebilir gelişme” ışığında çevre planlaması, turizmin planlanması, yatırımların planlanması gibi sektörlerin bütünlük içinde planlanması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Devlet Planlama Örgütünün son çağdaş gelişmeler ışığında güçlü biçimde yeniden örgütlenmesi, 21 inci yüzyıl Türkiye için yaşamsal bir önem taşımaktadır.

6- Kültür ve Sanat Yüksek Kurumu

Madde 142- Kültürü ve sanatı, çağdaş uygarlık düzeyinde geliştirmek, araştırmak ve yaymak amacıyla “Kültür ve Sanat Yüksek Kurumu” kurulur.

Kamu tüzel kişiliğine sahip kurum özerktir; kuruluşu, işleyişi ve çalışmalarını tarafsızlık esasına göre yasa ile düzenlenir.

Gerekçe:

Çağdaş Anayasalarda ve insan hakları belgelerinde olduğu gibi Anayasamızda da “bilim ve sanat özgürlüğü” bireyler için hak olarak tanınmıştır. Bu hakkın verimli ve düzeyli biçimde sağlanması amacıyla “sanatı ve sanatçıyı koruma görevi” de Devlete verilmiştir. Devlet bu görevi yerine getirirken siyasal baskı ve yönlendirmelerden uzak bir kuruma gereksinim doğmuştur. Gelişmiş kimi demokratik düzenlerde bu görev özerk bir kuruma verilmektedir. Ülkemizde de bu umut ve beklenti olgunlaşmış bulunmaktadır.

1982 Anayasası'nın 134 nci maddesi ile düzenlenen “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” sanat ve kültür alanını kapsamaktan öteye bir “resmi ideoloji” oluşturma amacıyla kurulmuştur. Çağdaş anlamda çoğulcu özgürlükçü demokraside böylesi bir işlevle yükümlü kamu kurumu oluşturulamaz. Kaldı ki anılan Yüksek Kurum, adını taşıdığı Atatürk'ün “vasiyetname” sini bozmuş; verimli çalışan kültür ve bilim amaçlı iki demokratik kitle örgütünün adlarına ve malvarlıklarına el konarak bu kuruluşlar resmi kuruma çevrilmiştir. Bu nedenle hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmayan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na Anayasa Taslağında yer verilmemiştir.

7-Diyanet İşleri Başkanlığı

Madde 143- Genel yönetim içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, farklı dinlere eşit tutum ilkesini gözeterek, yasada gösterilen görevleri yerine getirir.

Gerekçe:

Laiklik ilkesi doğrultusunda inanç ve din özgürlüğünü destekleyecek uzman bir kurum olarak kabul olunan Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşu korunmuştur.

8- Diğer Uzman ve Özerk Kuruluşlar

Madde 144- Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin; iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda ortaya çıkardığı duyarlı sektörlerin düzenli işleyişini sağlamak, ilgili hak ve özgürlükleri güvencelemek amacıyla yasa ile uzman ve özerk birimler oluşturulabilir.

Gerekçe:

Bu madde, uzman ve özerk kuruluşların Anayasada sayılanlarla sınırlı olmadığını belirlemek ve yasa koyucunun gerektiğinde yenilerini kurmasına olanak tanımak amacıyla düzenlenmiştir. Gerçekten kamu denetçileri kuruluna ilişkin gerekçede değinilen kurumlar kategorisi çağdaş gelişmelere koşut olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Bu çerçevede iletişim ve enformasyon alanında, "Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu"; pazar ekonomisi alanında, "Borsa İşlemleri Komisyonu"; "Rekabet Kurulu", "Sermaye Piyasası Kurulu", kamu makamları önünde bilgi edinme konusunda, "Yöneltilmiş Bilgi ve Belgelere Erişme Komisyonu" örnek olarak belirtilebilir.

Bir kısmı ülkemizde de mevcut olup burada belirtilen ve benzeri başka kurumların oluşturulması ya da amaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılmalarına olanak sağlamak için çerçeve niteliğinde bir madde eklenmiştir.

D.Olağanüstü Yönetim Usulleri

1- Olağanüstü Durumlar

Madde 145- Doğal afet, tehlikeli salgın hastalıklar ya da ağır ekonomik bunalım durumlarında Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanacak Bakanlar Kurulu, yurdun bütününde ya da herhangi bir yerinde süresi dört ayı geçmemek üzere olağanüstü durum ilan edebilir.

Anayasal demokratik düzeni ya da temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet eylemlerine ilişkin ciddi belirtilerin ortaya çıkması ya da şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ağır bir biçimde bozulması durumlarında; Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanacak Bakanlar Kurulu, Ulusal Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun herhangi bir yerinde ya da bütününde süresi dört ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

Yukarıdaki fıkralar uyarınca, olağanüstü durum ilanına karar verildiğinde bu karar Resmi Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Meclis toplantı halinde değilse derhal toplantıya çağırılır. Meclis, olağanüstü durumun coğrafi alanını daraltabilir ve süresini kısaltabilir, uzatabilir ya da olağanüstü durum kararını kaldırabilir.

Gerekçe:

İki ayrı olağanüstü durum kategorisini düzenleyen 119 ncu ve 120 nci maddeler birleştirilmiş; gereksiz ibareler çıkartılarak sadeleştirilmiştir. 121 nci maddenin usule ilişkin ilk fıkrası da buraya eklenmiştir.

2- Sıkıyönetim, Seferberlik ve Savaş Durumu

Madde 146- Anayasal demokratik düzeni ya da temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelen ve olağanüstü durum ilanını gerektiren olaylardan daha ağır ya da ülkenin ve ulusun bölünmezliğini içten ya da dıştan tehlikeye düşüren şiddet eylemlerinin ya da Cumhuriyete karşı ayaklanmanın olması, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi ya da savaş durumu nedenleriyle Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Ulusal Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra süresi dört ayı aşmamak üzere yurdun bütününde ya da herhangi bir bölümünde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar derhal Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Meclis gerekli görürse sıkıyönetimin coğrafi alanını daraltabilir ve süresini kısaltabilir ya da sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır.

Gerekçe :

Mevcut Anayasa hükmünün özü korunmuş yeniden yazımda hukuk devletinin işlerliği gözönünde tutulmuştur. (1982/m.122)

3.Olağanüstü Yönetimlerle İlgili Düzenleme

Madde 147- Olağanüstü durumlarda yurttaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile temel hak ve özgürlüklerin, durumun gerektirdiği ölçüde nasıl sınırlandırılacağı ya da geçici olarak durdurulacağı, hangi önlemlerin nasıl ve ne yolla alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği ve olağanüstü yönetim usulleri yasa ile düzenlenir.

Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş durumlarında hangi hükümlerin uygulanacağı sıkıyönetim ve genel yönetim ile ilişkileri ve işlemleri nasıl yürütüleceği, temel hak ve özgürlüklerin durumun gerektirdiği ölçüde sınırlandırılması, geçici olarak durdurulması veya savaşı gerektiren durumun baş göstermesi halinde nedeniyle yurttaşlar için getirilecek yükümlülükler yasa ile düzenlenir.

Gerekçe:

Anayasanın 121 nci ve 122 nci maddelerinin olağanüstü yönetimlere ilişkin düzenleme hükümleri birleştirilmiştir. Olağanüstü yönetim usulleri de bir hukuk rejimidir. Bu husus gözönünde tutularak Anayasal düzen ve temel hakları yok sayacak bir düzenleme yerine sınırlayıcı niteliği gözetilen bir hukuk düzeni öngörülmüştür. Olağanüstü yönetimler sırasında Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi kaldırılmıştır.

Üçüncü Bölüm

YARGI

I-Yargıyla İlgili Genel Esaslar

A. Yargı Bağımsızlığı

Madde 148- Yargıçlar görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere, yasalara ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci ya da kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve yargıçlara emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Yasama Meclisinde; bir yargı merciinde görülmekte olan davalarla ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz ya da herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama, yürütme ve kamu yönetimi organları yargı kararlarına uymak zorundadır; mahkeme kararlarını hiçbir biçimde değiştiremez, bunların yerine getirilmesini geciktiremezler.

Gereke:

Anayasadaki hüküm, mahkemelerin ve yargıçların nesnel bağımsızlığı esasına dayalı olup bu konudaki hüküm korunmuştur. Getirilen başlıca yenilikler şunlardır:

Yargıçlar, kararlarını verirken bağlı olduğumuz uluslararası sözleşmeleri ve ulusüstü organların kararlarını göz önünde tutacaklardır. Böylece, ulusal yargı ile bağlı olduğumuz uluslararası sözleşme ve ulusüstü yargı yeri kararları arasında köprü oluşturulmaya çalışılmıştır. Anayasa kuralı ile, bağlı olduğumuz uluslararası sözleşme kuralı arasında bir çatışmanın ortaya çıkması durumunda yargıya düşen görev Anayasa kuralını, bağlı olduğumuz uluslararası sözleşmelere uygun yorumlamaktır. (1982/m.138)

B.Yargıçlık ve Savcılık Mesleği

Madde 149-Yargıçlar, adlî ve idarî yargı yargıçları olarak mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıçlık güvencesi esaslarına göre görev yaparlar.

Yargıç ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici ve sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili işledikleri suçlardan dolayı soruşturma yapılmasına ve yargılanmasına karar verilmesi, meslekten çıkarılmayı gerektiren suçluluk ya da

yetersizlik durumları, meslek içi eğitimleri ve öteki özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı esaslarına göre yasayla düzenlenir.

Yargıçlar ve savcılar, yasada belirtilenlerden başka resmi ve özel hiçbir görev alamazlar.

Savcılar; idarî yönden Adalet Bakanlığına bağlıdır. Adli kolluk; il ve ilçelerde Savcıya bağlıdır. Adli kolluk güçlerinin kuruluşu ve çalışması ile ilgili düzenleme yasayla yapılır.

Gereke:

Maddede, savcıların sanık ve kanıtlara gecikmeksizin güvenilir bir biçimde ulaşabilmeleri için savcılara bağlı adli kolluk güçlerinin kurulması ve bu konudaki düzenlemenin yasa ile yapılması öngörülmüştür. Yargıç ve savcılardan idarî görevde çalışanlarla ilgili düzenleme maddeye alınmaması bu husus yasaya bırakılmıştır. (1982/m.140)

C. Yargıçlık ve Savcılık Güvencesi

Madde 150- Yargıçlar ve Savcılar azledilemez, kendileri istemedikçe yasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin ya da kadronun kaldırılması nedeniyle de olsa, aylık, ödenek ve öteki özlük haklarından yoksun kılınamaz .

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan hüküm giymiş olanlarla görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar ya da meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında ayırık durumlar saklıdır.

Gereke:

Madde 1982 Anayasasındaki biçimiyle benimsenmiş, yargıç ve savcılarının önel güvencelerinin sağlanması esas alınmıştır. (1982/m.139)

D. Duruşmaların Açık ve Kararların Gerekeçeli Olması

Madde 151-Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Ancak, genel ahlâkın ve kamu güvenliğinin zorunlu kıldığı, küçüklerin korunmasının, davaya taraf olanların özel yaşamlarının gizli tutulmasının gerektirdiği durumlarda mahkemeler, uygun göreceği ölçüde duruşmaların bir kısmının ya da tamamının basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülmesine karar verebilirler.

Küçüklerin yargılanması hakkında yasayla özel kurallar konulabilir.

Mahkeme kararları gerekeçeli olarak en kısa sürede yazılır.

Mahkemelerde davalar makul süre içinde adil yargılanma esaslarına göre görülür.

Gerekçe:

Maddeyle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkıyla ilgili 6 ncı maddesi arasında bağlantı kurulmuştur. (1982/m.141)

E. Mahkemelerin Kuruluşu

Madde 152-Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi, yargılama usulleri yasayla düzenlenir.

Devletin iç ve dış güvenliğini doğrudan ilgilendiren ve terörle ilgili suçlara bakmak üzere uzmanlaşmış asliye ve ağır ceza mahkemeleri görevlendirilir.

Terör suçlarına bakan mahkemeler; yargı çevrelerine giren bölgelerde sıkıyönetim ilân edilmesi durumunda, bu bölgelerle sınırlı olmak kaydıyla yasalarla sıkıyönetim mahkemesine verilmiş görevleri de üstlenirler.

Gerekçe:

142 nci madde aynen korunmuştur. Devlet Güvenlik Mahkemeleri yerine devletin iç ve dış güvenliği ve terör konularında uzmanlaşmış mahkemeler kurulması düşünülmüştür. Bu mahkemelerin yargıç ve savcılarını özel korumadan yararlanmalılar.

Yargıç ve savcılarının denetimi tamamen bağımsız durumdaki Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanlığının emri ya da istemesi üzerine bu kuruluşu bağı müfettişlerce yapılacaktır.

F- Askeri Yargı

Madde 153-Askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür.

Bu mahkemeler asker kişilerin salt askeri nitelikli suçlarına bakar.

Askeri mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler yönünden yetkili oldukları yasada gösterilir.

Askeri yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî yargıçların özlük işleri, askeri savcılık görevi yapan askerî yargıçların refakatinde buldukları komutanlarla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıçlık güvencesi esaslarına göre yasayla düzenlenir.

Gerekçe:

Askeri mahkemelerin yetki alanı, sadece asker kişilerin (savaş hali hariç) sırf askeri nitelikli suçları ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca askeri yargıçların bağımsızlığını belirlerken "askeri hizmetlerin gereklerinden" çok mahkemelerin bağımsızlığı öne çıkarılmıştır. Böylece, Anayasanın genel esaslar kısmında yer alan, yargı yetkisinin Türk ulusu adına "bağımsız" mahkemelerce kullanılacağına ilişkin kurala uygunluk sağlanmıştır.

Askeri yargı, tüm hukuk sistemlerinde kabul edilmiş değildir. Alman ceza yargılaması sisteminde, disiplin mahkemeleri dışında, askeri yargının yeri

bulunmamaktadır. Disiplin mahkemelerinin kararlarına karşı, Federel idare mahkemesinin bir dairesine başvurulabilmektedir.

Fransa'da, 1962 de askeri yargı alanında görev yapan üst mahkeme (Haute Tribunal Militaire) kaldırılmış ve yerine Askeri Adalet Mahkemesi (Cour Militaire de Justice) kurulmuştur. Bu Mahkeme görevini 1963 yılında Devlet Güvenlik Mahkemelerine (Cour de Sûreté de l'Etat) bırakmıştır. Güvenlik mahkemeleri de 1981 yılında kaldırılmıştır.

ABD'de orduyla ilgili işlere bakan askeri mahkemeler ve temyiz mercii olarak Askeri temyiz mahkemesi (Court of Military Appeals) vardır. Ancak, temyiz Mahkemesi, Devlet başkanı tarafından atanan ve Senato'ca onaylanan beş sivil yargıçtan oluşmaktadır. Temyiz Mahkemesinin kararlarına karşı ABD Yüksek Mahkemesine başvurulabilmektedir. ABD Yüksek Mahkemesi, savaş zamanı dışında federal hükümetin sivilleri yargılamak üzere askeri mahkeme kuramayacağı yönünde karar vermiştir (1866, Miligan davası). Bkz. AnaBritannica, Hürriyet dağıtımı, C.3, S.161. Ayrıca Bkz. Egeland M.Amerikan Askeri Yargı Sistemi, Askeri Yargıtay'ın 85. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu (6-7.4.1999), Genelkurmay yayını, S.90 İngiltere'de Askeri Yargı Sistemi, ibid, S. 106 – 115.

İngiltere'de "askeri mahkemeler sırf askeri suçları içeren davalara bakarlar". Mahkeme, davanın önemine göre, üç ya da beş subay ve bir bağımsız sivil yargıçtan oluşur. Bu mahkeme kararlarına karşı yetkili sivil temyiz mahkemesine kimi usullere bağlı olarak başvurulabilir. (Bkz.W.Rant, James.)

G- Askeri Yargıtay

Madde 154- Askeri Yargıtay, askeri mahkemelerden verilen kararların son inceleme yeridir. Ayrıca, asker kişilerin yasayla gösterilen salt askeri nitelikli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askeri Yargıtay üyeleri, birinci sınıf askeri yargıçlar arasından Askeri Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Askeri Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve Daire Başkanları Askeri Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sıralarına göre atanırlar.

Askeri Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi, üyelerinin disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, yargıçlık güvencesi esaslarına göre yasayla düzenlenir.

Gerekçe:

Askeri Yargıtay'ın yetki alanı, askeri mahkemelerin verdikleri kararlarla sınırlı tutulmuş, Mahkemenin bağımsızlığı ile bağdaşmayan "askeri hizmetlerin gerekleri" deyimine yer verilmemiştir. İdarenin bütünlüğü ilkesiyle bağdaşmayan Askeri Yüksek İdare Mahkemesine yer verilmemiştir. Askeri işlem ve eylemlere karşı başvuru yolu doğal idari yargı yeridir.

H- Savunma Mesleği ve Barolar

Madde 155-Yargı ve adalet mercilerinde hak arama ve savunma için temsil, Barolara kayıtlı avukatların yardımıyla sağlanır. Savunma bağımsızdır ve yargının kurucu ögesidir.

Barolar ve üst kuruluşu olan Türkiye Barolar Birliği, kamu kurumu niteliğinde bağımsız kuruluşlardır. Bu kuruluşların oluşumu ve çalışma esasları yasa ile belirlenir.

Kamu hizmeti gören avukat; yönetim ve yargı önünde, hukuki işlem, kovuşturma ve soruşturmalarda kendisine başvuranlara her türlü hukuki yardımda bulunur; tam bir bağımsızlıkla ve hukuka uygun biçimde savunma görevini yapar, yasal görev ve yetkilerini eksiksiz kullanır; yaptığı işin manevi ve hukuki sorumluluğunu taşır.

Gerekeçe:

Savunma; sav-savunma-karar üçgeninden oluşan yargının, vazgeçilmez ögesidir. Bu nedenle yargının ögesi kurucu unsurlarından olan bağımsız savunmayı temsil eden avukatlar ve onların meslek kuruluşu olan Barolar ve Türkiye Barolar Birliği'nin de yargının diğer ögeleri olan yargıç ve savcılar gibi Anayasanın yargı bölümünde yer alması gerekir.

Savunmasız yargı adil olamaz. Yargının "sav-savunma-karar" üçlemesi ile gerçekleşeceği ve bütünleşeceği tartışmasızdır. Savunma, yargının temel ögesi ve itici gücüdür. Savunmayı savunucudan ayırt edemeyiz. Bu nedenle savunma mesleği temel hak ve özgürlüklerin geliştiği toplumlarda gelişir. Sav ve karar kurumları "savcılık" ve "yargıçlık" mesleği olarak Anayasa'nın yargı bölümünde yerini almış, ancak savunucuya da bu bölümde yer verilmesi gereği gözden kaçmıştır. Bu bir eksiklik. Üye olunması zorunlu meslek kuruluşu niteliğindeki barolar ve üst kuruluşu Türkiye Barolar Birliği; meslek onurunu yüceltmış, meslek ahlak ve disipline uygun savunmayı geliştirmiştir. Yargının itici gücü olan savunma kuruluşları, adil yargılanmanın ve hukuk devletinin de güvencesidir. Avukatlık meslek örgütlerinin, öneri metninin yargı bölümünde yer alması bu nedenle gereklidir.

II- Yüksek Mahkemeler

A- Anayasa Mahkemesi

1. Kuruluşu

Madde 156-Anayasa Mahkemesi, 21 üyeden oluşur.

Bu üyelerin üçü Yargıtay, üçü Danıştay, biri Askeri Yargıtay, ikisi Sayıştay Genel Kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile gizli oyla seçilir.

Bir üye Anayasa Mahkemesi tarafından seçilir. Anayasa Mahkemesi seçimi, raportörleri arasından üye tam sayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla yapar.

Türkiye Barolar Birliği Genel kurulu bir üyeyi avukatlar arasından üye tam sayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla seçer.

Cumhurbaşkanı; biri avukatlar, biri üst kademe kamu görevlileri arasından olmak üzere iki üye atar.

Yükseköğretim Kurulu, yükseköğrenim kurumlarının hukuk alanlarında görev yapan öğretim üyeleri arasından bir üyeyi üye tam sayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla seçer.

Türkiye Büyük Millet Meclisi yedi üyeyi, yükseköğrenim kurumlarının hukuk, iktisat veya siyasal bilimler alanlarında görev yapan öğretim üyeleri, üst kademe kamu görevlileri ve avukatlar arasından üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçer. İlk iki turda salt çoğunluğa ulaşılamazsa, toplantıya katılanların çoğunluk oyu yeterli sayılır.

Anayasa Mahkemesi Başkanı, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının 2/3 çoğunluğuyla gizli oyla seçilir. İlk iki turda bu çoğunluğun sağlanamaması durumunda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile yetinilir.

Gerekeç:

Anayasa Mahkemesi yeniden yapılandırılmıştır. Bu çerçevede asıl üye-yedek üye ayrımı kaldırılmış ve üye sayısı (21) olarak belirlenmiştir. Anayasa Mahkemesi üyelerinin belirlenme tarzı konusunda ilgili kurumlar arasında dengeli bir dağılım gözetilmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anayasa Mahkemesi Üyelerinin 1/3'ünü seçmesi öngörülmüştür.

Yeni oluşum tarzıyla Anayasa Mahkemesinin Avrupa modeline uygun yapılanmasına gidilmiştir.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin belirlenmesi konusunda Avrupada başlıca iki teknik uygulanmaktadır. Bütün üyelerin yasama organınca seçilmesi (Almanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovakya) ya da seçim yetkisinin yasama ve yargı arasında paylaşılmış olması (Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, İtalya, Romanya) ve karma sistem adı verilen bu ikincisi 1961 Anayasası tarafından da öngörülmüş olan yasama organının üyelerin belirlenmesine dahil edilmesi açısından önem taşımaktadır. Üyelerin tümünün veya bir kısmının, halk tarafından seçilen ve işlemlerini denetleyecekleri organ tarafından seçilmesi, Anayasa Mahkemesine demokratik meşruiyet kazandırır.

2.Daire ve Kurullar

Madde 157-Anayasa Mahkemesi; Büyük Kurul, iki Daire ve iki Kurul'dan oluşur. Daire ve Kurullar nezdinde üçer üyeli "ön inceleme" komisyonları oluşturulur.

a) Oluşumu

Büyük Kurul, bir başkan ve 18 üye ile kurulur. Büyük Kurul başkanlığını, Anayasa Mahkemesi Başkanı yapar. Toplantı yeter sayısı başkan ve 18 üyedir.

Daireler, bir başkan ve 8 üyeden oluşur. Toplantı yeter sayısı bir başkan ve 6 üyedir.

Kurullar, bir başkan ve 6 üyeden oluşur. Toplantı yeter sayısı, bir başkan ve 4 üyedir. Yüce Divan Kurulu, Büyük Kurul tarafından ceza ve idare hukuku alanında çalışan üyelere öncelik verilmesiyle seçilir. Oluşacak kurula katılım kıdem esasına göre olur.

b) Görevleri

Büyük Kurul, Anayasa değişikliklerini ve uluslararası andlaşma ve sözleşmelere ilişkin başvuruları inceler.

Büyük Kurul, Yüce Divan ve Siyasal Partiler Kurulları kararlarına karşı yapılan başvuruları temyizen inceler.

Büyük Kurul, Daire ve Kurul üyelerini seçer.

Birinci Daire, yasa, kanun hükmünde kararname ve Meclis İçtüzüğü'nün Anayasaya uygunluğunu iptal davası ve itiraz yoluyla denetler.

İkinci Daire, bireysel başvuruları inceler.

Yüce Divan Kurulu, Cumhurbaşkanını, TBMM Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi ve yüksek mahkeme başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve Üyelerini, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını görevleri ile ilgili suçlardan dolayı yargılar.

Siyasal Partiler Kurulu, siyasal partilerin mali denetimini yapar, siyasal partilerin kapatılması davalarına; yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin düşmesine ve seçimlerin geri bırakılmasına ilişkin kararlara karşı açılan davalara bakar.

Anayasa Mahkemesi, siyasal partiler üzerinde mali denetim görevini yerine getirirken Sayıştaydan yardım sağlar.

Siyasal partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince karara bağlanır.

Bu Kurullarda ve bu Kurullara karşı verilen temyiz incelemeleri kararlarında savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya başsavcı vekili yapar.

Daireler ve Kurullar, üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile başkanlarını ve ön inceleme komisyonlarını seçerler.

Gerekçe:

Anayasa Mahkemesi; çeşitlenerek artan iş yükünü ve kendisine verilen yeni görevleri işlevine uygun olarak taşıyabilmesi ve karşılayabilmesi, ayrıca adil yargılanma hakkını güvenceleyici karar verebilmesi için, tek yapılı bir mahkeme olmaktan çıkarılmış ve bir çok Avrupa devletinde olduğu gibi (Almanya, İspanya, Portekiz) kurul ve daireler halinde çalışan bir yüksek mahkemeye dönüştürülmüştür.

Anayasa değişikliklerine ve uluslararası andlaşma ve sözleşmelere ilişkin başvuruları inceleyerek karar bağlayan Büyük Kurul, Yüce Divan ve Siyasal Partiler Kurulu kararlarına karşı yapılan başvuruları da inceleyerek temyizen karara bağlayacaktır. Temyizen başvuru yolunun sağlanmasıyla, mevcut yapıya adil yargılanma hakkının zedelendiği yönünde yöneltilen eleştiriler de ortadan kalkmış olacaktır.

İki daireden birincisi, mevcut sisteme göre yerine getirilen Anayasaya uygunluk denetimini; ikincisi ise, bireysel başvuruların incelemesini yapacak; böylece, Anayasa şikayeti adı da verilen bireysel başvuruların artması halinde Anayasa Mahkemesi ağır iş yükü altında ezilmeyecektir.

Kurullardan birincisi; yüce divan olarak öngörülmüş ve kendisine Anayasa Mahkemesinin şu anda yüce divan sıfatıyla kullandığı yetki verilmiştir. Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının yargılanması da yüce divanın görev ve yetkisine verilmiştir.

İkinci Kurul ise; siyasal partiler kurulu olarak öngörülmüştür. Üçer kişilik ön inceleme komisyonları, bir tür kabul edilebilirlik incelemesi ile görevli kurullardır.

3.Üyelik

Madde 158- Anayasa Mahkemesine üye seçilmek için 40 yaşını doldurmuş olmak ve öngörülen meslekte en az onbeş yıllık deneyime sahip olmak gerekir.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin görev süresi dokuz yıldır. Yeniden seçilmek mümkün değildir.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin üçte biri üç yılda bir yenilenir.

Anayasa Mahkemesi üyeleri asli görevleri dışında resmi veya özel başka görev alamazlar.

Gerekçe:

Üyelik konusunda üç yenilik yapılmıştır. Birincisi, asıl üye-yedek üye ayırımına son verilmesidir. Yedek üyelik statüsünün kaldırılması, asıl üye-yedek üye ayırımının Anayasa Mahkemesinin işleyişinde yarattığı sıkıntı ve bu konuda yıllardan beri dile getirilen yakınlıklar ve yapılan öneriler doğrultusunda uygun görülmüştür. İkincisi, üyelik süresinin dokuz yıla sınırlanmış olmasıdır. Anayasa yargıçlarının görev süresi, genel olarak; 7-12 yıl arasında değişmektedir. Slovakya'da 7, Hırvatistan'da 8, Fransa, İspanya, Bulgaristan, Macaristan, Makedonya, Romanya, Slovenya, Portekiz ve Polonya'da 9 yıldır. Almanya, 12 yıl olarak daha uzun bir süre öngörmüştür.

Ülkemizde 40 yaşında atanma olanağı bulunduğuna göre, bu olasılıkta üye 25 yıl süre ile Anayasa Mahkemesinde görev yapabilecektir. Bu süre Anayasa Mahkemesi üyeliği için çok uzundur. Anayasa Mahkemesi toplumun evrimine ve sosyal gelişmelere açık olmalıdır. Bunda üyelerin yenilenmesinin önemli bir payı bulunur. Bu nedenle üyelik süresi Avrupa modelindeki ortalama süre olarak belirlenmiştir. Yeniden seçilmenin mümkün olmayışı, üyelerin görevlerini tam bir bağımsızlık ve yansızlıkla yapmalarını sağlama amacına yöneliktir.

Üçüncü yenilik; ikincisinde güdülen amacın uzantısı niteliğindedir. Anayasa Mahkemesi üyelerinin 3/1'nin üç yılda bir yenilenmesi, yüksek mahkeme yapısının bir tür "oksijenlenmesi" anlamına gelir. Yenileme, 21 üyenin ilk atamasından 3 yıl sonra kura usulü ile mevcut üyelerin 3/1'inin boşalması ile gerçekleştirilir.

4.Üyeliğin Sona Ermesi

Madde 159-Anayasa Mahkemesi üyeleri 67 yaşında emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği; bir üyenin yargıçlık mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde ise Anayasa Mahkemesi asıl üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

Gerekçe:

Emeklilik yaşı 65'den 67'ye çıkarılmakla ileri yaşlarda seçilen üyelerin daha uzun görev yapabilmesi mümkün olacaktır.

5.Görev ve Yetkileri

Madde 160-Anayasa Mahkemesi yasaların, kanun hükmünde kararnamelerin ve TBMM İctüzüğünün Anayasaya ve Anayasa değişikliklerinin de yine Anayasada gösterilen biçim şartlarına uygunluğunu denetler, bireysel başvuruları karara bağlar.

Yasaların şekil bakımından denetlenmesi son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılip yapılmadığı ile sınırlıdır.

Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanını, TBMM Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi ve yüksek mahkeme başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Yargıçlar ve Savcılar Yüksel Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Anayasa Mahkemesi, siyasal partileri denetler; yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin düşmesine ve seçimlerin geri bırakılmasına ilişkin kararlara karşı açılan davalara bakar.

Gerekçe:

Aynen korunmuş olan görev ve yetkilere bireysel başvuruların karara bağlanması eklenmiştir. (1982/m.148)

6.Çalışma ve Yargılama Usulü

Madde 161- Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri yasayla, çalışma esasları ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı içtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi, Başkan ve 18 üye ile Büyük Kurul olarak toplanır. Daireler, kendi başkanları ve altışar üye ile kıdem esasına göre toplanarak, salt çoğunluk ile karar verir.

Kurullar kendi başkanları ve dörder üye ile kıdem esasına göre toplanarak salt çoğunlukla karar verir.

Öninceleme komisyonlarının oybirliğiyle verdiği kararlar kesindir. Oyçokluğu ile verilen kararlar hakkında kesin kararı, ilgili daire veya kurul verir.

İlgili Kurullar, Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar ile siyasi partilere ilişkin davaları duruşmalı olarak görür.

Gerekçe:

Büyük kurul ve kurullar ve dairelerin toplantı yeter sayısı, toplam üye sayısının iki eksiği olarak belirlenmiş ve kıdem esası öngörülmüştür. Böylece, yedek üyelerin kaldırılmış olması Anayasa Mahkemesinin işleyişinde bir aksaklık yaratmayacaktır. Başvuruyu kabuledilebilirlik açısından inceleyecek olan öninceleme komisyonlarının karar süreci, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinde öninceleme görevi yapan üç kişilik yargıçlar kurulunun görevine benzetilmektedir.

7.Öndenetim

Madde 162- Cumhurbaşkanı, yasa ile uygun bulunarak yayınlanmak üzere kendisine gönderilen uluslararası andlaşma ve sözleşmeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin özlük haklarına ilişkin yasaları ve Kanun Hükmünde Kararnameler için yetki yasalarını, Anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla, 7 gün içinde Anayasa Mahkemesine gönderir. Anayasa mahkemesi 21 gün içinde karar verir.

Gerekçe:

Hukuk sistemimizde en çok tartışılan, uluslararası andlaşmaları, kamu oyunda en çok yankı uyandıran hatta tepki yaratan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin özlük haklarına ilişkin yasaları, yine hukuki güvenlik bakımından pekçok sorun doğuran KHK lar için yetki yasalarının Anayasa Mahkemesinin öndenetimine tabi olması, söz konusu sorunların çözümüne katkıda bulunabilecektir. Örneğin bir çok KHK nin yürürlüğe konmasından ve uygulamada sonuçlar doğurmasından sonra, bunlara dayanak oluşturan yetki yasasının Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmesinin neden olacağı hukuki istikrarsızlığın ve sorunların önüne geçilmiş olacaktır. Öndenetimde süreler sınırlı tutulduğundan, yargısal denetimin yaratacağı sakıncalar da giderilmiş olacaktır. Öndenetime tabi işlemler üzerinde sonradan yeniden Anayasaya uygunluk denetimi yapılmayacaktır.

8.İptal Davası

Madde 163- Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasal parti grupları ve en az otuz milletvekili ile kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, yüksek mahkemeler, Türkiye Barolar Birliği, Sayıştay ve üniversiteler, Kamu Denetçileri Kurulu, kamu kurumu niteliğindeki meslek üst kuruluşları Anayasa değişikliklerinin, yasaların, Kanun Hükmünde Kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine doğrudan doğruya biçim ve esas yönünden iptal davası açabilirler.

Anayasa Mahkemesine doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kuralın Resmi Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.

Gerekçe:

Anayasa Mahkemesine iptal davası açabilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri açısından yürürlükteki metinde çok yüksek tutulan sayılar düşürülmüş; ayrıca, belli anayasal kurum ve kuruluşlara 1961 Anayasasında olduğu gibi; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda dava açma hakkı tanınmıştır. Böylece anayasaya aykırılığı açık olan normatif düzenlemelerin dava açma gücü ve/veya siyasal nedenlerle denetim dışı bırakılma olasılığı azaltılmıştır. (1982/m.150)

9. İtiraz Yolu

Madde 164- Bir davaya bakmakta olan mahkeme, o davada uygulanacak veya kararı etkileyecek bir yasa veya Kanun Hükmünde Kararname hükümlerini Anayasaya aykırı görür veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse, bu iddia, temyiz merciinde esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde bir karar verilmezse, mahkeme Anayasaya aykırılık iddiasını kendi kanısına göre çözerek davayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği ret kararının yayımlanmasından sonra üç yıl geçmedikçe; aynı hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

Gerekçe:

Maddenin son fıkrasını oluşturan, "Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazetede yayınlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz" cümlesindeki "on yıllık tekrar dava açamama süresi" "üç yıl" olarak değiştirilmiştir.

Söz konusu 10 yıllık süre, uzun bir süre olup toplumsal evrim karşısında yasaları kalıcı kılma sonucunu doğurmakta ve Anayasa yargısının işlevini zedelemektedir. Ancak Anayasa Mahkemesinin iş yükü de gözönünde tutularak bu süre 3 yıla indirilmiştir.

İtiraz yoluyla Anayasa Mahkemesine yapılacak başvurularda Anayasa Mahkemesinin kararı belli bir süre içinde elde edilmemişse, dava mahkemesi, elindeki sorunu Anayasaya aykırılık yönünden de çözüme (ön sorun) yetkisiyle yeniden donatılmıştır. Bu gibi durumlarda, 1982 Anayasasının, yargıcın "yürürlükteki Kanuna göre" hüküm vermesi kuralı yerine, 1961 Anayasasının, "Anayasaya aykırılık iddiasını kendi kanısına göre çözüme" formülü, Anayasanın üstünlüğü açısından benimsenmiştir.

Birinci fıkrada ayrıca, itiraz yolunun işletilmesi için dava konusu kuralın sadece uygulanacak kural değil aynı zamanda hükme etkili olacak kural olması koşulu getirilmiştir. F.Alman Anayasasında da benzer bir düzenleme vardır. (1982/m.152)

10. Bireylerin Doğrudan Başvurusu

Madde 165- Herkes; kamu gücü tarafından, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin kapsamındaki anayasal hak ve özgürlüklerinden birinin ihlal edildiği iddiasıyla yasa yollarının tüketilmiş olması kaydıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Ancak, başvuru sahibi açısından sonradan düzeltilemeyecek ağır sakıncaların ortaya çıkacak olması ya da Anayasa başvurusunun önemli bir soruna ışık tutacak olması hallerinde; Anayasa Mahkemesi, diğer başvuru yollarının tüketilmesi koşulunu aramayabilir.

Bireysel başvurunun gerekçesinde; zedelendiği ileri sürülen temel hak ve buna neden olan kamu işlemi ya da ihmali belirtilmelidir.

Başvuru süresi, ihlalin kaynağını oluşturan işlemin başvuru sahibine yazılı ya da sözlü olarak bildiriminden başlayarak 30 gündür. İhmal yoluyla ihlal durumunda başvuru, ihmal devam ettiği sürece yapılabilir.

Anayasa başvurusu, bir yasaya karşı veya aleyhine yargı yoluna gidilemeyecek bir Mahkeme kararına ya da idari işleme karşı yapılabilir. Başvuru süresi, yasanın yürürlüğe girdiği ya da kararın kesinleştiği ya da işlemin gerçekleştiği tarihten itibaren en geç bir yıl içinde yapılmalıdır.

Anayasa başvurusu, bir mahkeme kararına karşı yapılmışsa Anayasa Mahkemesi bu kararı kaldırabilir veya işi yetkili mahkemeye gönderebilir. Başvuru, bir yasaya ya da idari işleme karşı yapılmışsa, sözkonusu yasanın veya idari işlemin iptaline karar verebilir.

Gereke:

Avrupa modelini benimseyen devletlerin büyük çoğunluğu, itiraz (somut norm) ve iptal davası (soyut norm) yoluyla denetim yanında değişen derecelerde, bireylere Anayasa Mahkemelerini doğrudan harekete girişme olanağını tanırlar. Bireysel başvurular, a posteriori (sonradan) nitelik taşımakla birlikte, bir çekişmenin ortaya çıkması veya bir yasanın uygulanıyor olması koşuluna tabi kılınmamışlardır.

Temel hakları yasayla bir yönetsel işlemle veya bir yargı kararıyla ihlal edilen kişilerin Anayasa Mahkemesine doğrudan başvurusu Avrupa modelinin giderek bütünleyici bir parçası haline gelmektedir.

Dilimizde “anayasa şikayeti” olarak da adlandırılan başvurunun kabul edilmesi, öğretilerde genel olarak üzerinde görüş birliği bulunan bir konudur. Başvuru kapsamının İHAS’la sınırlı tutulmuş olması iki amaca yöneliktir. Birincisi, Anayasa ile tanınmış olan bütün hak ve özgürlüklere karşı başvuru yolunun açılması, Anayasa Mahkemesinin altından kalkması zor bir işyüğü artışına neden olabilir. İkincisi, İHAS sistemi ile kurulan paralellik, ihlal edilen hak açısından, İHAM’a bireysel başvuru yapılmadan konu Anayasa Mahkemesine intikal ettirileceğinden, hak ve özgürlüklere ilişkin uyumsuzluğun ulusal ölçekte çözüme bağlanma olasılığı artacaktır.

11.İhmal Yoluyla Anayasaya Aykırılık

Madde 166-Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı’nın istemi üzerine, yasama organının Anayasa hükümlerinin uygulanması için

zorunlu yasal düzenlemeleri yapmayarak Anayasal gereği yerine getirmediğini takdir eder ve doğrular.

Anayasa Mahkemesi, ihmali yoluyla Anayasaya aykırı bir durumun varlığını saptadığı zaman, bunu yasama organına bildirir.

Gereke:

İhmal yada başka bir nedenle parlamentonun hareketsiz kalarak (Inertie parlementaire) yapması gereken işlemi yapmamış olması veya norm koymamış olması, ihmali yoluyla Anayasaya aykırılık oluşturur. Anayasa Mahkemeleri bir çok devlette hukuki işlemlerin yokluğunu Anayasaya uygunluk denetimine tabi tutmaktadır. Bunun yaptırımı, Anayasaya aykırılık bildirimidir. Almanya, İtalya, Macaristan, Polonya ve Portekiz bunlar arasında yer almaktadır. İhmal bildirim, yasa koyucu için "olumlu yükümlülük oluşturur"; bu durumda, yasa çıkarılmaması nedeniyle kullanılamayan bir hak, anayasal hükmün doğrudan uygulanması ile geçerlik kazanabilir.

Bilindiği gibi ülkemizde yalnızca yasama erkinin ihmali yoluyla anayasal yükümlülükleri yerine getirmemesi değil, yasa altı düzenleyici işlemler yönünden de ihmaller söz konusudur. Yasama organının hareketsizliği nedeni ile, Anayasanın çıkarılmasını açıkça öngördüğü halde gerekli yasalar yıllar boyunca yürürlüğe konmadığı için ilgili hakların kullanımı engellenmekte veya ilgili toplumsal kesimde bunalımlar yaratılabilmektedir. Bu nedenle ihmali yoluyla anayasaya aykırılık yasama organının çalışmalarına ivme kazandırıcı bir işlev görebilir.

12.Anayasa Mahkemesi Kararları

Madde 167- Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Anayasa Mahkemesi kararlarının gereke ile birlikte eş zamanlı olarak verilmesi esastır. Kararların, her ne olursa olsun, karar tarihinden itibaren en geç 3 ay içinde gerekçeli olarak yayınlanması zorunludur.

Anayasa Mahkemesince iptaline karar verilen hükümler gerekçeli kararın Resmi Gazetede yayımlandığı gün yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi, iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmi Gazetede yayımlandığı günden başlayarak 6 ayı geçemez.

Anayasa Mahkemesi, denetlenen hükmün uygulanmaya devamı halinde, giderilmesi olanaksız veya çok zor zararların doğacağı kararına varırsa ve açıkça Anayasaya aykırılık tespit ederse, istem üzerine veya kendiliğinden yasanın yürürlüğünü durdurma kararı verebilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi en geç üç ay içerisinde esas hakkındaki gerekçeli kararını verir.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi itiraz yoluyla önüne gelen Anayasaya aykırılık iddiaları üzerine verdiği hükümlerin, olayla sınırlı ve yalnızca tarafları bağlayıcı olacağına karar verebilir.

Anayasa Mahkemesi kararları; Resmi Gazetede yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organları ile idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.

Gerekçe:

Mevcut hüküm 3 yenilikle korunmuştur. Kararların gerekçesine ilişkin bağlayıcı bir hüküm getirilmiştir. Anayasa Mahkemesinin içtihat yoluyla oluşturduğu yürürlüğün durdurulması Anayasal kurum haline getirilmiştir. Somut norm denetiminde Anayasa Mahkemesinin yalnızca olayla sınırlı karar verme olanağı öngörülmüştür. (1982/m.153)

B. Yargıtay

Madde 168-Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve yasanın başka bir adli yargı yerine bırakmadığı kararların son inceleme yeridir. Yasayla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış, adli yargı yargıçları ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından, yasada gösterilen niteliklerine göre kazandıkları puan üzerinden Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulunca seçilirler.

Yargıtay Birinci Başkanı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı vekili,Yargıtay Birinci başkan vekilleri ve Daire Başkanları, Yargıtay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla, kendi üyeleri arasından dört yıl için seçilirler; süresi bitenler yeniden seçilebilir.

Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi,Başkan ve üyelerinin; Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı vekilinin nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi esaslarına göre yasayla düzenlenir.

C. Danıştay

Madde 169- Danıştay, yönetsel mahkemelerce verilen ve yasanın başka bir yönetsel yargı organına bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Yasada gösterilen belli davalara ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Danıştay; davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen yasa tasarıları hakkında görüşünü bildirmek, tüzük tasarılarını ve kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek, yönetsel uyumsuzlukları çözmek ve yasayla gösterilen öteki işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı yargıç ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Yargıçlar ve Savcılar

Yüksek Kurulu tarafından yasada gösterilen niteliklere göre kazandıkları puan üzerinden; dörtte biri, nitelikleri yasada gösterilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcı, Başkanvekilleri ve Daire Başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler.

Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danıştay'ın kuruluşu, işleyişi, Başkan, Başsavcı, Başkanvekilleri, Daire Başkanları ile üyeliklerinin nitelikleri ve seçim usulleri, yönetsel yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıçlık güvencesi esaslarına göre yasayla düzenlenir.

Gereke: (Md.168-169 Ortak Gerekeçleri)

Yargı bölümünde sadece Yargıtay ve Danıştay'ın yüksek mahkeme olarak yer alması uygun görülmüştür. Yüksek mahkemelerin belirlenmesinde; bu mahkemelerin temiz yoluyla denetledikleri alt mahkemelerin olup olmadığına ve ayrıca adli- idari yargı ayrımı ekseninde en üst kademede yer alıp almadıklarına bakılmıştır.

Askeri Yargıtay üyelerinin bağımsızlığını belirlerken "askeri hizmetlerin gereklerinden" çok mahkemelerin bağımsızlığı öne çıkarılmıştır. Böylece, Anayasanın genel esaslar kısmında yer alan, yargı yetkisinin Türk ulusu adına "bağımsız" mahkemelerce kullanılacağına ilişkin kurala uygunluk sağlanmıştır.

Askeri Yargıtay üyelerinin bağımsızlığını belirlerken "askeri hizmetlerin gereklerinden" çok, mahkemelerin bağımsızlığı öne çıkarılmıştır. Böylece, Anayasanın genel esaslar kısmında yer alan, yargı yetkisinin ulus adına "bağımsız" mahkemelerce kullanılacağına ilişkin kurala uygunluk sağlanmıştır.

III. Yüksek Kurullar

A. Yüksek Seçim Kurulu

Madde 170- Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili tüm işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararlarına karşı başka bir merciye başvurulamaz.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri yasayla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından, üye tam sayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkan vekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.

Gerekçe:

Yasama kısmında yer alan Yüksek Seçim Kurulu yargısal bir işlevi yerine getiriyor olması nedeniyle yargı bölümünün yüksek kurullar kısmına alınmış yapısında bir değişiklik öngörülmemiştir.

B. Uyuşmazlık Yüksek Kurulu

Madde 171-Uyuşmazlık Yüksek Kurulu adli ve yönetsel yargı organları arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözer. Uyuşmazlık Yüksek Kurulu'nun kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçilmeleri ile işleyişi yasayla düzenlenir. Kurulun başkanlığını, Anayasa Mahkemesince kendi üyeleri arasından görevlendirilen bir üye yapar.

Gerekçe:

Adli ve yönetsel yargı yerleri arasında görev yerini belirleme ve hüküm uyuşmazlıklarını çözümlenmekle görevli Yüksek Uyuşmazlık Kurulu, alt derece mahkemelerinin bulunmaması ve görevinin esas olarak "görevli mahkemeyi" belirlemekle sınırlı olması nedeniyle yüksek mahkemeler arasında yer almamıştır. Hüküm uyuşmazlığını çözümlenmek bir yargı görevi olmakla beraber; tarafları ve konusu aynı olan iki mahkeme kararının ortaya çıkması hemen hemen olanaksız gibidir.

C. Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu

Madde 172-Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu, yedi asıl ve dört yedek üyeden kurulur. Kurulun dört asıl, üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun; üç asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, üye tamsayılarının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilir.

Kurul, kendi başkanını üye tamsayısının salt çoğunluğu ile seçer.

Kurul, adli ve yönetsel yargıç ve savcıları mesleğe kabul etme, atama, yer değiştirme, yükselme, birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar, yükselmelerde ve yüksek yargı yerleri üyelerinin seçiminde liyakatı esas alır ve yasayla belirlenecek nesnel değerlendirmeye uyar; Anayasa ve yasalarla verilen öteki görevleri yapar.

Yargıç ve savcıların görevlerini, hukuka ve yasalara uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı ya da görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, davranış ve eylemlerinin görev gereklerine uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde inceleme ve

soruşturma Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanlığının izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılır.

Kurul üyeleri görevleri süresince başka bir iş ve görev yapamazlar.

Kurulun görevlerini yerine getirmesi, nesnel ölçütlere göre seçim ve çalışma yöntemleri ile itirazların kurul bünyesinde incelenme esasları yasayla düzenlenir.

Adalet Bakanı, gerekli gördüğü durumlarda Kurul toplantılarına katılır ve başkanlık eder ancak oy kullanamaz.

Gereke: Maddede, Kurulun bağımsızlığı, verdiği kararların yargı denetimine bağlı olması ve yüksek mahkeme üyelerinin seçiminde nesnel ölçütlerin yasayla getirilmesi gereği belirtilmiştir. (1982/m.159)

DÖRDÜNCÜ KISIM MALİ VE EKONOMİK HÜKÜMLER

I. Bütçe

A. Bütçenin Hazırlanması ve Uygulanması

Madde 173- Devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.

Mali yıl başlangıcı ile genel ve katma bütçelerin nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı yasayla belirlenir.

Yasa, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe yasasına, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

Gereke: Anayasa metni sadeleştirilerek aynen korunmuştur. (1982/m.161)

B. Bütçenin Görüşülmesi

Madde 174- Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile ulusal bütçe tahminlerini gösteren raporu, mali yıl başından en az yetmiş beş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, elli üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üye verilmesi koşuluyla, siyasal parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsil edilmeleri göz önünde tutulur.

Bütçe Komisyonunun elli beş gün içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülür ve mali yıl başına kadar karara bağlanır.

Milletvekilleri, Genel Kurulda, bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkında düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar. Bölümler ve değişiklik önermeleri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur veya oya konur.

Milletvekilleri, bütçe yasa tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelir azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.162)

C. Bütçelerde Değişiklik

Madde 175- Genel ve katma bütçelerle verilen ödenek, harcama sınırını gösterir. Bütçelere, harcama sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşılabilmesine olanak tanıyan hüküm konulamaz. Bakanlar Kuruluna Kanun Hükmünde Kararname ile bütçede değişiklik yapma yetkisi verilemez. Cari yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında, ayrıca cari ve ileriki yıl bütçelerine mali yük getirecek nitelikteki yasa tasarı ve önerilerinde, belirtilen giderleri karşılayabilecek mali kaynak gösterilmesi zorunludur.

Gereke: Anayasa metni yazım değişiklikleri ile aynen korunmuştur. (1982/m.163)

II. Kesin Hesap

Madde 176- Kesin hesap yasa tasarıları, yasada daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak, en geç yedi ay sonra, Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesin hesap yasa tasarısının verilmesinden başlayarak en geç yetmiş beş gün içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Kesin hesap yasa tasarısı, yeni yıl bütçe yasa tasarısıyla birlikte Bütçe Komisyonunun gündemine alınır. Bütçe Komisyonu, bütçe yasa tasarısıyla kesin hesap yasa tasarısını Genel Kurula birlikte sunar. Genel Kurul, kesin hesap yasa tasarısını, yeni yıl bütçe tasarısıyla birlikte görüşerek karara bağlar.

Kesin hesap yasa tasarısı ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştay'ca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

Gereke: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.164)

III. Sayıştay

Madde 177- Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetler; sorumluların hesap işlemlerini kesin karara bağlar; yasalarla verilen inceleme, denetleme ve karara bağlama işlerini yapar. Sayıştay'ın kesin kararlarına karşı ilk derece mahkemesi olarak Danıştay'da dava açılabilir.

Sayıştay'ın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri, seçim usulleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerin görevlerini tarafsızlıkla yapmalarına olanak veren güvenceler sağlanacak biçimde yasayla düzenlenir.

IV-Denetim

A. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve Fonların Denetimi

Madde 178- Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıkları ile kaynakları belirlenmiş fonların, Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi ilkeleri yasayla düzenlenir.

Kaynaklar yasayla belirlenmedikçe fonda kullanılamaz. Fonlar Türkiye Büyük Millet Meclisi denetimi dışında bırakılamaz.

Gerekeçe: Anayasa metninin ilk fıkrası aynen korunmuş ve fonlara ilişkin ikinci fıkra eklenmiştir. (1982/m.165)

B. Piyasaların Denetimi

Madde 179- Devlet; para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini ve rekabeti sağlayıcı ve geliştirici önlemleri alır; piyasalarda eylemli veya anlaşmalı tekelleşme ve kartelleşmeyi önler. Bu amaçla yasa ile uzman ve yansız kurullar oluşturulur.

Gerekeçe: Anayasa metninin ikinci fıkrası maddeden çıkarılmış, buna karşılık denetim birimlerine ilişkin hüküm eklenmiştir. (1982/m.167)

V-Devletin Ödevleri

A. Tüketicilerin Korunması

Madde 180- Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı önlemleri alır; tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirir, destekler.

Gerekeçe: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.172)

B. Esnaf ve Sanatkarların Korunması

Madde 181- Devlet esnaf ve sanatkarı koruyucu ve destekleyici önlemleri alır.

Gerekeçe: Anayasa metni aynen korunmuştur. (1982/m.173)

C. Kooperatifçiliğin Geliştirilmesi

Madde 182- Devlet, ulusal ekonominin yararlarını gözönünde tutarak öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak önlemleri alır.

Gerekeçe: Anayasa metni korunmuştur. (1982/m.171)

BEŞİNCİ KISIM ANAYASANIN DEĞİŞTİRİLMESİ VE KORUNMASI

I-Anayasanın Değıştirilmesi

Madde 183- Anayasanın değıştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla önerilebilir. Anayasanın değıştirilmesi hakkındaki öneriler ivedilikle görüşülemez. Değıştirme önerisinin kabulü, Meclisin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla gerçekleşir.

Anayasanın değıştirilmesi hakkındaki önerilerin görüşülmesi ve kabulü, ilk fıkradaki kayıtlar dışında, yasaların görüşülmesine ilişkin hükümlere bağlıdır.

II. Değıştirilemez Hükümler

MADDE 184-Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddelerindeki kurallar değıştirilemez ve değıştirilmesi teklif edilemez.

Gerekeçe:

Anayasal sistematik açısından 1982 Anayasasındaki 4.maddenin burada yer alması daha uygun görülmüştür.

III. Devrim Yasalarının Korunması

Madde 185- Bu Anayasanın hiçbir hükmü, aşağıda gösterilen ve toplumun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik niteliğinin korunması amacını güden aşağıda belirtilen Devrim Yasalarının bu Anayasanın kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan

hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:

- 1) 3 Mart 1840 tarihli 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
- 2) 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;
- 3) 30. Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle türbelerin seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun;
- 4) 17 Şubat 1928 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medeni nikah esası ile aynı Kanununun 110 uncu maddesi hükmü;
- 5) 2 Mayıs 1928 tarihli ve 1268 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;
- 6) 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;
- 7) 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun
- 8) 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

IV. Başlangıç ve Kenar Başlıklar

Madde 186- Anayasanın dayandığı temel görüşü ve ilkeleri belirten BAŞLANGIÇ, Anayasa metni bakımından yönlendirici nitelik taşır.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar Anayasa metninden sayılmaz.

ALTINCI KISIM GEÇİCİ HÜKÜMLER ve YÜRÜRLÜK

Geçici Hükümler: Madde 187

Geçici Madde 1- Yürürlükte olan İttüzüğün bu Anayasaya aykırı olmayan hükümleri, yenisi yapılmaya kadar uygulanır. Anayasanın öngördüğü İttüzük değişiklikleri bu Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak en geç altı ay içinde hazırlanarak yürürlüğe konur.

Geçici Madde 2- Anayasayla kabul edilmiş olan yeni organın, kurum ve kurulların kuruluş, görev, yetki ve işleyişleriyle ilgili yasalarla Anayasaya göre konulması veya değiştirilmesi gereken diğer yasalar bu Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak bir yıl içinde çıkarılır.

Bu yasalar çıkarılincaya kadar yürürlükteki yasaların Anayasaya aykırı olmayan hükümleri ile doğrudan bu Anayasayla getirilen hükümler uygulanır.

Geçici Madde 3- Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte Anayasa Mahkemesinde görevli üyelerin kadro ve görevleri devam eder; yedek kadro unvanları Anayasa Mahkemesi üyeliğine dönüşür.

Anayasa Mahkemesi üyeliklerinde boşalma olması durumunda, boşalma tek üyeliği olan kurum ve kuruluştan ise, yine aynı kurum ya da kuruluşta seçim yapılır. Birden çok üyesi olan kurum ve kuruluştan açılacak üyelik için, Anayasa Mahkemesinde üyesi olmayan kuruluşa bu üyelik verilir. Tüm kurum ve kuruluşların üyesi varken, iki üyeliği olan kurum ve kuruluşta boşalma olursa, seçim bu kurum veya kuruluştan yapılır. Dört veya beş üyelik kontenjanı olan yargı yerlerinden gelen üyeliklerde boşalma olursa, henüz temsilcisi olmayan veya iki üyeliğinden birisi boş olan kurum veya kuruluşa seçimde sıra verilir.

Seçim sıralamasında duraksama olursa, Anayasa Mahkemesinin tüm üyelerinin katılımı ile yapılacak toplantıda alınacak salt çoğunlukla alınacak karara göre, seçim yapılacak kurum ya da kuruluş belirlenir.

Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte, Anayasa Mahkemesinde asıl üye olanlar, kıdemlerine bakılmaksızın toplantılara katılırlar.

Geçici Madde 4- Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte, Adalet Bakanlığı müsteşarının Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulundaki görevi sona erer. Kurulun doğal üyesi olan Adalet Bakanı, Anayasanın 154.maddesi uyarınca katıldığı toplantılara başkanlık eder.

Yargıtay ve Danıştay'dan gelen asıl üyelerin üyelikleri, dönem sonuna kadar sürer. Yedeklerin görevleri sona erer; ancak Yargıtay ve Danıştay'dan gelen mesleklerinde en kıdemli birer üye, dönem sonuna kadar yedek üye olarak görevde kalırlar.

Yargıtay ve Danıştay'dan kalan eksik üyeliklere, Üniversiteden ve Türkiye Barolar Birliğinden gelecek yeni üyeler için en geç otuz gün içinde seçim yapılır.

Bu seçimler tamamlanincaya kadar, mevcut üyeleriyle Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu görevini sürdürür.

Geçici Madde 5- Atatürk'ün vasiyetnamesine uygun olarak Türk Dil ve Tarih Kurumları 1982 den önceki yapılarıyla yeniden oluşturulur ve Anayasanın yürürlüğe girmesini izleyen altı ay içinde malvarlıkları iade edilerek çalışmaları sağlanır.

Geçici Madde 6- 18.8.1983 gün, 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kuruluş Yasasının 8.maddesine göre bu mahkemelere atanmış yargıç ve C.Savcılarını ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinde çalışan diğer bütün görevliler, atanmalarındaki usule göre, otuz gün içinde yeni görev yerlerine atanırlar.

Bu mahkemelere açılmış olan dava dosyaları ile, C.Savcılıklarında ve kollukta bulunan bütün dosyalar, Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra, tutuklu dosyalara öncelik verilmek suretiyle, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun yetkili kıldığı mahkemelere tevdi olunmak veya C.Savcılıklarınca soruşturmaları tamamlanmak üzere, en geç otuz gün içinde görevli yer C.Savcılıklarına verilir.

Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görevine giren tüm konularda başvururlar, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun görevli ve yetkili kıldığı adli mercilerce yapılır.

Geçici Madde 7- 4.7.1972 gün ve 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanununun üçüncü maddesinde yazılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi personeli, bu yasada belirtilmiş atanmalarındaki usullere göre, otuz gün içinde, yeni görev yerlerine atanırlar.

Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere en geç otuz gün içinde, Askeri Yüksek İdare Mahkemesindeki bütün dosyalar, yeni bir işlem yapılmaksızın Danıştay Başkanlığına gönderilir.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesine açılacak davaların dilekçeleri, açılmış davalar için verilecek dilekçe, yazı ve belgeler. Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonra Danıştay başkanlığına verilir.

Anayasanın Yürürlüğe Girmesi

Madde 188-Anayasa kabul edilerek Resmi Gazetede yayınlanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak yürürlüğe girer.